

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

TANJA TIHI

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

NASILNIŠKO OBNAŠANJE MLADOLETNIKOV

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

***Mentorici prof. dr. Tanji Rener se zahvaljujem za
prijaznost, natančne usmeritve in hiter pregled
besedila.***

***Zahvaljujem se tudi ostalim, ki so mi pri pisanju
diplomske naloge posredovali potrebne
informacije ali mi kakorkoli drugače pomagali
in me podpirali.***

Tanja Tihi

NASILNIŠKO OBNAŠANJE MLADOLETNIKOV

O nasilju, kot problemu mladih, se danes veliko govori. Kot razlogi mladoletniškega nasilja se izpostavljajo številne subjektivne in objektivne značilnosti, ki privedejo do takšnega vedenja. V diplomski nalogi posvečam pozornost predvsem tem.

Nasilje se odraža v številnih odklonskih, družbeno nesprejemljivih ravnanjih mladoletnikov, ki pa z leti upadajo in so družbi večinoma nenevarna, tako vsaj kaže statistika, vendar jih ne gre zanemarjati. Izgleda, kot da so dovolj pogosta in nevarna, da v ljudeh vzbujajo občutke strahu.

Pri obravnavi mladoletnikov zaradi kršenja kazenskega prava se, da bi se izognili stigmatizaciji, daje vedno večja prednost zunajsodnim postopkom. Tako se le manjši del mladoletnih storilcev obravnava strožje in na formalen način. V diplomski nalogi se osredotočam na ta manjši del. Obravnava mladoletnih delikventov zahteva veliko izkušenj, vztrajnosti, potrpežljivosti, kritičnosti, medsebojnega sodelovanja ... Težave, ki se pri tem pojavljajo, so tako lahko pogost spremljevalni dejavnik. O teh spregovorim v empiričnem delu pričujoče naloge.

Ključne besede: mladoletniki, nasilje, mladoletno prestopništvo, kazenski postopek zoper mladoletnike.

VIOLENT BEHAVIOR OF MINORS

There is much discussion nowadays about violence as a problem among teenagers. Many subjective and objective characteristics have been suggested as the reasons which lead to violent behavior. This is what I will focus on in my diploma assignment.

Violence is reflected in numerous deviant, socially unacceptable acts of minors which gradually fall in number with time and are, in most cases, harmless to society, according to statistics at least, but which should not be neglected. It appears that they occur often enough and are dangerous enough to cause fear and concern in the public.

In dealing with minors, for the violation of the criminal law, procedures outside the court are preferred, in order to avoid stigmatization. Therefore, only a minority of these teenage offenders are prosecuted in a formal and stricter procedure. In my assignment, I focus on this minority. Dealing with juvenile delinquents requires experience, persistence, patience, critical judgement and cooperation ... The ensuing problems are therefore a common accompanying factor. These are the focus of the empirical part of the following assignment.

Key words: minors, violence, juvenile delinquency, legal procedures for minors.

KAZALO:

UVOD	6
I. TEORETIČNI DEL.....	9
1 ZNAČILNOSTI MLADOSTNIŠTVA.....	10
1.1 OBDOBJE ADOLESCENCE	10
1.1.1 Definicija adolescence	11
1.2 SOCIALNA RANLJIVOST MLADIH	15
2 SOCIALNA KONSTRUKCIJA AGRESIJE	19
2.1 OPREDELITEV POJMA.....	19
2.2 POJAVNE OBLIKE AGRESIJE	20
2.3 TEORIJE O NASILJU IN AGRESIVNOSTI.....	22
2.3.1 Agresija kot instinkt	22
2.3.2 Agresivnost kot odziv na določeno situacijo	23
2.3.3 Socialne teorije učenja.....	24
3 DEJAVNIKI NASILNIŠKEGA OBNAŠANJA MLADOSTNIKOV	26
3.1 OBDOBJE INTENZIVNEGA DUŠEVNEGA RAZVOJA.....	27
3.2 DRUŽINA	28
3.3 ŠOLA.....	33
3.4 VRSTNIKI.....	35
3.5 SUBKULTURA.....	36
3.6 MEDIJI.....	39
3.7 SPOL.....	42
4 MLADOLETNO PRESTOPNIŠTVO	44
4.1 STATISTIKA MLADOLETNIŠKE KRIMINALITETE IN IZREČENIH KAZENSKIH SANKCIJ	47
II. EMPIRIČNI DEL.....	52
5 KAZENSKI POSTOPEK ZOPER MLADOLETNIKE.....	53
5.1 UVOD	53
5.2 POTEK KAZENSKEGA POSTOPKA ZOPER MLADOLETNIKE NA OBMOČJU RAVEN NA KOROŠKEM	54
5.3 EMPIRIČNE UGOTOVITVE	67
ZAKLJUČEK.....	71
LITERATURA.....	75

USTNI VIRI.....	81
III. PRILOGA	82

UVOD

Nasilje med mladimi postaja eden temeljnih problemov sodobne družbe, kateremu se posveča čedalje več pozornosti. Vedno pogosteje lahko slišimo ali preberemo o kakšnem novem nasilnem izbruhu mladostnikov, med katerimi so nekateri prav skrb vzbujačo.

Tako na eni strani prevladuje mnenje o veliki nevarnosti mladoletniškega nasilja, še zlasti z vidika kriminalne kariere, na drugi strani pa slišimo, da je nasilnost mladoletnikov le prehodne narave in tako tudi normalno vedenje med njihovim dozorevanjem.

Kako nevarno je mladoletniško nasilje v resnici in v kakšni meri je le spremljevalni dejavnik njihovega dozorevanja, bom poskušala razjasniti v svoji diplomski nalogi.

Razlag o vzrokih in pojavnosti nasilja je veliko in ne gre se osredotočati zgolj na eno. Potrebno je upoštevati številne dejavnike, ki vplivajo na oblikovanje osebnosti mladih in njihovih vedenjskih vzorcev.

Mladost kot obdobje med otroštvom in odraslostjo predstavlja pomemben prehod od ene k drugi fazi življenja ter je navezana na nekatere sociopsihične procese oblikovanja osebnosti in vraščanja posameznika v družbo. Adolescenca je postala obvezno obdobje vseh modernih življenjskih potekov in ena najpomembnejših delov sedanjih življenjskih potekov. Je razvojni premor, moratorij v razvoju posameznika. Adolescenti morajo skozi obdobje v življenju, ki ga označuje visoka stopnja difuzije vlog, kar prinaša v njihova življenja veliko zmedo, pretrese in številna nasprotja. Številne spremembe, ki jih je s seboj prinesla tranzicija (tako v družini, na področju dela, zaposlovanja, šolanja, odraščanja ...), so še posebej doletele mlade. Pogoji odraščanja in možnosti za vstop v odraslost so se posebej zaostрили. Za posameznika pomenijo številne izzive in tveganja. Od njih se zahteva sposobnost hitrega prilagajanja na spremenljive razmere. Pri tem pa mlade pogostokrat spremlja občutek nesposobnosti, nemoči, praznosti, povečuje se stopnja nezaupanja do življenja ...

Mladi so tako rekoč prisiljeni, da si za svojo rabo sproti oblikujejo socialna pravila, usmeritve ali identitete in to ni lahko. Večkrat se zgodi, da poskušajo probleme, ki jih imajo s sabo in zunanjim svetom, reševati z agresivnim vedenjem. Med vsemi

oblikami odklonskega vedenje je ravno nasilniško obnašanje tisto, ki v ljudeh sproži največji odziv.

Seveda pa je vzroke nasilniškega obnašanja mladoletnikov zagotovo potrebno pripisati tudi posebnostim njihovega biološkega zorenja, družinskemu okolju, šolskemu okolju, mladinskim subkulturam, vrstnikom, množičnim medijem, spolu in še številnim drugim dejavnikom.

V diplomski nalogi bom podrobneje opisala omenjene dejavnike, saj so po mojem mnenju najpomembnejši.

Nasilje med mladoletniki in njegove pojavne oblike pa so le del mladoletniškega prestopništva, ki pa je širši pojem in obsega tudi druge oblike odklonskega vedenja mladoletnikov. Mladoletniško prestopništvo pomeni vedenje uperjeno proti veljavnim družbenim normam in vrednotam dane družbe. Lahko se kaže v lažjih oblikah kot so npr. »špricanje« šole, kajenje cigaret, uživanje alkohola, pisanje grafitov, izzivanje, uničevanje predmetov, nošenje nožev idr., ali pa v drugih dejanjih, ki pa pogostokrat kažejo hujše znake nasilja. Temeljna značilnost prestopništva mladoletnikov je izvrševanje pretežno (lažjih) premoženjskih kaznivih dejanj. V praksi pa so največje pozornosti deležna redka nasilna kazniva dejanja, po katerih se ocenjuje nevarnost in oblikuje kazenskopravni odziv na mladoletniško prestopništvo.

V diplomski nalogi bom pozornost posvetila predvsem tovrstnim dejanjem mladoletnikov in s pomočjo policijske statistike prikazala stanje kaznivih dejanj mladoletnikov in izrečenih kazenskih sankcij zoper njih v Sloveniji od leta 1996 do leta 2005.

V kolikor obstaja utemeljen sum, da je mladoletnik storil neko dejanje, ki ga Kazenski zakonik opredeljuje kot kaznivo, potem je mladoletnik v kazenskem postopku. Tej temi bom posvetila pozornost v empiričnem delu, kjer bom s pomočjo ekspertskih intervjujev poskušala prikazati, kako kazenski postopek poteka v praksi, kakšne težave in pomanjkljivost se pojavljajo znotraj le-tega, kakšno je sodelovanje med posameznimi institucijami, ki v postopku sodelujejo ter kakšna je njihova uspešnost pri izvrševanju njihovih nalog in doseganju ciljev.

Naloga je razdeljena na dva dela. V prvem, teoretičnem delu so predstavljeni temeljni pojmi; posledice tranzicije in njen vpliv na odraščanje mladih; teorije o pojavnosti nasilja; dejavniki, ki vplivajo na nasilniško obnašanje mladoletnikov; prikaz in analiza podatkov o storjenih kaznivih dejanjih in izrečenih kazenskih sankcij zoper mladoletnike. Drugi, empirični del, pa je namenjen obravnavi mladoletnih prestopnikov v kazenskem postopku.

I. TEORETIČNI DEL

1 ZNAČILNOSTI MLADOSTNIŠTVA

1.1 OBDOBJE ADOLESCENCE

Mladostništvo in otroštvo, kot razvojni obdobji, so poznali že stari Rimljani, Grki in Egipčani. Že v Aristotelovih in tudi Shakespearovih delih najdemo opise adolescence kot dobe nenehnih pretresov, prelomnic, neprilagojenega vedenja. Posebno negativno opiše mladostnike Sokrat češ, da živi mladina v razkošju, da ne spoštuje starejših, da ugovarja staršem, tiranizira učitelje ter jim gre samo za zabavo ...

Šele 1904. leta je takšno oznako spremenil G. Stanley Hall v svoji razpravi na temo psihologije adolescence. Velik pomen je pripisal biogenetskimi dejavnikom osebnostnega razvoja in opisal zgodnjo adolescenco kot dobo viharjev, pretresov in uporov mladih proti različnim avtoritetam, kar je po njegovem analogno krčevitemu človeškemu preobražanju iz primitivne v sodobnejšo civilizacijo.

Njegova izhodišča so bila pod močnim vplivom Darwinove evolucijske teorije. Po objavi njegovega klasičnega dela pričnejo strokovnjaki uveljavljati termin adolescenca. Hall vzpodbudi raziskovanje te življenjske dobe ali dela življenjskega ciklusa. Prav tako od tedaj dalje govorimo o krizi adolescence.

Šele antropološka odkritja so kakšnih petnajst let kasneje pokazala, da obstajajo kulture, v katerih je prehod skozi adolescenco razmeroma miren, zato so nekateri mislili, da ne gre za neke univerzalne biološke determinante adolescence.

Tako te raziskave opozorijo še na pomembnost vpliva okolja in kulture na vedenje posameznika. Adelson (1979) upravičeno opozarja, da se mladostniki dandanes krepko spopadajo z napačnimi posplošitvami, ko jih odrasli označujejo kot impulzivne, nestanovitne in uporniške (Pačnik, 1997:19-20).

Termin *adolescenca* izhaja iz latinske besede ADOLESCERE (odraščati, dozorevati) in pomeni dobo dokončnega približevanja k odraslosti. V tem pomenu je adolescenca prej proces kot le neko stanje ali obdobje. Za stare civilizacije sta adolescenca in puberteta pomenili eno in isto: otroka so imeli za odraslega, ko se je zaključil njegov telesni razvoj in ko je bil sposoben reprodukcije.

Izraz adolescenca, ki je v rabi danes, ima širši pomen in vsebuje mentalno, čustveno, socialno ter telesno zrelost (Pačnik, 1997:19-20).

1.1.1 Definicija adolescence

Adolescenco lahko definiramo z različnih vidikov. Nekatere definicije se osredotočajo bolj na psihološke značilnosti adolescence, druge raziskujejo adolescenco bolj s socialnopsihološkega in sociološkega vidika, s poudarkom na načinu vključevanja posameznika v družbo.

Horvat in Magajna (1987:233) navajata naslednjo opredelitev adolescence:

"Adolescenca je obdobje in proces duševnega dozorevanja iz otroka v odraslega. Proces dozorevanja poteka prek medsebojnega delovanja med otrokom in njegovim predmetnim in družbenim okoljem. Od odvisnosti in zaščitenosti v lastni družini mora posameznik preiti na samostojno odločanje in delovanje ter skrb za druge, to pa zahteva reorganizacijo odnosa do sebe in sveta, pridobitev mnogih novih stališč in zmožnosti" (Horvat, Magajna v Poljšak Škraban, 2004:11).

Avtorja (1987) navajata naslednje razvojne naloge adolescence:

- ustvariti nove in zrelejše odnose z vrstniki obeh spolov,
 - oblikovati svojo spolno vlogo in spolno identiteto (mladostnik se uči uravnavati seksualne tendence in aktivnosti, za kar mora razumeti svoje spolne potrebe in njihovo vlogo v tesnem odnosu s partnerjem. Definirati mora svojo spolno identiteto, in to tako, da bo sprejemljiva zanj in za osebe nasprotnega spola),
 - sprejeti in učinkovito uporabljati (obvladovati) svoje telo,
 - oblikovati čustveno neodvisnost od staršev in drugih odraslih (gre za osamosvajanje, ki se razvija počasi in postopno, vendar ne nujno brez stresa in napetosti za obe strani, tako za starše kot za mladostnika),
 - pripravljati se na zakon in družinsko življenje,
 - oblikovati odnos do dela in pripraviti se na poklicno udejstvovanje (gre za pridobivanje izkušenj in znanj, ki so potrebna za ekonomsko neodvisnost in razvoj svoje lastne poklicne poti. Mladostnik ne more biti res neodvisen, dokler se ne more sam vzdrževati. Odločiti se mora glede stopnje izobrazbe, ki jo želi doseči, oz. poklica, ki ga želi opravljati. Uspešno rešene naloge pripomorejo k hitrejši in uspešni separaciji od staršev),
 - oblikovati lasten sistem vrednot in etičnih načel,
 - oblikovati željo in sposobnost opravljanja družbeno odgovorne dejavnosti
- (Poljšak Škraban, 2004:11-12).

Erikson (Ule, 1988:20; Baethge, 1989:30; Rapoport, 1989:234) opisuje obdobje adolescence kot »psihosocialni moratorij«, skozi katerega mladi s svobodnim eksperimentiranjem v igranju vlog iščejo prostor zase v nekaterih vejah družbe. Na ta način mladi odrasli zahtevajo zanesljive občutke notranje in družbene kontinuitete in gradijo most med tem, kar so bili kot otroci in tem, kar so v procesu nastajanja. Ta most tudi povezuje njihovo samopodobo in podobo, ki sta jo njihova skupina in družba oblikovala o njih (Globočnik, 1996:32).

Prehod od otroštva k odraslosti je prehod od nižje k višji fazi življenjskega cikla, ki pa v sebi povzema več drugih pomembnih prehodov (Ule in Miheljak, 1995:16):

- prehod od fluidne in disperzne zavesti posameznika o sebi k zgrajeni podobi o sebi in o svojem mestu v družbi (identiteta),
- prehod od razmeroma omejenega spektra socialnih vlog otroka in mladostnika h kompleksnim in celostnim socialnim vlogam odraslega človeka,
- prehod od šolskih dejavnosti in pretežno porabniško in prostočasno usmerjenih dejavnosti k svetu dela in zaposlitve,
- prehod od ekonomske odvisnosti od drugih k ekonomski neodvisnosti in samoodgovornosti,
- prehod od pretežnega sprejemanja znanja in informacij k njihovi uporabi,
- prehod od pravno in politično nekompetentne osebe k politični polnoletnosti in pravno odgovorni osebi.

Ti prehodi obenem pomenijo biografski, socio-psihični, generacijski in pa statusni premik. Posameznik prehaja od ekonomsko in socialno odvisnega in heteronomnega člana družbe in družine svojih staršev (ali varuhov) k ekonomsko in socialno neodvisnemu posamezniku, ki je usposobljen za lastno nadaljevanje rodu, za produktivno uporabo svojih znanj in sposobnosti (Ule in Miheljak, 1995:16).

Vendar pa znotraj dinamike prehodov mladih med različnimi statusi in situacijami ostaja eden najzahtevnejših in ključnih prehodov prav prehod iz šolanja (izobraževanja) v svet dela, to je v bolj ali manj stabilne zaposlitve. Šele uspešen prehod v bolj ali manj stabilno zaposlitev mlade tudi dejansko postavi v položaj enakopravnih članov družbe. Zaposlitev jim namreč zagotavlja socialno-ekonomsko neodvisnost, hkrati pa jim daje možnost dolgoročnega načrtovanja življenja, kariere,

družine, bivalnih razmer in podobno. Dokler se mladi ljudje tudi ekonomsko ne osamosvojijo (dokler se torej ne zaposlijo), živijo še naprej neke vrste podaljšano otroštvo, v odvisnosti od (izvirne) družine in širše v odvisnosti od družbe.

Vendar pa ostaja dejanski prehod po končanem šolanju v bolj trajno zaposlitev pogosto težaven, kar dobro odražajo tudi stopnje mladinske brezposelnosti. Raziskovalci (npr. Pollock, 1997, Shavit in Muller, 1998, OECD, 1998, Furlong in Hammer, 2000, Hammer, 2003) v zadnjem desetletju ugotavljajo, da se prehodi iz šolanja v svet dela podaljšujejo in postajajo bolj kompleksni, pa tudi vse bolj diferencirani.

Brezposelnost pri mladih ni problematična le z vidika umeščanja v sistem dela in prihodnjih kariernih možnosti mladih posameznikov (npr. negativen odnos do dela pri mladih, ki še niso bili nikoli zaposleni), ampak tudi z vidika negativnih psiholoških posledic (razvoj slabe samopodobe, občutek neobvladovanja življenja) in širših družbenih posledic (podaljševanje ekonomske in socialne odvisnosti mladih ljudi, pozno osamosvajanje, pozno odločanje za lastno družino ipd.) (Trbanc, 2005: 161-162).

Očitna posledica naraščajoče dinamike sprememb v odraščanju mladih je podaljševanje obdobja mladosti v pozna dvajseta ali celo v zgodnja trideseta leta. Mnogi avtorji predpostavljajo obstoj vmesne faze med mladostništvom in odraslostjo, t.i. *postadolescence*, katere temeljna razvojna naloga naj bi bila zaključna priprava na odraslost.

Hurlockova je v 50-tih letih ločila štiri faze mladostništva:

- *predadolescenca* (10-12 let), ki se nanaša na spolno dozorevanje posameznika, oblikovanje identitete, težnjo po samostojnosti, upiranje avtoritetam, spreminjanje vrednostnega sistema, usmerjenost k prosocialnim oblikam vedenja ...
- *zgodnja adolescenca* (12-14 let), ki poleg značilnosti predhodne faze zajema zlasti postopen razvoj avtonomne morale in težnjo k popolnosti,
- *srednja adolescenca* (14-17 let), ki jo označujeta razvoj formalno logičnega mišljenja in pospešen socialno-emocionalni razvoj in
- *pozna adolescenca* (17-20 let), ki jo avtorica imenuje tudi doba konsolidacije ali pomirjanja s samim seboj in svetom.

Archerjeva in Marcia (1993:205) navajata, da je *zgodnja adolescence* (12-15 let) čas, ko so kognitivne, psihosocialne in fiziološke funkcije destrukturirajo, v *srednji adolescenci* (16-18 let) gre za restrukturiranje novih organizacij, v *pozni adolescenci* (18-22 let) pa ugotavljata podobno kot Hurlockova, da se vsebine konsolidirajo v novo izgrajeno identiteto.

Antrella (1993, po Kobal, 2000) podobno loči *puberteto* (12-15 let), *adolescenco* (16-24 let) in *postadolescenco* (23-30 let) (Poljšak Škraban, 2004:14).

Tradicionalna merila mladosti in prehoda iz mladosti v odraslost so tako danes postala nejasna in medsebojno protislovna (starost, konec šolanja, zaposlitev, ekonomska samostojnost, pridobivanje trajne in trdne identitete jaza ...), zaradi česar je dojemanje lastne mladosti in odnos do mladinskega statusa za mlade še posebej oteženo.

Nedoločenost meja med mladostjo in odraslostjo ter njunih vsebin je povezana s čedalje večjo individualizacijo mladosti in individualizacijo življenjskih stilov nasploh. Posameznikom je čedalje bolj prepuščeno, da sami odločajo glavna vodila svojega življenja. Socialni sloj, spol, starost, generacija, niso več odločilni faktorji. Njihovo mesto prevzemajo individualne značilnosti in sposobnosti, dosežena izobrazba, znanje, informacije in ožji krog prijateljev, ki jim zaupamo (Ule in Mihelj, 1995: 17-18).

To, kar se je v 20. stoletju spremenilo, ni enostavno podaljšanje mladosti, ampak sprememba v vzorcu tranzicije in pomembnost različnih elementov te tranzicije.

Da bi razumeli te spremembe je potrebno poznati okoliščine razvoja sodobnih družb v zadnjih desetletjih, še posebej v devetdesetih letih.

Pa si pogledajmo vpliv okoliščin razvoja sodobnih družb na spremembe v dojemanju mladosti in mladine.

1.2 SOCIALNA RANLJIVOST MLADIH

Življenjske izkušnje mladih ljudi so se v zadnjem desetletju močno spremenile; spremenila so se družinska in prijateljska razmerja, drugačne so izkušnje v izobraževalnem sistemu, v zaposlitvi in načinih izobraževanja, v prostem času in oblikovanju življenjskih stilov.

Del teh sprememb gre gotovo pripisati razmeram, ki presegajo nacionalne državne okvire, kot je npr. prestrukturiranje trga delovne sile z naraščajočimi zahtevami po novi, zelo specializirani, fleksibilni in izobraženi delovni sili in kot so ukrepi socialnih politik, ki domala povsod raztezajo obdobje odvisnosti mladih od njihovih družin. Del sprememb pa še posebej zadeva države v tranziciji, s hitrimi prehodi v tržno ekonomijo in parlamentarni demokratizem.

Mladi ljudje najbolj občutijo posledice teh sprememb, ki so se dogodile v relativno kratkem času, zaradi česar postajajo referenčna območja, ki so nekdanj zagotavljala kolikor toliko zanesljive in predvidljive prehode v odraslost, negotova in zamegljena. Iz tega se lahko razvijejo najrazličnejši strahovi in to nedvomno vpliva na njihove življenjske izkušnje, načrte in življenjske stile.

Še v šestdesetih in sedemdesetih letih je mladino obdajal ovoj »moralne panike«, ki jo je vztrajno gojila odrasla etabrirana družba v strahu pred novo samozavestjo, odločnostjo in radikalnimi zahtevami mladih tistega časa. Danes bi lahko rekli, da se je panika prenesla na drugo stran, le da ni več moralna panika odraslih, temveč eksistenčna panika otrok.

Percepcije tveganj in nevarnosti so kulturno konstruirane, so učinki medijske izpostavljenosti, lastnih izkušenj in norm ter strahov referenčnih ljudi, s katerimi so mladi v vsakdanjem stiku.

Individualizacija tveganja gre z roko v roki z individualizacijo odgovornosti in dosežkov – oboje namreč predstavljata vrednoti, ki jo nenehno poudarjajo mediji, izobraževalni sistemi, industrija zabave in skrbni starši. Kombinacija pritiskov k individualni odgovornosti na eni strani in izkušnje dejanske nemoči in ranljivosti na drugi strani proizvajajo močne občutke vseprisotnosti tveganj in nevarnosti. Negotovost in dvom pronicata v vse dimenzije življenja mladih, samoidentitete postajajo fluidne in podvržene nenehnim reinterpretacijam (Rener, 2000:1998).

Prevladujoč odgovor mladih na takšno stanje lahko zajamemo v pojem *življenjskega demoraliziranja*. To je poseben psihosocialni položaj posameznika, ki se kaže v občutkih nemoči, samoodtujitvi, socialni izolaciji, občutku nesmisla in praznosti, nepravčnosti in avtoritarizmu. Gre za sklop stališč in drž, ki jih označuje majhen občutek samospoštovanja, nemoči, nedoločenih strahov v prihodnosti in na splošno potisnjenega temeljnega razpoloženja.

Mladi izgubljajo zaupanje v racionalnost sveta, za katerega se lahko pripravimo s pravo vzgojo in šolanjem. Zato se povečuje stopnja nezaupanja do življenja. Svet vse bolj doživljajo kot sovražen, nepravičen, izkoriščevalski, nasilen, vedno bolj tuj in svet kot tak ogroža oblikovanje občutka življenjske suverenosti posameznika.

Mladi so tako rekoč prisiljeni, da si za svojo rabo sproti oblikujejo socialna pravila, usmeritve ali identitete. To pa zahteva dokaj visoko stopnjo refleksivnosti in osebne fleksibilnosti (Nastran Ule, 2000:23-25).

Pogoji odraščanja in možnosti za vstop v odraslost so se torej posebej zaostрили. To zaostrovanje sproža prav dramatične spremembe v sestavi mlade generacije in prehodih v odraslost (Heitmayer idr., 1995 v Nastran Ule, 2000:25).

Kažejo se v vrsti nasprotij, ki vse skupaj povečujejo ranljivost in občutljivost mladine. Nekaj teh temeljnih protislovij je:

- nasprotje med vedno večjim razponom možnosti za individualno vodenje in načrtovanje življenja in vse manjšo napovedljivostjo in obvladljivostjo življenjskih poti;
- nasprotje med čedalje večjimi možnostmi za samostojno sprejemanje življenjskih odločitev v mladosti in čedalje večjo prisilo za odločanje z negativnimi posledicami izogibanja odločitvam;
- nasprotje med navideznim ukinjanjem klasičnih slojevskih in razrednih razlik v mladosti z navidezno enakimi možnostmi izobraževanja in povečanimi storilnostnimi pritiski in tekmovanjem v boju za čim boljše socialno uvrščanje in čim boljši družbeni status;
- nasprotje med individualizacijo in stilizacijo življenja v neposrednem življenjskem okolju in globalizacijo možnosti in tveganj na makroravni;
- nasprotje med večjo svobodo in avtonomijo in prav tako povečanim strahom pred avtonomijo in svobodo ter begom v anomijo in samopozabo,

- nasprotje med tveganim izbiranjem 'svoje poti' do odraslosti in vračanjem v tradicionalni 'vnaprej določen' tok odraščanja;
- nasprotje med legitimnostjo novih, bolj sproščenih in samosvojih oblik vedenja in med nemočjo in nezmožnostjo prenašanja konfliktov in frustracij;
- nasprotje med rahljanjem norm in kontrole nad mladostniki ter povečanjem pritiskov na osrednjih področjih dejavnosti (šola, zaposlitev), ki bolj kot kdajkoli doslej usodno posegajo v vsakdanje življenje mladostnikov (Nastran Ule, 2000:25-26).

Navedena protislovja niso nekaj novega. Včasih so bila pretežno problem in breme odraslih, danes pa so postala centralna vprašanja mladosti. Včasih niso bila tako zaostrena in skrajna in ni bilo tako velikih možnosti na eni strani in tako velikih tveganj in izgub, če se ne odločiš in izbereš pravilno, ali če se sploh ne odločiš (Nastran Ule, 2000:26).

Vsa ta nasprotja in težave s katerimi se srečujejo mladi pa povečujejo *socialno in psihološko ranljivost mladih*.

Schuyt (1995:25-26) ugotavlja, da literatura deli kazalce socialne ranljivosti v štiri skupine:

1. Neopravičeno izostajanje iz šole, zgodnje in redno uživanje alkohola, milejše oblike mladinskega kriminala, eksperimentiranje z drogami, občasno eksperimentiranje s spolnostjo, slaba disciplina pri delu, splošen odpor do zunanjega sveta, staršev, starejših in predstavnikov avtoritet. Za ta kazalec je tipično agresivno reševanje tako namišljenih kot dejanskih problemov, ki jih imajo posamezniki s sabo in s starši. Ponavadi gre za nezavedno pretirano odzivanje na problem.
2. Umik iz vrstniških skupin in iz šolskih dejavnosti, izogibanje iniciativam in aktivnostim, slabšanje šolskega uspeha, splošna neaktivnost. Včasih je to vedenje posledica strogih družinskih norm, ki sovpadajo z zahtevami šole. Ti učenci hitro postanejo tarče draženja in zasmehovanja, kar še okrepi težnje po umiku. Tipična lastnost tega znaka je povsem pasiven odziv na probleme.
3. Iskanje močnih skupinskih povezav zunaj družine, iskanje alternativnih avtoritet, vključevanje v religiozne skupine oz. verske sekte ali v mladostniške tolpe. Upoštevanje skupinskih norm daje posameznikom občutek varnosti v skupini. Potrebo po močni povezanosti z drugimi lahko zadovolji tudi aktivno članstvo v

športnih klubih. Ta vrsta aktivnega sodelovanja v skupinah, za razliko od prve skupine znakov, ne zahteva posameznikove osebne iniciative. Oblikovanje identitete v pretežni meri temelji na identiteti, ki jo daje skupina.

4. Strahovi in regresivne oblike vedenja, močna težnja po ostajanju doma, psihosomatske težave in drugi znaki slabega zdravja. V tej obliki so najbolj skrajne manifestacije problemov, ki jih imajo sami s seboj, starši in učitelji. Največkrat je potrebna strokovna obravnava (Nastran Ule, 2000:26-27).

Aktivne oblike deviantnosti in aktivno članstvo v skupinah (prva in tretja skupina kazalcev) sodijo med aktivne odzive na probleme, pasiven umik in psihosocialne oblike trpljenja (druga in četrta skupina kazalcev) pa sodijo med pasivne odzive na probleme. Ravnotežje med aktivnim in pasivnim odzivanjem na probleme je verjetno najboljša pot za socialno neranljivo in netežavno mladost (Schuyt, 1995 v Nastran Ule, 2000:27).

Socialno ranljivost mladih pa lahko razumemo tudi širše; ne le kot individualnopsihološko kategorijo, temveč kot posledico vsakdanjega in družbenega okolja posameznika (Nastran Ule, 2000: 28).

Splošno gledano je obdobje mladostništva obdobje številnih nasprotij in pretresov. Mladostniki so občutljivejši, ranjivejši, čustveno nestabilni, srečujejo se s številnimi težavami, ki jih morajo premagati, da bi lahko vstopili v svet odraslih.

Rešiti morajo številne razvojne naloge in če to opravijo zadovoljivo so sposobni oblikovati primerne in zanesljive družbene odnose, osebne in družbene identitete.

Soočeni so s problemom, ki po eni strani nima zadosti opore pri drugih družbenih skupinah, ko rešujejo razvojne naloge, po drugi strani jim pa ni dovoljeno sodelovati v kompetentnih in pomembnih dejanjih, ker niso na razpolago možnosti, ki so potrebne za družbeno participacijo. Adolescenti morajo tako preiti skozi fazo v življenju, ki je označena z visoko stopnjo difuzije vlog (Hurrelmann, 1989a:110 v Globočnik, 1996:36).

Z razvojem spoznavnih sposobnosti ter zmožnostjo abstraktnega razmišljanja si mladostniki oblikujejo svoj lasten vrednostni sistem. Internalizirajo moralna načela, jih osvojijo kot svoja lastna in jih počasi usklajujejo s svojimi lastnimi stališči in prepričanji. Ta razvoj seveda poteka prek poskusov in zmot, tveganj in posledic,

uspehov in neuspehov, slabih izkušenj z lastnimi sposobnostmi obvladovanja in še bi lahko naštevali.

Tako je v tem obdobju prestopanje zastavljenih meja in kršenje splošnih socialnih meril ter pričakovanj okolja še posebej mogoče. Mladostniki to izražajo na različne načine, eden takšnih je prevzemanje različnih oblik deviantnosti. Tako poskušajo z agresivnim vedenjem reševati probleme, ki jih imajo s sabo in zunanjim svetom.

V nadaljevanju se bom osredotočila na tovrstno problematiko med mladoletniki. Opredelila bom pojem agresije oziroma nasilja in predstavila različne teorije, vzroke oziroma dejavnike, ki vplivajo na takšno vedenje mladoletnikov in posledice takšnega vedenja.

2 SOCIALNA KONSTRUKCIJA AGRESIJE

2.1 OPREDELITEV POJMA

V prvotnem in osnovnem pomenu besede agresija – aggredi od ad gradi – pomeni gibati se, korakati naprej. Lahko rečemo, da je agresija v svojem izvirnem pomenu gibanje naprej v smeri cilja brez dvoma ali straha. Beseda agresirati je zelo zgodaj pridobila pomen napada, ker je v vojni gibanje naprej, znak za začetek napada (Kristančič, 2002:97).

Pojem agresivnost srečamo v mnogih vejah znanosti kot so psihologija, sociologija, pravo, politične vede ... Vsaka od njih agresijo opredeljuje iz svojega zornega kota, kar prispeva k precejšnji nejasnosti pri razlagi tega pojma.

V sodobni znanstveni literaturi pogosto naletimo na ozke definicije agresije in nasilja, ki obsegajo v določen cilj usmerjena ravnanja, z namenom povzročitve škode ali poškodb. Uporaba pojmov agresivnost in nasilnost tako označujeta namen, pripravljenost ali nagnjenje izvesti neko žaljivo ali škodljivo dejanje.

Pojem agresivnosti zajema torej obnašanje, ki poleg rezultata fizičnega poškodovanja prizadeja tudi druge vrste negativnih posledic. Tako Berkowitz navaja,

da je agresija vsako obnašanje (fizično ali verbalno), ki se izvaja z namenom prizadeti nekoga bodisi fizično ali pa psihično (Berkowitz v Žužul, 1989:48).

K tej razlagi se pridružuje tudi Nastran Ule, ki definira agresivnost kot obnašanje, za katerega ni nujno, da je samo fizično nasilje. Ljudje so lahko torej agresivni, ne da bi bili fizično nasilni. Da pa opredelimo neko obnašanje kot agresijo, moramo v definiciji zajeti tudi »opazovalca«, ki to obnašanje definira kot agresivno, pri čemer je bistvena njegova ugotovitev ali mnenje, da je neka oseba s svojim ravnanjem namenoma želela prizadejati škodo ali bolečino drugi osebi. Pri tem je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da je, kljub splošni negativni opredelitvi agresije kot obliki vedenja, vsako agresivno obnašanje v različnih družbah in kulturah različno vrednoteno (Nastran Ule, 1994:257).

2.2 POJAVNE OBLIKE AGRESIJE

Glede na delitev agresivnega obnašanja na verbalno in fizično, lahko agresijo ločimo na dve osnovni obliki – *verbalno in fizično*. *Verbalna agresija* se kaže skozi kletvice, vpitje, grožnje, žalitve ... Fizična pa se kaže v direktnem fizičnem napadu na drugo osebo.

Agresivnost se glede na izbor cilja lahko deli na *direktno* in *preneseno* agresivnost. Direktna je tista oblika, ki se izvaja proti osebi, ki je na določen način izzvala agresivno obnašanje. O preneseni agresivnosti pa govorimo takrat, kadar se ta izvršuje nad nadomestnimi cilji (osebe ali predmeti) (Žužul, 1989:52-53).

V psihologiji obstajajo različne klasifikacije agresije. Tako ločimo med:

- *Instrumentalno agresijo*, ki nastopi kadar je agresivno dejanje sredstvo za doseg cilja.
- *Sovražno agresijo*, kjer pride do sovraštva med akterjem in žrtvijo.
- *Aktivno agresijo*, kjer storimo agresivno dejanje s posebnimi agresivnimi dejanji.
- *Pasivno agresijo*, kjer akter povzroči škodo s svojo pasivnostjo (Nastran Ule, 1994:257)

Kristančič (2003:98-99) navaja naslednje vrste agresije:

- *Biološko adaptivno agresijo*, ki je v službi življenja in je odgovor na ogroženost vitalnih človekovih interesov. Je reaktivna in obrambna, ker je usmerjena na odpravljanje ogroženosti bodisi z uničevanjem ali odpravljanjem vzrokov.
- *Neprilagojeno maligno agresijo*
Biološko neprilagojena, maligna agresija, je uničujoča in okrutna. Ni obramba pred ogroženostjo. Tovrstna agresija je biološko škodljiva in za družbo uničevalna. Pomembni obliki izražanja te agresije sta ubijanje in okrutnost, ker ustvarjata užitek. Zato ju imenujemo nasilje. Maligna agresija je škodljiva za osebo, ki je napadena, in tudi za tisto, ki napada. Maligna oblika agresije, čeprav ni instinkt, je zakoreninjena v samih pogojih človekove eksistence. Je človekov potencial in naučena oblika vedenja, ki se lahko odpravi, ko se spremenijo vzorci vedenja.
- *Psevdoagresija*
To so tiste agresivne dejavnosti človeka, ki lahko povzročijo škodo, čeprav to ni namen teh dejanj.
- *Nehotna ali nenamerna agresija*
So dejanja, katerih namen ni prizadeti, raniti ali oškodovati drugih oseb.
- *Igriva ali nagajiva agresija, lahko bi ji rekli športnorekreativna agresija*, je v bistvu uporaba veščin. Ta agresija navadno ni motivirana s sovraštvom in njen namen ni uničevanje. Je sestavni del borbene vznesenosti – entuziazma, ki jo srečujemo v vseh oblikah športnih udejstvovanj in tekmovanj.
- *Samopotrjevalna agresija* je v bistvu samopotrjevanje posameznika. To je agresija, ki je nujna kakovost za obstoj vseh ljudi. Strokovnjaki in raziskovalci potrjujejo dejstvo, da osebe z motenim samopotrjevanjem na splošno kažejo manj teženj k sovraštvu. Razlaga za to je, da se osebe z zadostno mero samopotrjevanja čutijo tudi manj ogrožene. Zato so tudi manj pripravljene za agresivno-nasilno reagiranje. Od stopnje razvoja samopotrjevanja je odvisna osebna struktura posameznika.
- *Obrambna agresija*, pri kateri je težnja odpraviti nevarnost bodisi z umikom ali bojem. Cilj obrambne agresije ni uničevanje, ampak ohranjanje in zaščita življenja. Ko se to doseže, agresija in njen čustven naboj izgineta.

2.3 TEORIJE O NASILJU IN AGRESIVNOSTI

Pri razumevanju agresije in nasilja nam pomagajo teoretično konceptualni pristopi, kot so biološko zasnovane teorije, kot je Freudova psihoanalitična teorija, etiološka teorija K. Lorenza, teorija smeri (Berkowitz, Dollard, Doob, Miller) in socialna teorija učenja (Bandura, Baron).

2.3.1 Agresija kot instinkt

Na biološke teorije agresivnosti sta najbolj vplivali Freudova psihoanaliza in Lorenzova etiološka teorija agresivnosti kot naravnega obnašanja.

Freud je razvil dve teoriji agresivnosti. Najprej je agresivnost opisal kot sestavni del seksualnega instinkta (libida), katerega vloga naj bi bila v premagovanju seksualnega objekta. Način izražanja agresivnosti pa je povezoval s stopnjo psihoseksualnega razvoja. Leta 1915 je Freud spremenil svoje pojmovanje in agresivnost popolnoma ločil od seksualnosti ter poudarjal predvsem njeno prilagoditveno vlogo. V ospredje je postavil vprašanje instinktov jaza (ega), temeljna oblika tega instinkta pa naj bi bilo sovraštvo, ki ima za cilj samoohranitev. Po prvi svetovni vojni Freud agresivnost ni več pojmoval kot sredstvo za obvladovanje sveta, temveč naj bi odražala človekovo samouničevalnost. Tako je razvil teorijo o instinktu smrti. Obstajali naj bi dve skupini instinktov: erotični (Eros) in instinkt smrti (Tanatos). Obe sta stalno dejavni. Čim močnejši je pri posamezniku instinkt smrti, toliko pomembnejše je, da usmeri agresivnost navzven. Prvinska je agresivnost do sebe, kasneje jo usmeri na zunanji svet (Lamovec, 1978:16).

Lorenzo s svojo teorijo poudarja, da je agresivno obnašanje rezultat naravne evolucije vrst in je sredstvo za povečanje možnosti neke vrste ali posameznega organizma za preživetje. S pomočjo agresije se med člani iste vrste vzpostavi hierarhija, ki postavlja najboljše individume na najvišja mesta. Lorenzo meni, da so ljudje »pozabili« razviti učinkovita sredstva za kontrolo agresije. Agresivnost razlaga s »hidravličnim« modelom energije. Ljudje naj bi gojili borilne športe in sproščali energijo z navijanjem na tekmah. Tako naj bi iz sebe spravili negativno energijo in preprečili »eksplozijo« (Bučar Ručman, 2004:30).

Danes teoretiki zavračajo Freudovo in Lorenzovo teorijo agresivnosti. Berkowitz tako pravi: "Trditev, da neka misteriozna sila – imenujemo jo instinkt, prisila, nagon,

karkoli, ki poskuša doseči neko nepozabno prihodnje stanje in s tem privede do določenega vedenja, je samo uporaba »čarobnih besed« (Berkowitz v Žužul, 1989:16).

2.3.2 Agresivnost kot odziv na določeno situacijo

V letih 1930 in 1940 se je razvila pomembna psihološka šola katere predstavniki (Dollard in sodelavci) so izhajali iz stališča, da je nasilje vedno posledica frustracije in da obstoj frustracije vedno vodi k neki obliki agresije. Frustracija in agresivnost sta torej vzročno povezana. Avtorji navajajo, da se agresivnost pojavi, ker frustracije preprečujejo zadovoljevanje potreb in motivov. Če se frustracija ponavlja, prihaja do kopičenja agresivnosti. Frustracija vedno vodi k neki obliki agresije, vendar pa ni nujno, da k frustratorju (na primer mladostniki, ki so neuspešni na nekaterih področjih, skušajo dokazovati svojo pomembnost z ustrahovanjem drugih).

Po teoriji Millerja in Dollarda, znani kot teorija iskanja žrtve, se izzvana in akumulirana oz. nakopičena agresivnost pri človeku usmerja in sprošča na najbolj pristopne cilje (Tušak, 2001:109).

Berkowitz, ki v osnovi sprejema frustracijsko teorijo agresivnosti, meni, da je manifestacija agresivnosti odvisna tudi od prisotnosti odgovarjajočih dražljajev in ne samo od javljanja določenega mehanizma, ki privede do frustracije. Med frustracijo in agresijo je torej vključil še tretji, posredujoči dejavnik tj. agresivni sprožilni dražljaj. Ta sprožilni dražljaj agresivnost okrepi ali eventuelno izzove. Kateri bodo ti dražljaji, je odvisno tudi od osebne izkušnje in socialnega učenja (Globočnik, 1996:52).

Zaradi kritik, ki so trdile, da frustracija ne vodi nujno v agresivno obnašanje ampak lahko izzove tudi druge reakcije, je kasneje prišlo do preoblikovanja teorije. Avtorji so trdili, da frustracija ustvari le dražljaj za agresijo, agresija pa je dominantna reakcijska težnja na frustracijo in vprašanje je, ali se bo agresija zgodila. To je namreč odvisno še od mnogih dejavnikov (Bučar Ručman, 2004:31).

2.3.3 Socialne teorije učenja

Teorije učenja razlagajo agresivnost z učenjem, še posebej v zgodnjem človeškem obdobju. Posamezniki se naučijo izbrati takšno delovanje in obnašanje, ki jih pripelje do zaželenega cilja in ker je agresivno obnašanje pogosto nagrajeno oz. z agresivnostjo pridemo do nagrade, se le-ta izplača.

Bandura je kot najpomembnejšo vrsto socialnega učenja agresije postuliral socialno modeliranje: posamezniki opazujejo druge (zlasti odrasle) osebe pri agresivnem obnašanju in si zapomnijo posledice takšnega obnašanja. Če opazijo pozitivne posledice, je to znak za posnemanje (Bučar Ručman, 2004:32).

Bandura meni, da je v napovedovanju pojavljanja agresivnosti potrebno bolj upoštevati predisponirane pogoje kot pa predisponirane posameznike. Ta teorija o agresivnosti temelji na modelu, ki vsebuje tri temeljne komponente:

- izvori agresivnosti so načini in pogoji, v katerih se razvija agresivno vedenje;
- vzpodbujevalci agresivnosti so dejavniki, ki povzročajo, da bo posameznik naučeno vedenje izvajal;
- ojačevalci agresivnosti so notranji in zunanji vplivi, ki vedenje ohranjajo (Tušak, 2001:110).

Bandura opisuje pet glavnih spodbujevalcev agresivnosti: 1. Oblikovanje vplivov, 2. Nenaklonjen tretma, 3. Spodbujevalne pobude, 4. Vzgojne kontrole in 5. Bizarne simbolične kontrole.

1. Teorija socialnega učenja opisuje štiri procese, ki vodijo *oblikovanje agresivnega učenja*:

- Če dejanja služijo kot namig, potem je agresivno obnašanje pri opazovalcu pospešeno.
- Če je agresivnež sprejel potrditev ali je bil obravnavan indiferentno za svojo agresivnost, potem opazovalec dobi vtis, da je takšno obnašanje sprejemljivo in celo pričakovano v določenih situacijah.
- Opazovanje agresivnosti povzroča emocionalno razvnanje v opazovalcu.
- Povečanje učinka stimulansov določenih sredstev kot modela, kar pa ni nujno imitativni način, četudi se ta lahko pojavi.

2. Bandurjeva druga glavna kategorija spodbujevalcev so: fizični napadi, verbalne grožnje, žalitve, zmanjšanje okrepitve ter prikrajšanost. V kontekstu teorije socialnega učenja frustracija ne povzroča agresivne težnje, temveč producira posplošeno stališče o emocionalnem razvnanju. To stališče lahko povzroči različna ravnanja, ki so odvisna od preteklega učenja posameznika in učinkovitosti, s katero so bili različni odgovori uporabljeni v posnemanju ravnanja za obvladovanje napetosti.
3. Tretja glavna kategorija spodbujevalcev v teoriji socialnega učenja je *spodbujevalni motiv*. Ta producira agresijo s sredstvi človekove sposobnosti, da prekosi dogodke kognitivno, spodbujanje agresivnosti se tako pojavlja bolj iz pričakovanj pozitivnih posledic agresivnega dejanja.
4. Četrty glavni spodbujevalec, *vzgojna kontrola*, služi za aktiviranje agresivnosti z uporabo rezultatov, pridobljenih s socializacijskim procesom.
5. Peti spodbujevalec, *bizarna simbolična kontrola*, služi razvnanju agresivnosti, kadar so posamezniki nesposobni zadovoljivo kontrolirati svoje stike z izkušnjami ali realnostjo (Globočnik, 1997:57).

Med opisanimi teorijami je socialna teorija učenja najbližja mojemu razmišljanju o pojavnosti nasilja. In sicer, otrok se po mojem mnenju nasilja nauči že v družini, ki kot primarni dejavnik socializacije pomembno vpliva na njegovo zaznavanje, kaj je prav in kaj narobe. Otok namreč še nima lastnega sistema vrednot in ne lastnega pojmovanja morale. Oboje prevzema od odraslih, ki ga vzgajajo. Otrok se mora naučiti ločevati dobra dejanja od slabih in tako bo sposoben živeti v skladu s splošnimi družbeno sprejemljivimi normami. Tomori pravi, da če otrok prej nečesa ni storil, ker so mu to prepovedali odrasli, v adolescenci nečesa ne stori zato, ker si sam tega ne dopušča. Vedenje s katerim bi kršil svoja moralna merila, bi mu ogrozila sprejemljivo samopodobo in mu znižalo samospoštovanje (Tomori, 2000:89).

Ker pa vemo, da obstajajo tudi primeri mladih nasilnežev, ki so odraščali v dobrih oziroma boljših družinskih razmerah kot mnogi drugi nasilneži, je potrebno vzroke iskati tudi med številnimi drugimi dejavniki.

Na osnovi nadaljnjih teoretičnih raziskav so se teoretične razlage ob pomoči splošne teorije osebnosti preusmerile od k osebi usmerjenih teoretičnih modelov v interaktivni model oseba – okolje.

Ta sestavljeni interaktivni model je tudi po mojem mnenju najbolj primeren za ugotavljanje in merjenje pojavov agresivnosti in nasilja in sicer za ugotavljanje tako prikritega kot odkritega agresivno-nasilnega vedenja v vseh njenih delih oziroma oblikah pojavnosti.

Za razumevanje agresivno-nasilnega vedenja mladostnikov je torej potrebno upoštevati različne vzroke in dejavnike, ki posredno ali neposredno vplivajo na oblikovanje osebnosti mladih in njihove vedenjske vzorce. Vzroke lahko iščemo v posledicah tranzicije (o tem sem spregovorila v predhodnem poglavju), v posebnostih biološkega zorenja mladih in še številnih drugih dejavnikih, katerim bom v nadaljevanju diplomske naloge posvetila več pozornosti. Pa si jih pogledjmo.

3 DEJAVNIKI NASILNIŠKEGA OBNAŠANJA MLADOSTNIKOV

Tako kot pri razvoju drugih psihosocialnih motenj v otroštvu in adolescenci se tudi v etiologiji prestopniškega oziroma nasilniškega obnašanja mladoletnikov prepleta več različnih dejavnikov.

Dejavniki nasilniškega obnašanja so tiste subjektivne in objektivne značilnosti, ki povečujejo možnost in verjetnost, da se tako vedenje razvije (Graham, 1995 v Tomori, 2000:95).

Pomembno je vedeti, da dejavniki tveganja niso vedno vzročno in neposredno povezani s samim neustreznim vedenjem, vendar pa se jih pri mladoletnih prestopnikih izrazito pogosto ugotavlja. V številnih primerih nasilniškega obnašanja mladoletnikov se pri enem posamezniku seštevajo in povezuje več takih dejavnikov. Vzročna povezava med nekaterimi od njih je pogosto videti samoumevna, vendar se ne sme prehitro sklepati le o enosmerni povezanosti. Povezave so namreč lahko različne in dejavniki morda izhajajo iz istega vzroka. Mogoče pa je tudi, da so značilnosti, ki jih na prvi pogled ocenimo kot razloge za nasilniško vedenje, pravzaprav njegova posledica, ali pa so pri enem vzročno, pri drugem pa posledično povezane s takim vedenjem (Tomori, 2000:95).

3.1 OBDOBJE INTENZIVNEGA DUŠEVNEGA RAZVOJA

Adolescenca kot obdobje intenzivnega duševnega razvoja se v svojem začetnem delu časovno prekriva s puberteto kot obdobjem aktivnega telesnega zorenja. Hormonske spremembe in še labilna in nepredvidljiva odzivnost avtonomnega živčnega sistema se hkrati z drugimi telesnimi spremembami odražajo tudi na **spremenljivem in težko obvladljivem čustvovanju** in dinamičnih razpoloženjskih stanj, ki jih mladostnik zelo težko usmerja, umirja in prilagaja stvarnim razmeram. Samonadzor je za mnoge mladostnike dolgo ena najtežjih nalog pri usklajevanju z okoljem. Zato njegovo vedenje večkrat izraža njegova čustvena stanja kot pa razumsko presojo. Tudi notranjo tesnobo, občutje notranje praznine, je mladostniku mnogo lažje zapolniti s takojšnjimi neposrednimi dejanji ali akcijami kot pa z neko dolgotrajno, zanj naporno pa četudi koristno dejavnostjo, ki bi mu daljnoročno prinesla zadoščenje. Že po naravi svojega razvojnega obdobja je mladostnik nestrpen in neučakan.

Želja po vznemirjenju, po vznemirjenosti in pričakovanju je v obdobju adolescence sorazmerno velika. Mnogim mladostnikom pomenijo možnost zagotavljanja nekega zadovoljivega notranjega ravnovesja, vendar pa v tem obdobju mladostniki še nimajo dovolj izkušenj, da bi vznemirjenje dosegali na neškodljiv, sproščujoč ali celo ustvarjalen način.

Podobno kot potreba po vznemirjenju je v adolescenci prisotna **potreba po sprostitvi**, ki jo je možno doseči na več načinov – od zdrave telesne sprostitve s pomočjo športa ali rekreativnih dejavnosti, do sprostitve ob glasbi ali dobri literaturi pa do sprostitve pri razgrajanju, razdiranju, izzivanju ali telesnemu merjenju moči.

Potreba po samopotrjevanju je v obdobju adolescence še posebej velika zaradi splošne notranje negotovosti mladostnika in hkratne neučakanosti po sprejetosti in upoštevanju. Ker pa mladostnikom primanjkuje izkušenj z lastnimi učinkovitimi konstruktivnimi prizadevanji je samopotrjevanje toliko bolj težje in zahtevnejše.

Doživljanje lastne vrednosti je pri mladostnikih mnogo bolj **povezano z oceno vrstnikov** kot pa odraslih. Mladostnik je pripravljen storiti marsikaj, da bi bil sprejet med svojimi vrstniki saj je to eden odločilnih temeljev njegovega samospoštovanja. Včasih sprejema merila sovrstnikov, četudi so ta v nasprotju z družinskimi merili, ki so do tedaj usmerjala njegovo vedenje. Vendar pa si večina mladostnikov izbira

družbo, ki vsaj okvirno goji vrednostni sistem in poglobljena življenjska navodila v skladu s tistimi, ob katerih je odraščal.

Pri oblikovanju mladostnikove identitete imata pomembno vlogo tudi **nasprotovanje** odraslim in upor proti **avtoritarnim likom**. Občutje lastne negotovosti in skriti dvom v lastne moči je namreč lažje premagovati s kritičnostjo do odraslih in iskanjem njihovih šibkih točk.

Mladostnik se prične vključevati v mnogo **širši socialni prostor**, kot je bil tisti v katerem je bil prisoten kot otrok. V njem se mora samostojneje opredeljevati in odločati, premagovati stresne situacije in se na svoj način uveljavljati. Ta nov prostor je manj predvidljiv, manj oseben in bolj neznan kar zahteva več socialnih in drugih spretnosti. Vedenje v tem prostoru je zato zahtevnejše in bolj tvegano, možnosti prestopanja dopustnega pa so večje in mladostniku manj predvidljive (Tomori, 2000:92-94).

3.2 DRUŽINA

O pomenu in vlogi družine pri nastanku vedenjskih težav mladostnikov je v strokovni literaturi napisanega že veliko. Dejstvo je, da je družina in njena vloga pri oblikovanju otrokove osebnosti tisto področje, na katerega moramo biti zelo pozorni, kadar iščemo vzroke za nastanek vedenjskih težav pri otroku.

Družina je le eden izmed pomembnih dejavnikov, ki vpliva na mladostnika in ga oblikujejo, zato pa ga je vedno potrebno presojati v zvezi in odvisnosti še z drugimi dejavniki, ki prav tako delujejo in vplivajo nanj.

Ne glede na različne osvetlitve vzrokov odklonskega vedenja mladih in na različne teoretične pristope, ki upoštevajo tudi dognanja drugih strok, so v vseh dosedanjih raziskavah ugotovili skupno značilnost in sicer težavne in neugodne okoliščine v družini v obdobju otrokove socializacije (Vodopivec Glonar, 1987:64).

Naloge družine, ki lahko najbolj odločilno vplivajo na socializacijo otrok, so predvsem: razvijanje občutja lastne vrednosti, razvoj odnosa do avtoritete, učenje sposobnosti za obvladovanje stresov in socialnih spretnosti ter oblikovanje vrednostnega sistema, ki usmerja motive, vedenje in ravnanje posameznika. Prestopniško vedenje je le eno od različnih možnih znamenj, da je družina odpovedala pri tej, oni ali kar več svojih

funkcijah. Največkrat se mladoletniško prestopništvo povezuje z disfunkcionalnostjo družinskega sistema ob še drugih dejavnikih tveganja – posebej neugodni otrokovi konstituciji in splošni socialni, ekonomski in kulturni prikrajšanosti okolja, v katerem poteka življenje družine in s tem tudi odraščanje otroka (Tomori, 2000:98).

Pionirsko delo na področju raziskovanja zveze med družinskim okoljem in mladinskim prestopništvom sta leta 1950 objavila Sheldon in Eleanor Glueck. Po njunem mnenju so spremenljivke kot so starševska disciplina, nadzor, izkazovanje čustev in ljubezni do otrok, družinska kohezija in pomanjkanje kohezije, vse po vrsti povezane z delikvenco, bodisi kot zadrževalci (inhibitorji) ali pospeševalci (promotorji) prestopništva.

Osrednja tematika te in nadaljnjih raziskav je bila ugotavljanje pomenov in zvez med deviantnostjo in elementi družinskega življenja, ki jih je mogoče pripisati ali dejavnikom družinske strukture (posebej razvezi, enostarševstvu, zaposlenosti mater in družinski kriminaliteti) ali dejavnikom družinskih procesov (družbenim interakcijam, oblikam nadzorovanja in discipline, izražanju čustev, družinski (ne)kohezivnosti). Najpomembnejša ugotovitev novejših raziskav (Murray, 1990, Segalman, Marsland, 1989) je v tem, da so dejavniki družinskih procesov bistveno pomembnejši od dejavnikov družinske strukture. Dejavniki, kot sta razveza in ločitev staršev, učinkujejo šibko, kompleksno in posredno na delikventnost otrok, dejavniki družinskih procesov, kot sta močna čustvena povezanost in intenzivne interakcije med starši in otroki, pa so visoki zadrževalci deviance.

Kvalitativna študija Van Voorhisa, Cillena, Mathersa in Garnerja je pokazala, da tisto, kar zares šteje, niso »razbiti domovi« (broken homes), temveč »slabi domovi« (bad homes) (Rener, 2000:106).

Da je emocionalna nepovezanost med starši in otroki najpomembnejši napovedovalec deviantnosti sta v svoji raziskavi ugotovila tudi Gove in Crutchfield.

Raziskave v devetdesetih so se začele usmerjati v analizo starševskega nadzora, ki med napovedovalci deviantnosti visoko kotirajo. Larzelera in Pattersona (1990) je zanimal pomen neposrednega starševskega nadzora – ali je dovolj, da so starši »psihično, mentalno« prisotni v zavesti mladostnika ali pa je potrebno, da je nadzor neposreden in aktiven. Sledila je serija manjših študij, katerih ugotovitve je možno strniti v sklep, da je »mentalna« prisotnost staršev resda najpomembnejša, da pa jo

je dobro dopolnjevati z neagresivnim, a neposrednim in kontinuiranim spremljanjem (monitoring) otrokovega socialnega gibanja (Rodgers, 1997 v Renner, 2000:107).

M. Tomori (2000: 98-103) navaja naslednjo povezavo med razvojem delikventnega vedenja z razmerami in odnosi v družini:

1. Samospoštovanje in samopodoba

Od dogajanja v družini, vzgoje in od odnosov med družinskimi člani je odvisno, kakšno samopodobo razvije otrok in kakšno vrednostno oceno o sebi si uspe zgraditi. V številnih družinah, v katerih odraščajo mladostniki, je mogoče zaslediti vrsto dogajanj, ki ovirajo razvoj zdravega samospoštovanja pri otroku. Pogosti spori, očitki, neustrezne kazni, žalitve, poniževanja in razvrednotenja, neprestane zavrnitve, brezbržnost za otrokove čustvene potrebe, lahko otroku otežijo razvoj zdravega samospoštovanja. Otrok, ki se ne čuti ljubljenega, sprejetega in spoštovanega od svojih najbližjih, se ne more zares ceniti. Mladostniki, ki se vedejo prestopniško, imajo pogosto za seboj različne neugodne izkušnje iz odnosov s svojimi najbližjimi. Ob različnih oblikah psihološkega nasilja s strani članov svoje družine, njihovi brezbržnosti do njegovih čustvenih in socialnih potreb, ob telesnem nasilju ali celo bolj ali manj prikriti spolni zlorabi, se ne počutijo varne, ko vstopijo v širši socialni prostor. V obrambi svojega krhkega samospoštovanja si na vsak način zaželi zavzeti vlogo, v kateri ne bodo žrtev.

2. Odnos do avtoritet

Razvoj odnosa do avtoritet poteka v funkcionalni družini ob likih odraslih, ki spodbujajo, pomagajo, učijo in pohvalijo. Prek zaupanja v druge, trdnejše od sebe, otrok postopoma razvija zaupanje vase. Le malo bodočih prestopnikov ima v svoji družini izkušnje s tako avtoriteto, ob kateri bi jim bilo mogoče varno in spodbudno odraščati v samostojne in trdne osebnosti. Njihove izkušnje z avtoritarnimi liki v družini so največkrat neugodne; z njihove strani so deležni predvsem kazni, omejitev, prepovedi in poniževanja. Ob tem v njih še od otroštva dalje raste želja po uporabi, kljubovanju in boju z vsakršno avtoriteto. Kršenje norm, ki jih določa družina, se med razvojem razširi v prehajanje meja, ki jih zastavlja širše socialno okolje. Do likov, ki so v predstavi mladostnika povezani z avtoriteto, kot so učitelji, policisti, sodniki, prične gojiti odpor in sovražnost.

3. Pomanjkanje spretnosti za obvladovanje stresov

Že v otroštvu, še bolj pa v obdobju mladostništva, se posameznik srečuje z mnogimi preizkušnjami, obremenitvam in frustracijami, ki jih mora obvladovati in premagovati z lastnimi močmi. V funkcionalni družini se postopoma, ob spodbudi, pomoči in nešteti skupnih dejavnostih z zrelejšimi člani družine otrok, uči spretnosti in sposobnosti, ki so za razreševanje takih nalog nujno potrebne. V mnogih družinah, v katerih odraščajo bodoči prestopniki, je otrok prikrajšan za vse to; z njim se premalo ukvarjajo, ne dajejo mu zadostnega občutka sprejetosti, ob neuspehih ga kaznujejo, namesto da bi ga učili ustrežnejšega prizadevanja. Poleg tega so pogosto mnogi starši mladostnikov tudi sami nespretni, neprilagodljivi in ob stresih odpovejo; nekateri pa se zatekajo tudi k alkoholu in nasilnosti, s čimer še poslabšujejo situacijo v družini.

4. Družina, ki odpoveduje v svoji vzgojni vlogi

Pomemben sestavni del vzgoje je tudi zastavljanje smiselnih meja. Prek naklonjenega, a doslednega in predvidljivega omejevanja vedenja, ki bi lahko bilo zanj in za druge škodljivo ali nesprejemljivo, spoznava otrok, da je treba določene omejitve upoštevati in jim svoje težnje tudi prilagoditi. Če mu je to prikazano na način, ki ga vrednostno ne ponižuje, in če ga starši sočasno z omejevanjem tudi usposablajo za to, otrok na tem polju učenja nima prevelikih težav in se bo tudi kasneje znal držati možnosti, ki jih zahteva stvarnost.

5. Obrobna družina in družina, ki živi v težkih bivanjskih, gmotnih in socialnih razmerah

Družina, ki je v kroničnem in nespretnem konfliktu z okoljem, ne more spodbuditi osebnostnega razvoja otrok. Zato imajo ti kasneje resne težave pri vključevanju v širši socialni prostor. Največkrat gre v teh primerih za družine, ki so priseljene iz okolij z drugačnim vrednostnim sistemom. Vrednot in meril novega okolja ti mladostniki ne morejo sprejeti za svoje, tuje so jim, doživljajo jih kot ogrožajoče ali pa jih dejavno odklanjajo in zavračajo.

Prikrajšana, gmotno in socialno siromašna družina je pogosto značilna tudi po kroničnem nezadovoljstvu, ki prevladuje v družinskem ozračju. Nakopičeni stres, nesposobnost za izpolnjevanje temeljnih potreb družinskih članov, tako otrok kot odraslih, pomanjkanje možnosti za zadovoljujočo uveljavitev in vzporedno stopanje

naprej za drugimi, manj prikrajšanimi; vse to postopoma utrdi nekatere splošne družinske poteze in vpliva tudi na medsebojne odnose.

6. Neustrezni liki staršev

Družinsko dinamiko, ki je značilna za odraščanje mladoletnih prestopnikov usmerjajo odrasli, ki niso ustrezen lik vzgojiteljev. Najpogosteje srečujemo v teh družinah starše, ki na naslednje neugodne načine usmerjajo osebnostni razvoj svojih otrok:

- *Odsoten ali čustveno nedostopen oče* svojemu otroku ne daje potrebnih razvojnih spodbud. Otroku manjka identifikacijskih vzorov in spodbud za konstruktivno in naklonjeno vstopanje v širši socialni prostor, saj je prav to v naši kulturi ena od vzgojnih funkcij očeta. Sin nima ob kom graditi svoje močatosti in gotovosti vase, hči ostaja brez varnega občutja sprejetosti s strani neogrožujočega moškega lika.
- *Agresiven, kaznujoč in trd oče* vzgaja otroke, ki rešujejo svoje notranje ravnotežje z uporom in kljubovanjem in se istovetijo z njegovo nasilnostjo v okoljih, kjer si to upajo. Svoj upor in sovražnost prenašajo na vse izvendružinske like, v katerih vidijo možnost nevarne avtoritete.
- Pogosto *alkoholiziran, neobvladan in impulziven oče* ne spodbuja k vztrajnosti, stabilnosti in strpnosti. Njegovo nepredvidljivo vedenje vzbuja v otroku občutja negotovosti in bojazni. Njegova razburljivost in razdražljivost vzdržujeta otroka (in celotno ozračje v družini) v stalni napetosti in mučnem pričakovanju nečesa hudega in neustavljivega.
- *Oče, ki je sam ne vključen v širše socialno okolje* (pasiven in odklonilen ali v stalnem konfliktu z okoljem) ne more dajati svoji družini pravih smernic, spodbud in vzorov za zdravo socialno vedenje. Otroka ne usposablja in pripravlja za harmonično vključevanje v okolje, ne daje mu sporočil, da je zunanji svet prostor, v katerega je zanimivo, privlačno in prijetno vstopati.
- *Nemočna, resignirana, pasivna* in pogosto tudi *depresivna mati* v družini ne spodbuja volje, vedrine in pozitivnega odnosa do življenja. Sinu se je ob njej težko osamosvajati. Vključi jo med žrtve svoje samopašnosti in nasilnosti ali pa se mu taka mati smili. Tudi za osebnostni razvoj hčere je taka mati nespodbudna. V bojazni, da bi ji bila podobna, hči zavrača svojo lastno deklinškost s fantovskim vedenjem ali pa poskuša z njo manipulirati tako, da si prav z njo zagotavlja moč.
- *Hiperprotektivna, brezpogojno in nesmiselno zaščitniška mati* spodbuja pri otroku razvoj narcizma, praznega zadovoljstva s seboj in prepričanje, da mu je ves svet

nekaj dolžan. Tak otrok se ne zna potruditi, si za nekaj prizadevati in se čemu odpovedati.

- *Dominantna, oblastna in lastniška mati* svojemu otroku ne dopušča razviti dovolj trdnega ega, da bi uspel premagovati vsakdanje preizkušnje. Občutje nepomembnosti, ki ga ima ob materi, si tak otrok preganja z različnimi vedenjskimi vzorci, ki so sprva le neustrezni in neučinkoviti, kasneje pa tudi delikventni.

Razen neugodnih osebnostnih značilnosti staršev, ki se lahko izrazijo v vzgoji otrok, pa v mnogih družinah, v katerih so odraščali bodoči mladoletni prestopniki, zasledimo tudi podatke o duševnih motnjah enega ali kar obeh staršev. Te lahko spodbujajo razvoj neustreznega vedenja pri otroku na različne neposredne pa tudi posredne načine.

Danes je povsem jasno, da socialnopatološko vedenje družinskih članov gotovo slabi kakovost medčloveških odnosov znotraj družine. Starši, ki pretirano uživajo alkohol, ki se nagibajo k brezdelju, ali povrh tega še kršijo zakon, niso le slab vzor svojim otrokom, temveč rušijo medsebojno povezanost, kvarijo vzdušje v svoji družini in razmerja med družinskimi člani.

3.3 ŠOLA

Ob svoji osnovni vlogi, izobraževanju, ima tudi šola poleg družine močan vpliv na psihosocialni razvoj otrok.

Šola je družbena ustanova, ki obravnava velikansko večino vseh prebivalcev v določeni starosti, oziroma skozi katero gremo tako rekoč vsi. Je prva formalna institucija, s katero otroci pridejo v stik in so z njo dolgoletno povezani. Tako opravlja šola poleg družine temeljno socializacijsko funkcijo. Za otroka lahko predstavlja bodisi pozitiven bodisi negativen vpliv na njegov razvoj.

Šola kot institucija je s časom postala izredno storilnostno naravnana. Storilnostne šole pa ne zanimajo svojevrstne socialne potrebe otrok, psihološke posebnosti njihovega razvoja in moralna vzgoja, temveč jo usmerjajo predvsem koristi države, interesi znanosti in neposredne potrebe hitre industrializacije. Namesto vzgojnega

dela in oblikovanja otrok v človečnosti uvaja šola tekmovalne metode, merjenje hitrih storitev s testi, brisanje individualnih razlik, prezgodnji perfekcionizem, hladnost med učiteljem in učenci, odmik od staršev, brezbriznost do usode otrok ... (Bergant, 1988:11). Tako se šola kaže kot prostor, kjer problemi nastajajo, se izražajo, onemogočajo drugo dejavnost, povzročajo stroške in škodo: materialno, duševno in socialno (Dekleva, 1990:304).

Težave pri vključevanju v proces izobraževanja in šolska neuspešnost pa sta lahko pomembna dejavnika, ki povečujeta možnost prestopniškega obnašanja (Tomori, 2000:103).

Mnogo mladoletnih prestopnikov odrašča v družinskem in socialnem okolju kjer izobraževanje ni ravno pozitivno ovrednotena dejavnost.

Želja po vznemirjenju in dogajanju, osnovna nestrpnost, težave pri konstruktivnem povezovanju z vrstniki in že – zgodaj vzbujeni – odpori do avtoritete se pri njih seštevajo z neuspehi, ki jih slabo prenašajo. Do šole pričnejo gojiti vedno večji odpor in temu sledijo izostajanje od pouka ter vedenje, ki ni v skladu s šolskimi pravili. Izključenost iz glavnega toka mladoletnega prestopnika prikrajšuje za pozitivne spodbude vrstnikov in za pripadnost skupini, ki olajšuje ustvarjalna prizadevanja in pozitivne načine samopotrditve. Potrebo po sprejetosti izpolnjuje z vključevanjem med tiste, ki so tako kot on, ostali na robu. Ob njih se ne počuti manjvredne in nesposobne (Tomori, 2000:103-104).

Razmišljanja o vlogi šole ali sistema vzgoje in izobraževanja pri nastajanju, preprečevanju, spodbujanju ali spreminjanju različnih oblik odklonskega vedenja so osnovana na različnih znanstvenih in družbenoorganizacijskih spoznanjih in značilnostih šole kot ustanove. Dekleva (1981:25) je mnenja, da ima šola naslednje značilnosti, zaradi katerih lahko govorimo o njeni vlogi pri razvoju odklonskih oblik vedenja:

- vključuje najobsežnejši del določene starostne skupine prebivalstva (obvezno šolanje);
- je od vseh ustanov, ki so bistvene za mladino, najbolj družbeno urejena in je v njej možno izvajati najbolj neposredne sistematične vplive (za razliko od družine, v katero družba ne more neposredno posegati in nanjo vplivati);
- delo v njej (vzgojno-izobraževalno) je najbolj intenzivno, glede na strokovno usposobljenost kadrov.

3.4 VRSTNIKI

V iskanju svoje socialne identitete in ob pristajanju na vmesni (adolescentski) status v času, ko si vloge otroka že ne želi več, vloga odraslega pa je zanj še nedostopna, se mladostnik zateče v skupino vrstnikov.

To ni več tista nepovezana, često bolj slučajno izbrana skupina otrok (največkrat istega spola), ki jih neobvezujoče druži skupna igra. Skupina mladostnikov je že kohezivna skupinska formacija, ki goji skupinsko solidarnost in zavest, ima svoj pravilnik vedenja in lestvico vrednot, v kateri se družijo mladostniki obeh spolov, ki imajo skupne interese in težnje.

Mladostnikova (nasploh človekova) samopodoba in samospoštovanje sta odvisna tudi od tega, kako mu uspe svoje prizadevanje usklajevati z dogajanjem v širšem prostoru. Tu si išče svoje mesto, ne da bi bila njegova osebna izpolnitev edini motiv za ta prizadevanja (Tomori, 2000:90). Odnosi in življenje med vrstniki imajo za osebno rast slehernega mladostnika ogromen pomen, hkrati pa jim nudi zaščito pred notranjimi viharji, negotovostjo in dezorientacijo, v katerih jih pusti slovo od otroštva (Tomori, 1985:37). V odnosih z vrstniki se uri v nešteti socialnih spretnostih in oblikuje svoje vzorce vedenja. Uči se voditi in podrejati, sprejemati zmage in poraze, se povezovati in sodelovati (Tomori, 1995: 52). Če se s svojim vedenjem uspe prilagoditi svojemu okolju, se vanj lažje vključuje in razvija pozitivne odnose z ljudmi, ki so zanj pomembni. Zaradi tega je tudi sam s seboj bolj zadovoljen in se bolj ceni.

Konformnost z vrstniki je cena za občutek pripadnosti, ki odganja dvome vase in topi notranjo tesnobo. Kolikor bolj je mladostnik negotov vase, toliko bolj se je pripravljen prilagoditi pravilom skupine, da pomanjkanje lastne samozvesti nadomesti s samozvestjo skupine. Da je njegovo »odskočišče« trdnejše, ga okrepi z zunanjimi znaki pripadnosti: način oblačenja, česanja, izbira glasbe ... V tej zunanji podobi je veliko simbolizma. To je svojevrstna preslikava norm odraslih; lahko je neposredna ali pa zrcalna. V njej je posnemanje odraslih in hkrati upor proti njim.

Pri utrjevanju občutja pripadnosti in varnosti, ki izhaja iz tega, se skupina poslužuje tudi stereotipizacije svojih članov, svojih idealov in svojih sovražnikov. Nestrpnost do vseh, ki so drugačni, je znak bojazni za svojo identiteto, pretirano istovetenje s skupnim stereotipom je izraz strahu pred identitetno praznino. Če mladostnik ne

sprejme podobe svojih je v nevarnosti, da bo (negotov vase, kot pač je) ostal brez podobe, neopažen in nepriznan.

Za utrditev svoje veljave in vloge potrebujejo mladostniki tudi konflikt. Tega iščejo v komunikacijah skupine s širšim okoljem in po različno prodornih in različno agresivnih poteh. Izid takega konflikta skupino resda lahko okrepi, poveča njeno povezanost, okrepi občutja pripadnosti. Če pa se njeni člani ne morejo istovetiti z idejo ali izpeljavo tega konflikta, je v njem morda tudi kal dezintegracije skupine.

Kakor odnos do vrstnikov lahko po eni strani spodbuja zorenje mladostnika, pa ga v primeru, da mu preveč zavira individualizacijo, lahko tudi ogroža (Tomori, 1985:37).

Vrstniške skupine imajo precejšen pomen oziroma predstavljajo veliko nevarnost za mladostnika, če so le-te slabe oziroma mu dajejo slabe vzglede. Toda na srečo si "večina mladostnikov izbira družbo, ki okvirno goji vrednostni sistem in poglobljena življenjska navodila v skladu s tistimi, ob katerih je odraščal. Drobni, bolj navidezni kot dejanski odmik od vrednot mladostnikovih bližnjih odraslih, so mu potrebni bolj zato, da z njimi glasno zagotavlja svojo neodvisnost in samostojnost mišljenja in stališč" (Tomori, 2000:93).

3.5 SUBKULTURA

Starostna stratifikacija, na podlagi katere v največji meri doživlja mladina neenakost, je zelo pomemben pogoj za razvoj zavesti o skupni pripadnosti. Mladina, za katero je značilna njena prihodnost, odvisnost (predvsem ekonomska) in nelociranost, naj bi se postopoma pripravljala na spremembo družbenega položaja, kar pa je toliko težje prav zaradi pomanjkljive identifikacije z vrednotami in normami odraslih. Od tod tudi izvirajo občutja neenakosti, negotovosti, stiske, brezizhodnosti itd. Mladina stoji pred več problemi, za katera poskuša najti kolektivne rešitve. Subkulture se porodijo kot poskusi rešitve določenih problemov v družbeni strukturi. Vendar pa so rešitve, ki jih ponujajo subkulture, imaginarne, saj poskušajo na nek magičen način razrešiti resnične, protislovne odnose, za katere menijo, da se jih drugače ne da rešiti. Posameznik – mladostnik ta protislovja dojema in se tudi nanje odziva kot na generacijski problem. Pri tem mu subkultura omogoči izražanje identitete, ki naj bi bila osvobojena vseh protislovij.

"Klasično sociološko pojmovanje subkultur je bilo omejeno na s prestopništvom povezane subkulture ali za določeno geografsko področje ali predel značilne kulturne obrazce" (Ogrinc v Brake, 1984:214). Te subkulture je povezovala skupinska identiteta. Kadar pa je skupino povezovala še starost ali generacija njihovih pripadnikov, lahko govorimo o mladinski subkulturi.

Tomc ugotavlja, da v okviru neke splošne kulture lahko najdemo 3 različne oblike mladinskih gibanj: *subkulture*, *subpolitike* in *kontrakulture*. Po njegovem mnenju so mladinske *subkulture* tista gibanja mladih, ki oblikujejo predvsem svoje lastne oblike ustvarjanja in življenjskega stila, mladinske *subpolitike* so tista gibanja, ki razvijajo lastne oblike političnega prepričanja in delovanja in skušajo uresničiti politične vrednote, ki jih vladajoča politika opredeljuje kot manj pomembne ali pa jih ne uresničuje dovolj, medtem ko mladinske *kontrakulture* skušajo subkulturni in subpolitični vidik združiti v enotno držo (Tomc, 1989).

Mladinske subkulture so družbene skupine, ki nastajajo na presečišču dominantne kulture in so rezultat sodobnih družbenih sprememb, vsekakor pa so oblika »simboličnega« boja mladine proti lastni podrejenosti. Prekiniti poskušajo navidezno samoumevnost kulture in ideološke hegemonije vladajočega razreda, s tem da skušajo izzivati »moralne skrbnike« (predvsem starše in učitelje) ter javnost, da se na tako imenovane »odklonske subkulture« odzovejo z represijo (Ule, 1988:42). S svojim simboličnim bojem prek opaznega stila, skušajo spreminjati obstoječi red, čeravno ga ne morejo spremeniti, ga pa zato neprestano drezajo v njegovi homogenosti, uniformnosti ali celo otopelosti (Ogrinc v Brake, 1984:215). Prav pritisk na subkulture pa jih pomaga ohranjati, saj oživlja protestnega duha in sili posameznike iz anonimnosti v personalno zavzetost pa tudi v kolektivno solidarnostno organiziranje subkultur (Ule, 1988:42).

Brake dokazuje (1984:35), da je proučevanje subkultur uporabno na področju kolektivne deviacije in da subkulture mladim nudijo sledeče:

- nudijo rešitev, čeprav na magični imaginarni ravni, določenih strukturnih problemov, ki so izkušeni kolektivno in jih ustvarjajo notranja protislovja družbenoekonomske strukture. Ti problemi, ki jih vsaka generacija ponovno izkusi, so pogosto razredni;

- nudijo kulturo, iz katere je mogoče izbrati določene kulturne elemente – kot so stil, vrednote, ideologije in življenjski stil, ki jih je mogoče uporabiti za razvijanje nove identitete, ki je ne predpisujejo delo, dom ali šola;
- kot takšna je subkultura izkušena alternativna oblika družbene resničnosti, ki je zakoreninjena v razredni kulturi, toda posredovana s sosesko, prenešana preko množičnih sredstev obveščanja;
- s pomočjo ekspresivnih elementov nudijo subkulture smiseln način življenja v prostem času;
- subkulture nudijo posamezniku rešitve določenih eksistencialnih dilem.

Vidimo lahko, da je vstop v subkulturo za akterja pomemben, ker mu pomaga na novo opredeliti pojmovanje jaza in problematično situacijo ter razviti občutek za legitimnost glede na odnos med subkulturo in osebnostjo.

Delikventna subkultura je primer subkulture, ki je v konfliktnem odnosu z matično kulturo in se je oblikovala okoli tistih vrednot, ki jih matična kultura šteje za negativne. Ena izmed razlag nastanka delikventnih subkultur se oblikuje na konceptu anomalije. To je teorija različnih sistemov možnosti, katere avtorja sta R. Cloward in L. Ohlin. Teorija anomalije predpostavlja, da legitimna sredstva za doseganje družbeno zaželenih ciljev niso vsem enako dostopna in da bodo zaradi tega nekateri sprejemali nelegitimna sredstva (Janković in Pešić, 1989:72-73). Cloward in Ohlin poudarjata dejstvo, da niti nelegitimna sredstva niso vsem enako dostopna (Globočnik, 1997:90).

Oblike delikventnega obnašanja se razlikujejo od ene do druge mladoletne skupine. Cloward in Ohlin ločita tri tipe delikventnih subkultur: *kriminalna subkultura*, *konfliktna subkultura* in *subkultura umika*. Vse nastajajo v t.i. slumih – getih pripadnikov nižjih slojev. Kakšna subkultura bo nastala v getih je odvisno od strukture lokalne skupnosti in od dostopnosti nelegitimnih sredstev za doseganje uspeha. *Kriminalna subkultura* nastane v stabilnih getih, v katerih je visoka stopnja integracije različnih starostnih skupin in različnih (deviantnih in konvencionalnih) sistemov vrednot. Obstaja tudi učinkovit sistem družbene kontrole, ki onemogoča reševanje konfliktov na iracionalen način. Tako jih usmerja k sprejemanju kriminalnega stila življenja. Poleg stabilnega sistema obstajajo skupnosti, v katerih se pojavlja stanje družbene dezorganizacije. Dezorganiziran geto svojim prebivalcem ne more nuditi niti legitimnih niti nelegitimnih sredstev za doseganje uspeha. Sistem socialne kontrole je slab in neučinkovit,

integracija starostnih skupin in različnih vrednot pa je nizka. Kolektivni odgovor mladih na takšno stanje je ustvarjanje *konfliktne subkulture* oziroma skupin, ki so osredotočene na nasilje in medsebojno fizično obračunavanje. Nasilje postane osnovni mehanizem za doseganje uspeha. *Subkultura umika* je povezana z razširjeno uporabo drog, ki je posledica neuspeha delikventa in je najpogostejša v dezorganiziranih getih. Pripadniki subkulture umika zavračajo vse kulturne cilje in vse načine za njihovo doseganje; svoj status pa poskušajo doseči samo v okviru najnižje skupine narkomanov in ne v širši družbeni skupnosti (Janković in Pešić, 1989:72-73).

3.6 MEDIJI

Enako star pojav kot nasilje je tudi zaskrbljenost nad medijskim nasiljem oz. nad vsebino, ki jo (nekritično) sprejemajo otroci kot najbolj ranljivi del družbe. O nujnosti določene stopnje cenzure se je spraševal že Sokrat v Platonovi *Državi*. Vprašanje je: ali naj družba otrokom dopusti neselektivno poslušanje vseh izmišljenih zgodb in tako tudi dovoli, da sprejmejo ideje, ki so nasprotne družbenim vrednotam in naj jih otroci do svoje odraslosti ponotranjijo (Gerbner, 1977).

Znano je, da knjige, časopisi, film in druga sredstva množičnih komunikacij igrajo pomembno vlogo v procesu formiranja osebnosti, tako v pozitivnem kot negativnem pomenu.

Zaskrbljenost zaradi vplivov medijskega nasilja buri duhove javnosti že 150 let, ko so se pojavile prve oblike množične kulture (časopisi za peni). Prve znanstvene raziskave pa so se začele v 20. letih tega stoletja. Proučevali so prikazovanje nasilja v hollywoodskih filmih, vendar niso prišli do rezultatov iz katerih bi sklepali, da ima le ta škodljive vplive na gledalce. Ko se je v 50. pojavil fenomen širjenja televizijskih sprejemnikov, je tema spet postala aktualna, po logiki spirale, pa nato spet konec 60. in v začetku 70.let. V 80. so se bolj ukvarjali z vprašanji pornografije, nasilje v medijih pa je spet postalo aktualno v zgodnjih 90.letih. Gre predvsem za strah, da televizijsko nasilje pripomore k naraščanju kriminala in družbeno nesprejemljivega vedenja med gledalci.

Sicer pa so številne raziskave o učinkih agresivnih posnetkov na gledalce pokazale le kratkotrajne učinke. Nekatere longitudinalne raziskave, ki so spremljale razvoj posameznika od otroštva do adolescence, pa so vendarle odkrile *signifikantno*

korelacijo med pogostostjo gledanja nasilnih filmov in nasilnim obnašanjem mladih (Mummendey, 1990 v Nastran Ule, 1994:159). Vloga medijev postane posebno pomembna pri socializaciji mladostnikov, ko modele staršev, učiteljev zamenjajo zvezdniki in heroji s filmskih in televizijskih platen, glasbenih scen, in obnašanje, ki ga mladostniki prevzamejo, je pogosto agresivno (Nastran Ule, 1994: 159).

Pogosto gledanje nasilnih scen na televiziji poveča pripravljenost gledalcev, da se obnašajo agresivno in na splošno podpira stališča, ki so relevantna za agresivnost. Pride do povečane neobčutljivosti za agresivnost. Raziskave namreč dokazujejo, da lahko ljudje nasilje sprejmejo kot način življenja, če na televiziji vedno znova gledajo, kako se konflikte razrešuje z nasiljem (seveda pa je to odvisno še od drugih dejavnikov). Lahko pa to privede tudi do drugega učinka, da ljudje v svojem življenju precenjujejo nevarnost, se počutijo pretirano ogrožene, postanejo nezaupljivi do drugih ... Praviloma se ta stališča ujemajo s konzervativnimi pogledi na svet (Mummendey, 1990 v Nastran Ule, 1994:159).

Obstajajo pa tudi nasprotni teza o učinkih nasilnih prizorov na razvoj agresivnosti. S. Feshbach (1971) npr. je mnenja, da lahko fantazije o nasilju, ki jih sproži gledanje nasilnih scen na televiziji, zmanjšajo agresivnost v realnem življenju. Imaginacije nasilja lahko torej zmanjšajo potrebo po dejanski agresiji (Gergen, 1986 v Nastran Ule, 1994:160).

Barrie Gunter in Jill Aleen (1990) navajata štiri mehanizme, ki se nanašajo na vpliv televizije:

1. *Mehanizem vzburjenja*. Ta mehanizem se ne more omejiti samo na programe z nasilno vsebino, ker je prisoten tudi pri nekaterih drugih vsebinah (seks, humor ...)
2. *Mehanizem sprostitve*. Gledanje nasilja na televiziji lahko vpliva na uporabo nasilja v realnem življenju, posebej če pri gledalcu obstajajo tudi nekateri drugi psihološki mehanizmi, ki proizvajajo nasilno obnašanje.
3. *Mehanizem posnemanja*. Prav ti učinki predvajanja nasilja na televiziji so zbudili največ pozornosti in največ razprav. Ta hipoteza predpostavlja, da gledalci (posebej otroci) uporabljajo televizijo in junake v različnih oddajah kot model za usklajevanje lastnih vzorcev obnašanja. To pomeni, da povečano gledanje nasilja lahko pri otroku vzbudi prepričanje, da je z nasiljem možno razrešiti konfliktno situacijo.

4. *Neobčutljivost*. Na osnovi te hipoteze ponavljajoče se nasilje na televiziji pelje v redukcijo v emocionalnih odporih do nasilja na malih zaslonih in na povečano sprejemljivost nasilja v vsakdanjem življenju.

Oba avtorja opozarjata, da je problem nasilja izjemno kompleksno vprašanje, ki se ne da reducirati na pritrdilne ali odklonilne odgovore (Bašič Hrvatin, 1995: 38).

Sampson (1991) na osnovi dosedanjih raziskav medijev in agresivnosti predpostavlja tri možne učinke medijev na posameznika:

1. *Pridobitev oziroma razvoj agresivnosti*, kar predstavlja vlogo medija pri učenju oblik in socialnih funkcij agresivnega obnašanja.
2. *Vzdrževanje agresivnega vedenja* je druga možna vloga medijev, ki lahko preskrbijo učinkovite predstave, ki sprožijo agresivne scenarije ali jih celo razdelajo za nas oz. nas oskrbijo z opravičili za agresivno vedenje.
3. *Prenašanje agresivnega oziroma nasilnega obnašanja*, pri čemer je poudarek na vzpodbujanju, da se ljudje obnašajo agresivno (Nastran Ule, 1994:160).

Vse predstavljene teze kažejo, da relacija med nasiljem v medijih in agresivnim obnašanjem še zdaleč ni tako enostavna, kot se zdi na prvi pogled. Če nasilje v medijih sproža agresivno obnašanje, je odvisno predvsem od tega, kako osebe doživljajo dogodek v mediju. Za nekatere ljudi večerno gledanje televizije pomeni sproščanje dnevnih frustracij, medtem ko drugim medij sugerira aktivnost v realnem življenju, predvsem tistim, ki ne znajo potegniti meje med fantazijo in realnostjo (Nastran Ule, 1994:160). Zato vpliva prikazovanja nasilja v televizijski fikciji ne moremo razumeti enostavno in monokavzalno. Rezultati raziskav kažejo, da je vpliv prikazanega nasilja odvisen od velikega števila dejavnikov; poleg specifičnih karakteristik medijski vsebin so to vsaj še gledalčeva osebnost, pogostost in trajanje gledanja televizije, družinski faktorji, socialne razmere, situacijski kontekst med gledanjem televizije in po njem. Velika kompleksnost obravnavanega problema tako ne omogoča "kratkega in dokončnega odgovora" (Korenini, 1996:156-166).

3.7 SPOL

Splošno je znano, da so dečki bolj agresivni kot deklice. To potrjujejo vsakdanje izkušnje in tudi mnoge študije.

Prestopniško vedenje v adolescenci je približno desetkrat pogostejše pri fantih kot pri dekletih (Farrington, 1979 v Tomori, 2000:104). Razlogov za različno pogostost bolj destruktivnega ali celo nasilnega vedenja pri mladostnikih moškega spola je več. Tudi pojavne oblike tega vedenja se razlikujejo glede na spol (Tomori, 2000:104).

Spolne razlike v prestopništvu so poskušale pojasniti številne teorije. Do leta 1970 so vzroke za žensko kriminaliteto iskali zlasti v porušenem hormonskem ravnotežju. Biološke razlage so do danes preživele v obliki prepričanj, da je delikvenca žensk praviloma povezana z deviantno spolnostjo, promiskuiteto in (ali) prostitucijo. Novejše razlage spolnih razlik pa so vzele pod drobnogled kulturo, ideologijo in družbeni nadzor (Muncie, 1999:30 v Tivadar, 2000:154).

Ena skupina razlag se navezuje na teze o vplivu uspešne oziroma pomanjkljive socializacije na prestopništvo. Spolne razlike v agresivnosti pojasnjujejo s spolno diferenciranimi socializacijskimi vzorci. Tako od dečkov pričakujemo, da se bodo sposobni ubraniti pred napadom drugih ter si priborili mesto v družbi, pri čemer ima telesna agresivnost pomembno vlogo. Dečke, ki jim ni do pretepanja, vrstniki označujejo kot »mevže« in postanejo tarča posmeha. Za dečke je torej bolj značilna direktna agresija (fizična, grožnje). Za deklice se pretepanje ne spodobi, dopuščajo pa se verbalne in posredne oblike agresivnosti (socialna izolacija, opravljanje). Deklice, ki se ne ravna po predpisani socialni vlogi, so manj podvržene neodobravanju vrstnikov, pač pa nanje izvajajo večji pritisk starši (Pušnik, 1999:30).

Kulturne norme in vzgojna sporočila dajejo fantom in dekletom različne napotke in možnosti za socialno vedenje, samopotrjevanje in izražanje stiske. Ker pri fantih v celotnem vzgojnem procesu že zgodaj spodbujamo sposobnost za samostojno, dejavno uveljavitev in so zmeraj nagrajevani za kazanje moči in obvladovanje okolja, je razumljivo, da si iz teh izhodišč lažje razvijajo svoj način vedenja v tej smeri. Dekletom ponuja naša kultura drugačne možnosti. Posredno jih celo spodbuja k izražanju nemoči in nebogljenosti, k umiku vase in ne k vstopanju v širši prostor. Mnogi dejavniki v medsebojnih odnosih pri njih že zgodaj zatirajo sicer naravne težnje po ekspanzivnejši uveljavitvi. Namesto spodbud za dejavnejši vstop v širši prostor jim vzgoja usmerja pozornost na lastna čustvena doživetja in na subjektivne

podrobnosti v medosebnih odnosih. Namesto vedenjskih motenj so pri njih pogostejše čustvene in nevrotske motnje (Tomori, 2000:105).

Emler in Reicher (1995) pa spolne razlike v prestopništvu pojasnujeta z odnosom do formalnih avtoritet. Po njunem mnenju je prestopništvo neposredno povezano z odnosom do šole, šolskih pravil, učiteljev in policije. Dekleta imajo običajno do njih bolj pozitiven odnos kot fantje. Če pa so do njih negativno naravnana, niso nič manj prestopniška kot fantje.

Dečkom starši dovolijo več zunanjih aktivnosti, deklice pa spodbujajo, da se igrajo doma ali zelo blizu doma, pomagajo materam in izbirajo prostočasne dejavnosti, ki se odvijajo znotraj zidov (npr. igranje glasbenih inštrumentov, učenje baleta, tujih jezikov ...). Starši od deklic pričakujejo tudi večjo pomoč pri gospodinjskih opravilih, kar deklice dodatno udomačuje. Ti socializacijski vzorci imajo po Emlerju in Reichu (1995:211) štiri vrste posledic. Prvič: socializacija v »domačijskost« drža dekleta stran od javnih prostorov, v katerih se dogaja večji del prestopništva. Njihove priložnosti zanje so v tem smislu neposredno omejevane. Drugič: omejena javna prisotnost zmanjšuje tudi občutke zunanje ogroženosti, ki se radi razvijejo v delikventnih skupinah. Tretjič: dekleta imajo manj negativnih izkušenj s predstavniki formalnih avtoritet in končno, ker prosti čas pogostejše preživljajo v družbi prijateljic na svojem domu, imajo starši boljši nadzor nad njimi in njihovo družbo. "V takih razmerah" pravita Emler in Reicher (1995), "je težko biti vestna in ubogljiva hčerka za starše ter neobčutljiva, drzna in uporniška za vrstnike" (Tivadar, 2000:155).

Nasilniško obnašanje mladoletnikov je torej posledica številnih dejavnikov in njihovih interakcij ter se kaže skozi različne pojavne oblike.

Govorimo lahko tudi o mladoletnem prestopništvu. Slednja opredelitev je sicer širša in zajema številne oblike odklonskega, družbeno nesprejemljivega vedenja, pa vendarle se večina le-teh kaže skozi mladoletnikovo agresivnost oz. nasilnost.

4 MLADOLETNO PRESTOPNIŠTVO

Pojem mladoletno prestopništvo je zelo širok, saj zajema različne oblike vedenja mladostnikov. V kriminološki, sociološki, pedagoški in drugi literaturi in v praksi se opredeljuje zelo različno. Opraviti imamo z opredelitvami, ki se zaradi različnih konceptualnih prikazov toliko razlikujejo, da je skoraj nemogoče najti takšno, ki bi bila splošno uporabna.

Vzpostavljeni sta predvsem dve vrsti definicij: pravna in sociološka. Prva se nanaša na kršenje pravnih norm, druga pa zajema širše pojmovanje tega pojava in obsega ne le kazniva dejanja mladoletnih storilcev, temveč tudi druge oblike odklonskega vedenja otrok in mladine. Pri tem gre lahko za takšne oblike odklonskega vedenja, ki v veliki meri odsevajo nemir mladoletnikov kot npr. neopravičeno ponavljajoče se izostajanje od pouka, beganje od doma, narkomanija, alkoholizem ... Ne glede na njihovo zakonsko opredelitev, gre v naštetih primerih praviloma za takšne oblike vedenja mladih, ki jih družba vrednoti negativno, so družbeno nesprejemljiva in se jih ne odobrava.

Pojav mladoletnega prestopništva označujejo številni termini, kot so: družbena neprilagojenost, socialnopatološko obnašanje, asocialno obnašanje, vzgojna zanemarjenost, moralna defektnost, nasilništvo ipd. V literaturi se sicer najpogosteje uporablja izraz mladoletno prestopništvo, ki najbolje opredeljuje bistvo samega pojava ter je najustreznejši za njegovo teoretično pojasnitev.

Sama pa se bom v nadaljevanju osredotočila na ožjo opredelitev mladoletnega prestopništva in sicer na mladoletno delikvenco.

Pojav mladoletne delikvence je na prvi pogled videti zelo enostaven in nezanimiv. Približno v 80% so to klasični premoženjski delikti, tatvine, velike tatvine in ropi, bolj malo pa je deliktov nasilja, večinoma lažje telesne poškodbe in malo seksualnih deliktov ter umorov oziroma poskusov umora (glej tabelo 5.1).

V tabeli 5.1 prikazujem nekatera kazniva dejanja mladoletniške kriminalitete storjene med letoma 1996 in 2005.

Tabela 5.1: Nekatera KD mladotniške kriminalitete v RS od leta 1996 do 2005

Kazniva dejanja	Število kaznivih dejanj									
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Umor (poskus)	6	2	6	4	3	3	4	3	2	4
Posilstvo (poskus)	2	5	7	4	2	5	3	4	7	1
Huda telesna poškodba	41	41	40	37	46	44	33	27	24	22
Lahka telesna poškodba	86	109	110	101	137	157	161	138	144	134
Tatvina	1436	1023	1195	1513	1895	1478	1289	918	908	698
Velika tatvina	1148	840	1307	1307	1156	691	889	599	874	804
Rop	193	89	92	120	115	138	77	63	66	77
Poškodovanje tuje stvari	255	216	358	334	314	355	392	284	233	*
Nasilništvo	26	23	31	20	30	48	42	45	45	*
Izsiljevanje	78	72	107	131	96	150	77	50	51	44

* Podatki niso bili dostopni v nobenem viru

Vir: Statistični letopis MNZ in policije 1999-2005. Dostopno na <http://www.policija.si/si/index.html>

Za razumevanje mladotniške delikvence pa je potrebno poznati vzroke, ki jih raziskovalci iščejo predvsem v ožjem in širšem družbenem okolju, osebnostnih značilnostih posameznikov ter sovplivanju več dejavnikov na kriminalno vedenje.

Tako se lahko za kriminalnim dejanjem pogosto skrivajo motivacijski mehanizmi in sile, ki se jih mladotnik ne zaveda popolnoma. Medtem ko je pri polnoletnem prestopniku premoženjskega delikta prisvajanje premoženjske koristi najbolj pogosto temeljni in edini motiv za storjeno kaznivo dejanje, je pri mladotnih osebah v ospredju želja za dokazovanjem in upoštevanjem, samopotrjevanje, preizkušanje svojih moči in zmožnosti, pustolovščina, trma, maščevanje staršem ... Pri oblikah delikventnega obnašanja pogosto prevlada spretnost, moč in akcija. To je namreč obdobje življenja, v katerem so fizična pripravljenost, pomembnost ter obvladovanje različnih ovir pomemben statusni simbol. Civilizirana družba s svojim

konvencionalnim načinom življenja ne omogoča v zadostni meri, da se te potrebe realizirajo na družbeno sprejemljiv način.

Pri analizi deliktov zoper življenje in telo, ki jih storijo mladoletniki, je potrebno upoštevati da fizična moč, premoč, tekmovalnost in kazanje agresije spadajo med bolj ali manj priznana sredstva za pridobivanje položaja med vrstniki. Če so storjeni pod vplivom skupine, v kateri prednjačijo starejši, te oblike vedenja ne prerastejo v utrjen model nasilnega vedenja. So predhodnega značaja in so za razvoj posameznika pogosto bolj nenevarne, kot bi lahko sklepali po reakcijah javnosti. Delikti zoper življenje in telo, ki so jih storili mladoletniki so redkeje izraz negativnega razvoja osebnosti, kot kaka druga kazniva dejanja. Pri teh deliktih so najpogostejše v ospredju situacijski delikti, pri katerih imajo afektivna napetost, preobčutljivost, nepremišljenost, izziv v stanju psihične nestabilnosti pomemben vpliv na nastajanje deliktne situacije in kaznivega dejanja. Tam pa, kjer je storjen delikt zoper življenje in telo izšel iz premišljenega in neprekinjenega nasilnega vedenja, je bil mladostnik ponavadi v skupini ali v družbi kjer so imele glavno besedo mlade polnoletne osebe.

Pri seksualnih deliktih, ki jih storijo mladoletniki, je potrebno upoštevati, da so to osebe v obdobju intenzivnega dozorevanja in ojačanega seksualnega nagona, ki je običajno v razkoraku s stopnjo družbenega dozorevanja ter z raznovrstnimi družbenimi dogovori, ki predvsem v manj urbanih okoljih bolj otežujejo zadovoljevanje takšnih potreb.

Mladostniki redko storijo kazniva dejanja s posilstvom. Najpogostejše storijo to v družbi s polnoletnimi osebami, ki so praviloma tudi pobudniki takšnih kaznivih dejanj. V teh primerih so mladoletniki pogosto pod pritiskom skupine in predvsem zaradi dokazovanja ter strahu pred omaloževanjem včasih pokažejo razne hude izpade, okrutnost, poniževanje žrtve in na ta način prikrijejo svojo negotovost, sram ali strah (Singer, 1997:13-14).

Mladostnik torej pogostokrat nima delikventnih namenov. V zavezništvu s skupino vrstnikov se njegovo delovanje delikventno usmerja, ker ne želi biti izpostavljen posmehovanju, ker ne želi biti izločen med vrstniki.

Pa vendarle, mladoletniki kazniva dejanja izvršujejo in tega ne gre zanemarjati. Glede na okoliščine, njihovo starost in duševno razvitost jim je potrebno nuditi primerno obravnavo in pomoč.

V nadaljevanju si pogledjmo, kako pogosto mladoletniki izvršujejo kazniva dejanja, kakšni ukrepi se izrekajo zoper njih in kakšen je postopek njihove obravnave v kazenskem postopku.

4.1 STATISTIKA MLADOLETNIŠKE KRIMINALITETE IN IZREČENIH KAZENSKIH SANKCIJ

Število kaznivih dejanj, za katera so kot storilci v policijski statistiki zabeleženi mladoletniki je le del realnosti, kajti le del storjenih kaznivih dejanj pride v policijske evidence. Verjetno je to za mladoletnike in otroke še bolj značilno, saj so večinoma storilci (lažjih) premoženjskih deliktov, ki so na videz manj nevarni in ogrožajoči, po drugi strani pa veljajo ravno ta kazniva dejanja za najslabše preiskana.

Nihanje števila kaznivih dejanj v posameznih letih je odvisno od več dejavnikov; delno lahko to prepišemo dejavnosti policije, povezovanju in sodelovanju med institucijami, posebej med šolami, centri za socialno delo, zdravstvom in policijo, spremembam zakona, pa tudi splošni družbeni klimi, ki je bolj ali manj naklonjena policijski intervenciji.

V tabeli 5.2 prikazujem stanje mladoletniške kriminalitete v Sloveniji in izrečenih kazenskih sankcij zoper mladoletne delikvente.

Tabela 5.2: Kazniva dejanja mladoletnikov in mladoletniki, ki so jih obravnavali organi za notranje zadeve in so jim sodišča izrekla kazenske sankcije v obdobju od leta 1996-2005

Leto	Vsa KD	KD mladoletnih osumljencev	Ovadeni mladoletni osumljenci	Izrečeni vzgojni ukrepi ali kazni (delež izrečenih vzgojnih ukrepov ali kazni glede na število ovadenih mladoletnikov)
1996	37.016	4.207	2.403	500 (20,8 %)
1997	37.451	3.281	2.057	617 (30 %)
1998	55.554	4.264	2.399	636 (26,5 %)
1999	61.693	4.709	*	706
2000	67.617	4.847	2.937	590 (20,1 %)
2001	74.795	4.344	2.671	571 (21,4 %)
2002	77.218	4.007	2.337	728 (31,2 %)
2003	76.643	3.308	2.147	568 (26,5 %)
2004	86.568	3.349	1.912	612 (32 %)
2005	84.379	2.847	1.633	*

V skupnem številu obravnavanih KD in osumljencev niso upoštevana KD, za katere so bili osumljeni otroci, mlajši od 14 let. Ti niso subjekt kazensko-pravne odgovornosti. Prav tako niso upoštevana KD ogrožanja cestnega prometa, ker je njihova narava specifična.

* Podatki niso bili dostopni v nobenem viru

Vir: Statistični letopis MNZ in policije 1999-2005. Dostopno na <http://www.policija.si/si/index.html>

Iz tabele 5.2 (glej tabelo 5.2) je razvidno, da se je število prijavljenih kaznivih dejanj mladoletnikov leta 2005 v primerjavi z letom 1996 zmanjšalo za 32,3 %.

Primerjava števila obravnavanih kaznivih dejanj, glede na predhodno leto, kaže umirjeno gibanje prestopništva. V obdobju desetih let je bil, glede na predhodno leto, največji upad števila kaznivih dejanj mladoletnikov leta 1997, ko se je število zmanjšalo za 22,02 %, vendar se je takoj naslednje leto zopet povečalo za 23,06 %.

Po navedenih podatkih se mladoletniško prestopništvo v zadnjih desetih letih ni drastično spreminjalo. Do leta 2000 se je število kaznivih dejanj mladoletnikov povečevalo (z izjemo omenjenega leta 1997), po tem letu pa je zaznati trend zmanjševanja teh kaznivih dejanj z minimalnim porastom leta 2004 (v primerjavi z letom 2003 za 1,2 %).

Tabela 5.2 (glej tabelo 5.2) kaže, da je policija od leta 1997 do 2000 ovadila vsako leto več mladoletnikov, po tem letu pa se je število, skladno z zmanjševanjem števila prijavljenih kaznivih dejanj mladoletnikov, postopoma zmanjševalo vse do leta 2005.

V obdobju desetih let število ovadenih mladoletnikov ni naraščalo, kljub večjemu številu na policiji obravnavanih kaznivih dejanj, iz česar bi lahko sklepali, da se teža mladoletniškega prestopništva ni povečala.

Zaradi spoznanja, da lahko sodno obravnavanje pospeši stigmatizacijo mladoletnikov in s tem nadaljnjo (sekundarno) prestopništvo, se v številnih državah vedno bolj izogibajo formalnim sodnim posegom v življenje mladoletnikov. Večina mladoletnih prestopnikov stori lažja (premoženjska) kazniva dejanja, zato zoper njih državna tožilstva ali sodišča praviloma ustavijo kazenski postopek, ali jim izrečejo najmilejše vzgojne ukrepe. Večina mladoletnikov sama od sebe preneha s prestopništvom brez sodnih posegov. Namen odvrčanja od kazenskega postopka je doseči obravnavanje mladoletnikov izven sodišča po manj formalnih poteh.

Tabela 5.2 (glej tabelo 5.2) kaže, da so se kazenske sankcije izrekle manj kot tretjini ovadenim mladoletnikom, kar kaže na smotrno presojo teže in nevarnosti prestopništva.

Potrebno pa je opozoriti, da je od leta 2000 pa do 2004 zaznati trend rasti izrečenih kazenskih sankcij glede na število ovadenih mladoletnih osumljencev. Leta 2004 je bilo, glede na število ovadenih mladoletnikov, izrečenih največ kazenskih sankcij (32 %). Če pa se osredotočimo na tabelo 5.3 (glej tabelo 5.3) pa opazimo, da te kazenske sankcije vključujejo predvsem nadzorstvo organa socialnega varstva, ukor ter razna navodila in prepovedi. To pa so kazenske sankcije, ki se izrekajo tako starejšim kot mlajšim mladoletnikom za lažja kazniva dejanja. Iz tega bi lahko sklepali, da je večina mladoletnikov storila le lažja kazniva dejanja in da večina ni potrebovala trajnejših vzgojnih ukrepov.

Katere izrečene kazenske sankcije lahko doletijo mladoletne delikvente in v kakšnem številu se izrekajo, si natančneje pogledjmo v naslednji tabeli. Podatki za leto 2005 še niso bili objavljeni.

Tabela 5.3: Mladoletne osebe, ki sta jim bila izrečena kazen ali vzgojni ukrep, po vrstah kazenskih sankcij od leta 1996 do 2004

Leto	Izrečene kazenske sankcije				
	Kazen (mladoletniški zapor / denarna kazen)	Ukor	Navodila in prepovedi	Nadzorstvo organa socialnega varstva	Zavodski ukrep (vzgojni zavod / prevzgojni dom / zavod za usposabljanje)
1996	3 / 5	267	48	149	22 / 6 / -
1997	1 / 9	264	100	207	26 / 10 / -
1998	1 / 12	224	98	251	38 / 11 / 1
1999	4 / 13	237	130	285	25 / 11 / 1
2000	9 / 5	174	134	241	10 / 17 / -
2001	5 / 5	167	104	270	12 / 7 / 1
2002	6 / 7	217	106	363	24 / 5 / -
2003	8*	171	76	275	38*
2004	13*	147	95	328	29*

* podan seštevek izrečenih kazenskih sankcij

Vir: Statistične informacije: Kriminaliteta: rezultati raziskovanj 1996-2005. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Tabela 5.3 (glej tabelo 5.3) kaže trend rasti izrečene kazenske sankcije nadzorstva organa socialnega varstva od leta 1996 do 2004 (odstopata leto 2000 in 2003, ko je izrek tega vzgojnega ukrepa, v primerjavi s predhodnim letom, upadel) in je najpogostejše izrečena kazenska sankcija. Sledita ukor, katerega izrekanje od leta 1996 pa do leta 2004 upada, ter razna navodila in prepovedi.

Namen vzgojnega ukrepa oddaje mladoletnikov v zavod je preprečevanje nadaljnje kriminalitete in s tem varstvo družbe ter pomoč, prevzgoja in nadzorstvo mladoletnikov. Vsaka zavodska vzgoja pa prinaša poleg pozitivnih tudi številne

negativne posledice, ki se pokažejo že med bivanjem mladoletnika v zavodu ali po njegovem odpustu iz zavoda. Ne glede na možne negativne posledice pa je oddaja v zavod v določenih primerih edino sredstvo za varstvo pred nevarnimi mladoletniki. Izrekanje vzgojnega ukrepa oddaje v zavod se v zadnjih desetih letih bistveno ni spreminjalo. Je najmanj pogosto izrečena kazenska sankcija mladoletnikom, takoj za izrečeno kaznijo mladoletniškega zaporu in pa denarno kaznijo, ki pa spadata med najstrožje kazenske sankcije, ki se lahko izrekajo le starejšim mladoletnikom in sicer v primerih, ko milejša kazenska sankcija ne doseže oziroma ne bi dosegla svojega namena.

Po podanih podatkih (glej tabelo 5.3) lahko sklepamo, da se z (milejšo) kaznovalno politiko v Sloveniji uspešno preprečuje naraščanje mladoletnega prestopništva in da ni razlogov za strožjo kaznovalno politiko.

Vendar pa je potrebno poudariti, da samo iz statističnih podatkov, brez poznavanja vseh drugih dogajanj v pravosodju, ni mogoče zanesljivo sklepati na razširjenost in nevarnost mladoletniškega prestopništva.

Medtem, ko statistika kaže na upad kaznivih dejanj mladoletnikov in na uspešnost kaznovalne politike pa v javnosti prevladuje mnenje, da je mladoletniškega nasilja čedalje več in da pridobiva na svoji teži.

Kje tičijo razlogi za to? Eden izmed razlogov je lahko skrit v najslabši preizkanosti najbolj tipičnih kaznivih dejanj mladoletnikov. Statistika tako ni pravi pokazatelj dejanskega stanja o pojavnosti mladoletniškega prestopništva. Ljudje se tako lahko vsakodnevno soočajo s takšnimi primeri, ki pa jih statistika ne beleži. Drug razlog lahko tiči v vse večji pojavnosti nasilja v družbi nasploh in s tem povezani večji občutljivosti ljudi na njegovo percepcijo. Odločilno vlogo pa imajo nedvomno tudi mediji in še številni drugi dejavniki.

II. EMPIRIČNI DEL

5 KAZENSKI POSTOPEK ZOPER MLADOLETNIKE

5.1 UVOD

V teoretičnem delu naloge sem predstavila prenekatero vzroke in dejavnike, ki lahko vplivajo na mladoletnike, njihovo nasilniško obnašanje ter oblike in posledice takšnega obnašanja. S pomočjo policijske evidence sem prikazala stanje mladoletniške kriminalitete v Sloveniji in stanje izrečenih sankcij mladoletnim delikventom.

V empiričnem delu pa se bom osredotočila na kazenski postopek zoper mladoletnike, kako le-ta poteka v praksi in sicer na območju Raven na Koroškem.

Z ekspertskimi intervjuji se bom poskušala osredotočiti na vlogo, naloge in sodelovanje institucij, s katerimi se v kazenskem postopku srečujejo mladoletni prestopniki, na morebitne težave, ki se pojavljajo v tem postopku in pomanjkljivosti znotraj tega.

Ko se mladoletnik znajde v kazenskem postopku se le-ta konča bodisi z izrečenim vzgojnim ukrepom, bodisi s kaznijo. Namen vzgojnih ukrepov in kazni je, da se mladoletnim storilcem kaznivih dejanj z varstvom in s pomočjo, z nadzorstvom nad njimi, njihovim strokovnim usposabljanjem in razvijanjem njihove osebne odgovornosti zagotovijo njihova vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj (73. člen KZ). Zanimalo me bo, koliko so institucije oziroma izvajalci ukrepov, ki sodelujejo v kazenskem postopku zoper mladoletnike, uspešni pri uresničevanju tovrstnega namena.

Razgovore sem opravila s predstavniki nekaterih institucij, ki sodelujejo v postopku obravnave mladoletnih prestopnikov in tako prihajajo v stik z njimi. Osredotočila sem se na območje Raven na Koroškem in za sodelovanje zaprosila policista kriminalista Policijske postaje Ravne na Koroškem, kriminalista Policijske uprave Slovenj Gradec, socialno delavko Centra za socialno delo Ravne na Koroškem in ravnatelja Prevzgojnega doma Radeče. Za razgovor sem zaprosila tudi vodjo Okrožnega državnega tožilstva Slovenj Gradec, ki pa me je, iz meni nerazumljivih razlogov,

zavrnila. Menim, da njena zavrnitev ne vpliva bistveno na prikazano stanje, saj se dejavnosti institucij med seboj toliko prepletajo, da se da iz povedanega sklepati tudi o delovanju državnega tožilstva.

Rezultati bodo torej odražali stanje na območju Raven na Koroškem. Prevzgojni dom Radeče pa sem izbrala zgolj kot primer enega izmed ostrejših kazenskih sankcij zoper mladoletnike.

5.2 POTEK KAZENSKEGA POSTOPKA ZOPER MLADOLETNIKE NA OBMOČJU RAVEN NA KOROŠKEM

1. FAZA: Odkrivanje mladoletnih storilcev kaznivih dejanj

Pri odkrivanju mladoletnih storilcev kaznivih dejanj veljajo za organe za notranje zadeve povsem enaka pravila kriminalistike in določbe o predkazenskem postopku iz Zakona o kazenskem postopku (v nadaljevanju ZKP), kot veljajo pri odkrivanju kaznivih dejanj, ki jih je storila polnoletna oseba. V vsakem primeru morajo biti objektivni znaki kaznivega dejanja, zavarovanje kraja, ogled, zavarovanje sledov in druga dejstva ugotovljena pozorno in natančno.

Ko zvedo za kaznivo dejanje, bodisi, da so ga sami zaznali ali jim je bilo naznanjeno z ovadbo oškodovanca ali koga drugega, so organi za notranje zadeve dolžni po določbi 1. odstavka 148. člena ZKP ukreniti vse potrebno, da se izsledi storilec kaznivega dejanja, da se storilec ali udeleženec ne skrije ali ne pobegne, da se odkrijejo ali zavarujejo sledovi kaznivega dejanja in predmeti, ki utegnejo biti dokaz, in da se zberejo vsa obvestila, ki utegnejo biti koristna za uspešno izvedbo kazenskega postopka.

Ob zaznavi kaznivega dejanja običajno še ni znano kdo je storilec in ali je polnoleten, mladoleten ali otrok. Storilca je potrebno šele odkriti. Odkrivanje storilcev kaznivih dejanj je najpomembnejša in najzahtevnejša naloga organov za notranje zadeve, ki terja veliko izkušenj, vztrajnosti, potrpežljivosti, kritičnosti in še številne druge lastnosti kriminalistov in policistov. To poudarja tudi Gradišnik (kriminalist), ki

pravi: "Zavedamo se, da so v postopku zoper mladoletnika potrebna specifična znanja. Na Sektorju kriminalistične policije v Slovenj Gradcu imamo enega kriminalista, ki je zadolžen za mladoletniško kriminaliteto. Določenih izobraževanj na to temo pa se vedno udeleži več kriminalistov, kjer pridobivajo specifična znanja glede postopkov z otroki in mladoletniki. Zavedamo se, da je vsak mladoletni storilec lahko potencialno tudi žrtev nekega kaznivega dejanja. Zelo pogosto je mladoletnik, kot storilec nekega kaznivega dejanja, tudi žrtev zanemarjanja s strani staršev. Pri odkrivanju kaznivega dejanja pa je to potrebno ugotoviti. In to zmoreš le, če si zelo dosleden pri postopku in zbereš čim več obvestil. Če se to ugotovi, je potrebno ukrepati ne samo v smeri, da se mu izreče neka sankcija kot storilcu, temveč da odgovarjajo tudi tisti, ki so povzročili, da je mladoletnik obenem tudi žrtev. Pri nas se posebej poudarja specializacija, toda zaenkrat še vse ostaja na deklaratorni ravni. Tisti, ki se s tem ukvarjajo so specializirani za to delo in ostalim policistom posredujejo določena znanja. Vsako leto se trudimo organizirati enodnevna izobraževanja in razne delavnice, na katerih posebej opozarjamo policiste na kakšen način naj bodo pozorni, kateri elementi so pomembni za kaznivo dejanje, kako ugotoviti znake kaznivega dejanja, kako zavarovati dokaze ..." (Gradišnik, 25. 7. 2006).

Pri odkrivanju in obravnavi mladoletnih prestopnikov je sodelovanje policistov in kriminalistov nujno potrebno. Z določenimi akti je razdeljeno, katera kazniva dejanja obravnavajo policisti na policijskih postajah in katera obravnavajo kriminalisti na policijskih upravah. Gradišnik (kriminalist) pravi: "Po tem aktu kriminalisti vseh kaznivih dejanj mladoletnikov ne obravnavamo. To pa zato, ker nas je številčno premalo. Ko dobimo informacijo, da je mladoletnik storil kaznivo dejanje, najprej preverimo, za kakšno kaznivo dejanje gre. Če gre za hujše kaznivo dejanje (npr. umor), ga takoj prevzamemo in ga tudi obravnavamo ... V veliko primerih, ko kaznivega dejanja ne obravnavamo, nudimo policistom strokovno pomoč tako da prevzamemo določeno opravilo, ponavadi zaslišanje. Kolikor smo kadrovsko sposobni, toliko pač poskušamo pomagati" (Gradišnik, 25. 7. 2005).

V primeru, ko je zanesljivo ugotovljeno, da je kaznivo dejanje storil otrok, ni potrebno zbirati obvestil za uspešno izvedbo kazenskega postopka, temveč se v takih primerih obvesti organ socialnega varstva (center za socialno delo), ki začne ukrepati v otrokovo korist.

Če pa je ugotovljeno, da je storilec kaznivega dejanja mladoletna oseba, morajo organi za notranje zadeve opraviti vsa tista dejanja, ki jim jih nalagajo ZKP, Zakon o policiji, interna navodila in pravila stroke.

Ob vsakem prijetju mladoletne osebe morajo organi za notranje zadeve obvestiti njene starše oziroma zakonitega zastopnika. Če se ugotovi, da bi bilo obveščanje v nasprotju z interesom prijete osebe, se le-to ne opravi. V tem primeru se o prijetju obvesti organ socialnega varstva (50. člen Pravilnika o policijskih pooblastilih).

Dolžnost organov za notranje zadeve je, da o vsakem kaznivem dejanju obvestijo organ socialnega varstva. Poleg pisnega obvestila lahko z le-tem vzpostavijo tudi osebni kontakt. Tominc (policist kriminalist) o tem pravi: *"Včasih smo poleg pisnega poročila tudi osebno kontaktirali s Centrom, danes pa jih obvestimo večinoma samo s pisnim poročilom. Problem se pojavlja v tem, ker smo mi v službi štiriindvajset ur, oni pa samo do petnajste ure. Večina kaznivih dejanj pa se zgodi ali pozno popoldan ali pa ponoči. Če neko kaznivo dejanje obravnavamo v petek zvečer, moramo potem čakati do ponedeljka, da obvestimo Center. Nam pa je v interesu, da zadevo rešimo čimprej, da je ne puščamo stati. Ponedeljek je nov dan z novimi primeri in čas namenjamo tem. Mislim, da je to kar pereč problem, ki ga ne bo tako lahko odpraviti"* (Tominc, 12. 5. 2006). Tudi Špegličeva (socialna delavka) pogoša več osebnih stikov in sodelovanja s policijo. Pravi: *"Zadnja leta so vsi zakoni naravnani tako, da je pri obravnavi mladoletnikov sodelovanje med Centrom in policijo zelo malo. To je seveda odvisno tudi od ljudi, ki delajo na policiji, ali se za konkreten primer znajo oziroma želijo obrniti na Center ali ne. Težko bi rekla, da se pogosto obračajo na Center za socialno delo ... Pred mnogimi leti je bilo sodelovanja med delavci policije in Centra za socialno delo veliko več. Res pa je, da se ta problem pojavlja predvsem na področju obravnave mladostnikov kot storilcev kaznivih dejanj"* (Špeglič, 24. 4. 2006).

Zbiranje obvestil oziroma pridobivanje izjav oziroma zaslišanje se vedno opravlja ob prisotnosti zakonitega zastopnika in ponavadi so to starši. Zelo redko se zgodi, da starši niso pripravljeni sodelovati. Gradišnik (kriminalist) pravi: *"Do sedaj večjih težav s starši nismo imeli, še posebej, če so storilci kaznivih dejanj mladoletniki. Starši včasih poskušajo biti malo pokroviteljski in večinoma minimalizirajo vlogo otroka npr. z izjavami, da je kriva družba, da je bil zaveden, da je njegova vloga pri kaznivem*

dejanju manjša od prikazane in podobno. Pred začetkom zaslišanja ali pridobivanja izjav jim vsakič predočimo kakšen je postopek, na kakšen način se izvaja in poudarimo, da je njihova vloga, da so prisotni, ne pa da odgovarjajo namesto osumljenca. Starši ponavadi želijo biti seznanjeni s primerom in so pripravljeni sodelovati. Tako v večini primerov težav z njimi nimamo. V zelo redkih primerih starši ne želijo sodelovati v postopku, to pa je odvisno od njih samih, od tega, koliko se zavedajo, da so za kaznivo dejanje deloma krivi tudi sami. Včasih se izkaže, da starši potrebujejo pomoč pri vzgoji otroka ali mladoletnika, ker ga enostavno ne morejo več obvladovati. Problem je še posebej v primerih, ko le-ti staršev ne upoštevajo" (Gradišnik, 25. 7. 2006).

V vsakem primeru, ko se opravlja razgovor z osumljenci ima le-ta pravico do odvetnika. Gradišnik (kriminalist) pravi: *"Ponavadi odvetnika priskrbijo starši sami. Vendar odvetniki pri mladoletnikih zelo redko nastopajo, ker starši ponavadi menijo, da so sami dovolj kvalificirani, da so lahko prisotni"* (Gradišnik, 25. 7. 2006).

Dolžnost organov za notranje zadeve je, da se pred pridobivanjem izjav ali zaslišanjem mladoletniku predochi, kateri dokazi so zbrani proti njemu in na podlagi česa se sumi, da je storilec dejanja. Istočasno se mu da pravni pouk, da se ni dolžan izpovedati zoper sebe in se ga povpraša, če je pravni pouk razumel. Mladoletniki so zelo različno pripravljeni sodelovati pri dajanju izjav oziroma zaslišanju. Gradišnik (kriminalist) pravi: *"Kadar mladoletnik želi sodelovati, pove svojo zgodbo. Ponavadi poskušajo minimalizirati svojo vlogo. Mladoletnika pač poskušamo motivirati, da čim več pove. Pogosto so izjave bolj kratke. Če pa ga zastopa odvetnik, potem se ponavadi brani z molkom. Tisti, ki se prvič srečajo v postopku s policijo so mogoče bolj pripravljeni sodelovati. Seveda je za to potreben čas, vztrajnost, znanje in primerna taktika s strani policista ali kriminalista. Na postopek se lahko gleda tudi čisto formalno; takrat se le-ta kar hitro konča. Vendar to ni prav. Potrebno si je vzeti čas in biti vztrajen. Res pa je, da povratniki ponavadi nočejo sodelovati. Siliti jih ne smemo in tudi nerealnih obljub jim ne smemo dajati. Poskušamo jih pač čimbolj verbalno motivirati"* (Gradišnik, 25. 7. 2006).

Tominc (policist kriminalist) se izjavi pridružuje in pravi: *"Ob prvem prijetju in razgovoru so mladoletniki večinoma prestrašeni, govorijo resnico ter kaznivo dejanje*

večinoma tudi priznajo. Drugačne izkušnje pa imamo s povratniki, ki so veliko bolj molčeči in kar se tiče laganja ponavadi tudi zelo pogumni" (Tominc, 12. 5. 2006).

Po opravljenem razgovoru oziroma zaslišanju se zapiše zapisnik oziroma uradni zaznamek o izjavi osumljenca, ki ga podpiše tako mladoletnik kot njegovi starši oziroma njegov zastopnik. Zapisnik se nato odda pristojnemu državnemu tožilcu. Državni tožilec ali sodnik za mladoletnike lahko kasneje od organov za notranje zadeve zahtevata še kakšna dodatna opravila npr. zaslišanja prič, hišno preiskavo, zaseg predmetov ...

2. Faza: UVEDBA POSTOPKA

Ko državni tožilec sprejme ovadbo s strani organov za notranje zadeve, le-to prouči in če ugotovi, da proučevano dejanje nima znamenj kaznivega dejanja, ovadbo zavrže. Državni tožilec lahko ovadbo zavrže tudi v primeru, ko gre za dejanje majhnega pomena, ko sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje ni utemeljen ali ko obstajajo kakšne druge ovire za kazenski pregon.

Če državni tožilec spozna, da bi bilo koristno, tako za mladoletnika kot oškodovanca, doseči poravnavo med njima, lahko ovadbo odstopi v postopek poravnavanja. Pri tem mora upoštevati vrsto in naravo dejanja, okoliščine, v katerih je bilo storjeno, osebnost storilca, njegovo predkaznovanost za istovrstna ali druga kazniva dejanja, kakor tudi stopnjo njegove kazenske odgovornosti (161.a člen ZKP). Sam postopek poravnavanja izvajajo specializirani strokovnjaki ali usposobljeni laični sodelavci, v njem pa lahko sodelujejo tudi starši mladoletnika.

Poravnavanje je proces med storilcem in žrtvijo brez posredovanja države, njena vsebina pa je odvisna od možnosti storilca, od zahtev žrtve, od vzpostavljenega odnosa obeh in predvsem od njunih potreb.

Kot pogoj, da se ovadba zavrže, lahko državni tožilec naloži storilcu kaznivega dejanja v izpolnitev eno ali pa tudi več nalog. Te naloge so: odprava ali poravnava škode, plačilo določenega prispevka v korist javne ustanove ali v dobrodelne namene ali v sklad za povračilo škode žrtvam kaznivih dejanj, opraviti kakšno splošno koristno delo in poravnava preživninskih obveznosti.

Da se državni tožilec lažje odloči za omenjen ukrep oziroma za uvedbo kazenskega postopka ponavadi za mnenje o smotrnosti postopka zaprosi organ socialnega varstva. Organ socialnega varstva mora podati poročilo o mladoletniku. Ugotoviti se mora mladoletnikova starost in okoliščine, ki so potrebne za presojo njegove duševne razvitosti, preučiti okolje in razmere, v katerih mladoletnik živi ter druge okoliščine, ki se tičejo njegove osebnosti. Da se ugotovijo te okoliščine, je potrebno zaslišati mladoletnikove starše, njegovega skrbnika in druge, ki lahko dajo o njih potrebne podatke (469. člen ZKP).

Pri pisanju poročila pa se večkrat pojavljajo težave. Špegličeva (socialna delavka) pravi: "*... težave nastopajo, še posebej, kadar gre za družine, ki so nam že poznane. To so predvsem družine v katerih se pojavlja alkohol, zanemarjanje oziroma trpinčenje otrok. Ko poskušamo v teh primerih vzpostaviti kontakt, pogosto naletimo na negativen odziv s strani staršev. Ljudje neradi govorijo o svojih problemih in se tovrstnim pogovorom očitno izogibajo ... Kar se tiče samega sodelovanja z mladostniki, ni toliko problemov. Ko jih enkrat povabimo na razgovor, večinoma tudi pridejo. Problem odklanjanja, dajanja podatkov se čuti predvsem pri starših*" (Špeglič, 24. 4. 2006).

Posledično so lahko poročila o mladoletniku suhoparna. Špegličeva (socialna delavka) pravi: "*V vsakem primeru se nekaj mora napisati. Stranko je potrebno vabiti na razgovore ... V primeru, da sodelovanje resnično odklanjajo potem poročila temeljijo na podatkih, ki so Centru za socialno delo dostopni preko šol in pa na ugotovitvah, ki jih je socialni delavec zaznal ob proučevanju okolja, v katerem se mladoletnik giblje in živi*" (Špeglič, 24. 4. 2006).

Tožilec se torej na podlagi poročila organa za socialno varnost odloči ali bo postopek predal preiskovalnemu sodniku ali ne. Uvedba pipravljalnega postopka se namreč lahko zahteva le na zahtevo državnega tožilca. Če se državni tožilec odloči, da postopek nadaljuje mora o tem obvezno obvestiti organ socialnega varstva. V postopku proti mladoletniku se ima organ socialnega varstva pravico seznanjati s potekom postopka, dajati med postopkom predloge in opozarjati na dejstva in dokaze, ki so potrebni za pravilno odločbo (458. člen ZKP).

Po uvedbi pripravljalnega postopka lahko sodnik za mladoletnike od organa za socialno varstvo zopet zahteva podatke o mladoletnikovi osebnosti in ga pozove naj poda svoje mnenje o tem, kakšen vzgojni ukrep ali kazen naj bi se po njihovem mnenju izrekla mladoletniku. Špegličeva (socialna delavka) pravi: *"V tem primeru sodišču konkretno predlagamo ukrep. Treba je vedeti, da imamo na Centru za socialno delo večji vpogled v življenje mladostnika in njegovo družino kot pa sodnik sam. Sodnik ponavadi nima kontakta z okoljem, kjer družina živi"*. Na vprašanje, v kakšni meri se sodnik za mladoletnike strinja s predlaganim ukrepom, odgovarja: *"... V večini primerov se strinja. Opažamo pa, da je pri izrekanju vzgojnih ukrepov tožilec tisti, ki vztraja na nekem ukrepu. Zlasti je vprašljiv ukrep izrekanja nadzora socialnega varstva, kjer mi že v naprej vemo, da je odklonilnost neke družine do obravnave na Centru tako velika, da tega ukrepa ne bo mogoče uspešno izvajati"* (Špeglič, 24. 4. 2006).

Ko sodnik za mladoletnike preizkusi vse okoliščine, ki se nanašajo na kaznivo dejanje, pošlje spise pristojnemu državnemu tožilcu. Ta poda senatu za mladoletnike obrazložen predlog za kaznovanje oziroma za vzgojni ukrep.

Predlog državnega tožilca mora obsegati: ime in priimek mladoletnika, njegovo starost, opis dejanja, dokaze, iz katerih izhaja, da je mladoletnik storil kaznivo dejanje, obrazložitev, ki mora navajati oceno mladoletnikove duševne razvitosti, in predlog, naj se mladoletnik kaznuje oziroma zanj uporabi vzgojni ukrep (474. člen ZKP).

3. FAZA: Postopek pred senatom za mladoletnike (seja senata ali glavna obravnava)

Sodnik za mladoletnike razpiše sejo senata ali glavno obravnavo, ko prejme predlog državnega tožilca za kaznovanje oz. za vzgojni ukrep. Kazni in zavodski ukrepi se smejo izreči mladoletniku samo na glavni obravnavi. Drugi vzgojni ukrepi se mu smejo izreči tudi na seji senata.

O seji senata se obvestijo državni tožilec, zagovornik in predstavnik organa socialnega varstva, ki so lahko na njej navzoči; če je potrebno, pa tudi mladoletnik in njegovi starši oziroma skrbnik (478. člen).

Na seji senata se lahko odloči, da se opravi glavna obravnava. Na glavni obravnavi mora biti navzoč mladoletnik; v primeru obvezne obrambe tudi njegov zagovornik in državni tožilec. Na obravnavo se povabijo tudi mladoletnikovi starši oziroma skrbniki in organ socialnega varstva (479. člen).

4. FAZA: Izvajanje vzgojnega ukrepa ali kazni zoper mladoletnike

Na seji senata ali glavni obravnavi se določi delež odgovornosti oziroma krivde določeni osebi v postopku in se ji izreče primerna kazen (denarna kazen ali mladoletniški zapor) ali vzgojni ukrep (ukor, navodila in prepovedi, nadzorstvo organa socialnega varstva, oddaja v vzgojni zavod, oddaja v prevzgojni dom, oddaja v zavod za usposabljanje). Kazni ali vzgojni ukrepi se izrekajo v skladu z Kazenskim zakonikom Republike Slovenije (v nadaljevanju KZ), ki deli mladoletne prestopnike na (71. in 72. člen KZ):

- otroke, ki ob storitvi kaznivega dejanja še niso dopolnili 14 let, in zopet katere se ne smejo uporabljati kazenske sankcije;
- mlajše mladoletnike, ki so ob storitvi kaznivega dejanja že stari 14 let, vendar še ne 16, in zoper katere se smejo izreči le vzgojni ukrepi;
- starejše mladoletnike, ki so ob storitvi kaznivega dejanja že stari 16, vendar še ne 18 let, in zoper katere se smejo izreči vzgojni ukrepi, denarna kazen ali mladoletniški zapor.

Pri izbiri vzgojnega ukrepa ali kazni se upošteva mladoletnikova starost in njegova duševna razvitost, njegova nagnjenja, nagibi, iz kateri je dejanje storil, dotedanja vzgoja, okolje in razmere, v katerih je živel, teža in narava dejanja, ali mu je bil že prej izrečen vzgojni ukrep ali kazen, in vse druge okoliščine, ki vplivajo na to, da se izreče tisti ukrep, s katerim bo najbolje dosežen namen vzgojnih ukrepov (75. člen KZ).

Namen vzgojnih ukrepov in kazni je, da se mladoletnim storilcem kaznivih dejanj z varstvom in s pomočjo, z nadzorstvom nad njimi, njihovim strokovnim usposabljanjem in razvijanjem njihove osebne odgovornosti zagotovijo njihova vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj (73. člen KZ).

- Izvajanje vzgojnega ukrepa

Ukor, navodila in prepovedi ali nadzorstvo organa socialnega varstva izreče sodišče mladoletniku, ki ga je potrebno opozoriti na nepravilnosti njegovega ravnanja ter zagotoviti njegovo vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj v njegovem dotedanjem okolju s pomočjo kratkih ali trajnejših ukrepov ob ustreznem strokovnem vodenju (74. člen KZ).

Po 77. členu KZ se lahko mladoletniku izrečejo naslednja navodila ali prepovedi:

1. Osebo se opravičiti oškodovancu.
2. Poravnati se z oškodovancem tako, da mladoletnik s plačilom, z delom ali kako drugače povrne škodo, ki jo je povzročil s kaznivim dejanjem.

Po mnenju Gradišnika (kriminalist) vzgojni ukrep poravnave s plačilom ni dovolj učinkovit. Pravi: *"Če se mladoletnika kaznuje z denarno kaznijo in le-to potem plačajo starši, kazen najbrž ne bo imela učinka na mladoletnika. Oseba mora začutiti posledice svojega kaznivega dejanja ..."* (Gradišnik, 25. 7. 2006)

Špegličeva (socialna delavka) pa meni, da lahko ima *"soočenje mladoletnika z žrtvijo zanj terapevtski pomen, saj ga napravi občutljivega za težave svoje žrtve. Velikokrat mu ni vseeno kaj si žrtev o njem misli, zato se mu s temi ukrepi ponudi priložnost razložiti svoja dejanja in popraviti storjeno škodo"* (Špeglič, 24. 4. 2006).

3. Redno obiskovati šolo.
4. Usposabljanje se za poklic ali sprejeti zaposlitev, k ustreza njegovemu znanju, sposobnosti in nagnjenju.
5. Nastaniti se pri določeni družini, v domu ali drugje.
6. Opraviti delo v korist humanitarnih organizacij ali lokalne skupnosti.

Po mnenju Špegličeve (socialna delavka) lahko pri tem ukrepu v praksi nastanejo velike težave. Pravi: *"Prepričati nekoga v lokalni skupnosti, da za določen čas sprejme mladostnika, ki ga ne pozna in kateri velja za vedenjsko problematičnega, ni lahko. Problem je tudi zavarovanje v primeru, da se mladostniku med delom kaj zgodi. Je cel kup nedorečenih stvari, ki nas omejujejo, da bi to v praksi izvajali"* (Špeglič, 24. 4. 2006).

7. Zdraviti se v ustrezni zdravstveni organizaciji.
8. Obiskovati vzgojno, poklicno, psihološko ali drugo podobno posvetovalnico.
9. Udeleževati se programov socialnega treninga.

10. Opraviti preizkus znanja prometnih predpisov.

11. Prepoved vožnje motornega vozila pod pogoji, pod katerimi je mogoče to sankcijo izreči polnoletnim.

Če mladoletnik potrebuje strokovno pomoč in nadzorstvo ter je potrebno trajneje vplivati na njegovo vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj, mu sodišče izreče nadzorstvo organa socialnega varstva. Ob tem vzgojnem ukrepu, ki je v praksi najbolj pogosto izrečen, pa se lahko pojavijo precejšnje težave. Špegličeva (socialna delavka) pravi: *"Strožji nadzor je mogoče seveda učinkovito izvajati, kadar so starši in mladoletniki pripravljeni sodelovati. Kadar pa te pripravljenosti ni, in v večini primerov je ni, pa tu nastanejo problemi. Delavci Centra za socialno delo strožji nadzor ponavadi predlagamo v primerih, kjer vidimo, da so družine že same po sebi problematične in mogoče tudi niso več kos mladostniku v obdobju pubertetniškega razvoja"* in dodaja: *"če mladostnik noče sodelovati in problematika ni taka, da bi lahko predlagali ostrejši vzgojni ukrep, ne moremo narediti ničesar. Je veliko primerov, ko je na papirju ta ukrep bil izrečen, izvajati ga pa nismo mogli. Ni učinkovitega sredstva oziroma zakonske podlage s katerim bi takšnega mladostnika prepričali v nujnost sodelovanja s Centrom za socialno delo. Povratniki se tega zelo dobro zavedajo in to izkoriščajo. Zato sem tudi na začetku omenila, da je včasih problem, ko tožilstvo vztraja pri tem ukrepu, mi pa že v naprej vemo, da ukrepa ne bo možno izvajati"* (Špeglič, 24. 4. 2006).

Oddajo v vzgojni zavod, oddajo v prevzgojni dom ali oddajo v zavod za usposabljanje izreče sodišče mladoletniku, pri katerem so potrebni trajnejši vzgojni, prevzgojni ali zdravstveni ukrepi in njegova popolna ali delna izločitev iz dotedanjega okolja. Zavodski ukrepi se uporabljajo kot skrajno sredstvo in smejo trajati v mejah, določenih z zakonom, le toliko časa, kolikor je potrebno, da bo dosežen namen vzgojnih ukrepov (74. člen KZ). Gradišnikovo (kriminalist) mnenje glede oddaje mladoletnikov v razne vzgojne ustanove ni ravno pozitivno. Pravi: *"Res gre za skrajne ukrepe, ki so bolj redko izrečeni, vendar se mi zdi, da ne prinašajo pozitivnih učinkov. Prej nasprotno. Tam se srečajo podobni med seboj, si izmenjujejo razne izkušnje in posredujejo znanja. Naše izkušnje so pač takšne, da večina le-teh ob izhodih čez vikende in pa tudi kasneje, ko sankcija preteče, nadaljujejo s tovrstnimi dejanji"* (Gradišnik, 25. 7. 2006).

To priznava tudi sam direktor Prevezgojnega doma Radeče in izpostavi problem, ki je po njegovem mnenju razlog takšnega stanja. Pravi: *"Večina jih ne pozna urejenega družinskega življenja, nekateri sploh nimajo družine, kamor bi se lahko vrnili. Ostajajo sami, brez finančne podpore in brez možnosti zaposlitve ... Veliko se jih, iz navedenih razlogov, vrne na stara pota. To je zelo velik problem. Povratek v prejšnje, pogostokrat nič spremenjeno, okolje (družina, družba, zaposlitev ...) je največji rizični dejavnik povratništva, na kar pa v zavodu večinoma ne moremo vplivati. Naš cilj je pripraviti mladoletnika na samostojno življenje po odpustu iz zavoda in če nam to uspe, nastane problem kasneje, ko mladostnik tega v »starem« okolju nima možnosti dokazati."* Rešitev tega problema pa vidi v ustanovitvi neke vrste stanovanjske skupine po odpustu, s svetovalno-vzgojno udeležbo zavoda (Močivnik, 26. 4. 2006).

- Izvajanje kazni

Kazensko odgovornemu starejšemu mladoletniku se sme izjemoma izreči denarna kazen ali mladoletniški zapor. Ti dve sankciji spadata med najstrožje kazenske sankcije, ki se izrekata izjemoma, samo v primerih, ko milejša kazenska sankcija ne doseže oziroma ne bi dosegla svojega namena.

Po 88. členu KZ sme sodišče, upoštevajoč tudi namen vzgojnih ukrepov, za kazniva dejanja, za katera je predpisana kazen zavora do petih let ali denarna kazen, starejšemu mladoletniku izreči denarno kazen, če jo je po svojih dohodkih zmožen sam plačati.

Po 89. členu KZ sme sodišče starejšemu mladoletniku izreči mladoletniški zapor za kaznivo dejanje, za katero je z zakonom predpisana kazen zavora petih ali več let, če zaradi narave in teže dejanja in zaradi visoke stopnje kazenske odgovornosti ne bi bilo upravičeno izreči vzgojnega ukrepa.

Na vprašanje, kakšna je učinkovitost delovanja posameznih institucij in koliko se dosegajo nameni sankcioniranja mladoletnikov, Tominc (policist kriminalist) odgovarja: *"Kar se tiče kazenskih sankcij zoper mladoletne osebe je zakon v vsakem pogledu mil. Veliko je mladoletnikov, povratnikov, ki od svojega petnajstega do osemnajstega leta storijo čez dvajset kaznivih dejanj. Ko dopolnijo osemnajst let pa s*

kaznivimi dejanji enostavno prenehajo. Vzrok temu so ostrejšje kazenske sankcije, ki jih lahko doletijo ob storitvi kaznivega dejanja ... Mladoletnik, ki mu je izrečena ena najstrožjih kazenskih sankcij npr. oddaja v prevzgojni dom, lahko stori dodatna kazniva dejanja med izhodi ob vikendih. Da o milejših kazenskih sankcijah ne govorim. Očitno je, da kazenske sankcije za določene mladoletnike niso dovolj učinkovite. To nas najbolj jezi. Kazenske sankcije niso dovolj vzgojne in primerne. Zato pa imamo toliko povratnikov in to nam daje občutek, da delo, ki ga opravimo, ne doseže svojega namena" (Tominc, 12. 5. 2006).

Direktor Prevzgojnega doma izpostavi težavo pri doseganju namena (prevzgoja in resocializacija) oddaje mladoletnika v prevzgojni dom. Po njegovem mnenju so *"mladoletniki takrat, ko pridejo v Prevzgojni dom prestari in jim je zelo težko »vcepiti« moralno vedenje. Poleg tega pa je čas, ki nam je pri tem na voljo, prekratek. Poskušati v manj kot treh letih spremeniti moralne vrednote mladostnika, je pravi uspeh".* Glede učinkovitosti oziroma uspešnosti izvajanja ukrepa pa izjavlja: *"Če bi pri delu z mladoletniki izhajali iz dejstva, da ga z oddajo v Prevzgojni dom umaknemo iz družbe in tako rešimo pereč problem (kriminaliteto), se bi krepko zmotili. Tudi misel, da bomo slehernega mladostnika z oddajo v Prevzgojni dom prevzgojili, je napačna. Dejstvo, ki se mu ne moremo izogniti je, da mladoletnika ne moremo obravnavati enako kot polnoletnega storilca kaznivih dejanj. Tako narekujejo številne pedagoške, psihološke in socialne študije kot tudi mednarodne konvencije, ki urejajo položaj in obravnavo mladoletnega delikventa.*

Pravo pozna le pojem učinkovitosti vzgojnega ukrepa ali kazni in se meri s kriterijem povratništva. Tudi splošna javnost sprejema ta pojem in še bolj sam kriterij. Za vzgojno delo pa je pomembnejši pojem uspešnosti, recimo pozitiven rezultat kakšnega dela, prizadevanja ali dosežek učenca s svojim delom, prizadevanjem v šoli itd., in ga običajno merimo skozi dosežene cilje, ki se postavijo. Menim, da je predvsem uspešnost v izvrševanju ukrepa oddaje v prevzgojni dom tista, ki daje zaposlenim v Prevzgojnem domu smiselnost tega dela, saj na učinkovitost (povratništvo) vplivajo še številni drugi, predvsem okoljski, dejavniki, na katere uspešnost nima zadostnega vpliva. Nedvomno pa lahko sklepamo, da uspešnost vodi tudi k učinkovitosti izrečenega vzgojnega ukrepa.

Uspešnost dela z mladoletniki se kaže predvsem na ravni celote; tudi skozi kazalnike, ki kažejo trend padanja izrednih dogodkov v samem domu. V mislih imam

dogodke povezane z represivnimi ukrepi in tudi tiste skozi katere se manifestira agresivnost do drugih ali do sebe" (Močivnik, 26. 4. 2006).

Špegličeva (socialna delavka) pa ocenjuje uspešnost svojega delovanja takole: "Na začetku svoje kariere, takoj po končani fakulteti, meniš, da si uspešen samo takrat, kadar nekaj stoprocentno spremeniš. Sčasoma pa v praksi spoznaš, da je to iluzorno in da večinoma ni odvisno samo od tebe. Mladostniku in družini, v kateri mladostnik živi, lahko damo neke usmeritve, koliko in kaj bodo zase napravili pa je odvisno od njih samih. Sama sem zelo vesela, če problematičen mladostnik, ki živi v zelo neugodnih družinskih razmerah, z našo pomočjo, ob naših spodbudah uspe dokončati šolo, pride do poklica. Pri zasvojenosti je uspeh že to, če ga uspeš pritegniti v neko dodatno obravnavo, usmeriš v Center za preprečevanje odvisnosti ali pa ga pripraviš do tega, da bo napoten v komuno. Iluzije, ki se pojavijo na začetku, z leti izginejo in občutek uspeha se pojavlja že ob manjših rezultatih" (Špeglič, 24. 4. 2006).

K učinkovitosti delovanja pa lahko v veliki meri prispeva tudi preventivna dejavnost. Organ socialnega varstva in policija sta še posebej izpostavljena, ko je govora o preventivi. Ta je namreč eno izmed glavnih vodil njihovega delovanja. Špegličeva (socialna delavka) pravi: *"Pri nas na Centru smo na tem področju kar aktivni. V zadnjih letih smo ponudili veliko tem osnovnim šolam, srednjim šolam, tudi vrtcem, ampak nekega posebnega odziva z njihove strani ne opažamo. Sama v okviru naravoslovnih dni pripravljam teme za mladostnike in predavanja za starše šestošolcev in sedmošolcev, čeprav se mi zdi, da bi ta predavanja bilo potrebno prenesti že na nižjo stopnjo in starše na »vzgojne pasti« opozarjati že v nižjih razredih osnovne šole ali pa celo že v vrtcu. Opažam namreč, da se večina problemov v puberteti še dodatno zakomplicira zaradi vzgoje, ki je starši niso vešči ... "* Po njenem mnenju bi lahko policisti na tem področju storili veliko več. Že na samem terenu bi lahko delovali veliko bolj preventivno (Špeglič, 24. 4. 2006).

Tominc (policist kriminalist) se deloma strinja in priznava premajhno angažiranje na preventivnem področju s strani samih policistov, ko pravi: *"Pri nas za preventivo večinoma skrbijo vodje policijskih okolišev. Oni organizirajo razna predavanja že v vrtcih, po osnovnih in tudi srednjih šolah. V vsaki šoli je urejen poseben kotiček na to temo in tam je možno dobiti razne brošure in informacije. Mogoče lokalna kriminalistična policija res premalo naredi na tem področju. Naša primarna naloga je*

obravnavanje kaznivih dejanj in preventivno delo v veliki meri prepuščamo vodjem policijskih okolišev." Po njegovem mnenju pa ravno na terenu delujejo zadosti preventivno. Pravi: "Odkar imamo projekt Samostojne policijske postaje pa še posebej. Ta projekt vključuje načrt, kjer naj bi popolnoma vsi policaji navezali boljše stike z občani. Več se je potrebno pojavljati v samem kraju, tudi peš, in ljudi osveščati o varnostnih zadevah. Naše sprehajanje po mestu je še posebej učinkovito konec tedna v poznih večernih urah. Mladina se skriva po vseh možnih skritih krajih in le peš lahko pridemo do njih. Tako tudi sami ne vedo, kdaj se bo izza kakšnega vogala prikazal policaj in to se mi zdi res dobro in učinkovito" (Tominc, 12. 5. 2006).

5.3 EMPIRIČNE UGOTOVITVE

Cilj empiričnega dela je bil opisati kazenski postopek zoper mladoletnike in opozoriti na morebitne težave in pomanjkljivosti, ki se v praksi pojavljajo. Zanimalo me je tudi, koliko so institucije, ki v postopku sodelujejo, uspešne pri izvrševanju svojih nalog, kolikšno je njihovo medsebojno sodelovanje in kakšen je uspeh doseganja namena vzgojnih ukrepov in kazni.

Podatki odražajo stanje na območju Raven na Koroškem.

Odkrivanje storilcev kaznivih dejanj in postopek zoper njih terja veliko znanja, vztrajnosti, potrpežljivosti ter polno sodelovanje in angažiranje določenih strokovnih organov in zavodov. Ko gre za obravnavo mladoletnikov pa se potrebe po vsem tem še povečajo.

Organi za notranje zadeve se tega zavedajo in poudarjajo specializacijo, vendar se le-ta v praksi premalo koristi. Pomanjkanje izkušenj in znanja se kaže predvsem pri policistih. Kriminalisti, ki so specializirani za področje mladoletnikov in obiskujejo številna izobraževanja, poskušajo na raznih sestankih ali delavnicah policistom posredovati določena znanja. Tudi v praksi večkrat sodelujejo in si med seboj pomagajo. Dobro sodelovanje s kriminalisti je, v postopku obravnave mladoletnih prestopnikov, nujno potrebno za dobro opravljanje nalog.

Bistveno je tudi dobro sodelovanje organov za notranje zadeve in organov socialnega varstva. Težko bi rekli, da je sodelovanje omenjenih institucij, ko gre za

mladoletne prestopnike, na Ravnah na Koroškem, zadovoljivo. Pogreša se več osebnih stikov in komunikacije. Po mnenju socialne delavke so policisti premalo zainteresirani za sodelovanje. Policisti pa problem vidijo v odsotnosti socialnih delavk v času, ko jih najbolj potrebujejo. Pisno obvestilo s strani policije je največkrat vse kar jih povezuje s Centrom za socialno delo.

Pri opravljanju svojih nalog Center za socialno delo sodeluje še s številnimi drugimi strokovnimi organi, zavodi ter tistimi, ki so mladoletniku najbližji. V sodelovanju s temi službami težave ne nastopajo, se pa zelo pogosto pojavijo težave s strani staršev. Center za socialno delo mora na zahtevo državnega tožilca podati poročilo o mladoletniku. Pri tem se mora zaslišati mladoletnikove starše, njegovega skrbnika in druge, ki lahko dajo o njih potrebne podatke. Starši velikokrat niso pripravljeni sodelovati. V večini primerov gre za družine, v katerih se pojavlja alkohol, zanemarjanje oziroma trpinčenje otrok. Gre za starše, ki se zavedajo, da so za kaznivo dejanje deloma krivi tudi sami.

Posledično, zaradi pomanjkanja podatkov, so lahko poročila o mladoletniku bolj suhoparna. Na podlagi tega poročila pa se državni tožilec odloča za nadaljnje ukrepe in lahko se zgodi, da mu takšno poročilo odločitev oteži.

Odklanjanje sodelovanja s strani staršev omenjajo tudi organi za notranje zadeve in navajajo podobne razloge kot socialna delavka. Vendar do tega prihaja v redkih primerih. Starši so večinoma pripravljeni sodelovati in se želijo seznaniti s primerom. Pri opravljanju svojih nalog pa organe za notranje zadeve omejujejo predvsem mladoletniki sami. Naloga organov za notranje zadeve je, da zberejo čim več koristnih obvestil o kaznivem dejanju. To pa večkrat ni lahko. Mladoletniki so zelo različno pripravljeni sodelovati pri dajanju izjav. Težava nastopi, ko se mladoletnik sklicuje na molk ali pa laže. Tu se še dodatno pokaže potreba po izkušnjah, potrpežljivosti in iznajdljivosti policistov in kriminalistov.

Do zapletov večkrat prihaja tudi pri predlogu o vzgojnem ukrepu ali kazni s strani Centra za socialno delo in državnega tožilca. Oba namreč sodniku za mladoletnike predlagata sankcijo, ki je po njunem mnenju najprimernejša za mladoletnika. Lahko se zgodi, da so predlogi različni. V tem primeru državni tožilec večkrat vztraja pri svojem ukrepu, ki pa ga po mnenju Centra za socialno delo ne bo mogoče uspešno

izvajati. Takšne težave nastopijo predvsem pri izrekanju vzgojnega ukrepa strožjega nadzora socialnega varstva. Če mladoletnik noče sodelovati ostaja Center za socialno delo nemočen pri izvrševanju tega ukrepa, saj ni učinkovitega sredstva oziroma zakonske podlage, s katerim bi takšnega mladostnika prepričali v nujnost sodelovanja.

Večina kazenskih sankcij je zakonsko lepo opredeljenih, pa vendarle se kasneje, ko se le-te izvršujejo, pojavljajo nepredvidene težave. Ena takšnih je opravljanje del v korist humanitarnih organizacij. Težko je nekoga v lokalni skupnosti prepričati, da sprejme mladoletnika, ki ga ne pozna in kateri velja za problematičnega. Potem so tu še zapleti, ki lahko nastanejo z zavarovanjem, v primeru, da se mladoletnik pri delu poškoduje. Veliko je nedorečenih stvari, ki Center za socialno delo omejujejo, da bi ta ukrep v praksi lahko uspešno izvajal.

Tudi pri vzgojnemu ukrepu oddaje v Prevzgojni dom se kažejo pomanjkljivosti. Težave nastopijo po odpustu mladostnika iz Prevzgojnega doma, ko se le-ta vrne v prejšnje, pogostokrat nič spremenjeno, okolje. Cilj Prevzgojnega doma je pripraviti mladoletnika na samostojno življenje po odpustu iz zavoda in če jim to uspe, nastanejo problemi kasneje, ko se mladostnik v »starem« okolju pogostokrat nima možnosti izkazati. Podobna težava se lahko pojavi tudi pri izrekanju kazni mladoletniškega zapora in pa tudi pri ostalih vzgojnih ukrepih oddaje v zavode.

Kriterij uspešnosti delovanja institucij in doseganja namenov vzgojnih ukrepov in kazni se različno opredeljuje. Lahko se meri s povratništvom ali pa z doseganjem posamičnih, manjših uspehov tekom obravnave.

Policisti so mnenja, da so kazni večkrat premile in da zato ne dosegajo svojih namenov. Občutek neuspeha in neučinkovitosti se pogostokrat pojavi zaradi številnih povratnikov. Če bi bile kazni ostrejšše, bi bilo tudi povratnikov manj. Preventivi bi lahko posvetili več pozornosti, sicer pa svoje delo opravljajo dobro. Posebej učinkoviti so na terenu.

Na Centru za socialno delo uspešnost delovanja ocenjujejo preko manjših uspehov. Zavedajo se, da je za uspeh potrebno sodelovanje mladostnika in družine in če tega ni, je uspehe težko dosegati. Trudijo se uspešno delovati tudi na področju preventive. Organizirajo razna predavanja v šolah in vrtcih, vendar posebnega odziva z njihove strani ne opažajo.

V Prevzgojnem domu Radeče se zavedajo, da slehernega mladostnika z oddajo v Prevzgojni dom ne prevzgojijo. Tudi oni svojo uspešnost ocenjujejo preko manjših uspehov, preko kazalnikov, ki kažejo stanje izrednih dogodkov v samem domu. Zavedajo se, da na učinkovitost vplivajo še številni drugi dejavniki, predvsem okoljski. Namen vzgojnih ukrepov se večkrat težko dosega, saj je veliko mladostnikov ob prihodu v prevzgojni dom, že prestarih in niso pripravljeni sprejeti drugačnih moralnih vrednot.

ZAKLJUČEK

Na vprašanje, zakaj nekateri mladi ljudje spoštujejo norme in predpise, drugi pa jih kršijo, ni enostavno odgovoriti.

Pri iskanju odgovora je potrebno upoštevati številne subjektivne in objektivne značilnosti, ki povečujejo možnosti in verjetnosti, da se neko vedenje razvije.

Danes prevladuje mnenje, da na nasilno vedenje mladoletnikov vplivajo različni dejavniki hkrati. Vzroke za takšno vedenje mladih lahko gotovo najdemo v spremembah celotne sheme socializacije mladih v sodobnih industrijskih družbah, v spremembah izobraževanja in šolskega sistema, v pomanjkanju oziroma možnostih izobraževanja, zaposlovanja in s tem osamosvajanja, v družini, med vrstniki, med sredstvi javnega obveščanja in še bi lahko naštevali.

Nasilje med mladimi je potrebno razumeti kot eno izmed oblik odražanja problemov mladih danes.

Številne spremembe, ki jih je s seboj prinesla tranzicija, najbolj občutijo ravno mladi ljudje. Soočajo se s številnimi novimi izzivi na različnih področjih, ki odpirajo številne nove možnosti in z njimi povezana tveganja. Videti so izredno dojemljivi za tveganja, kar nedvomno vpliva na njihove življenjske izkušnje, načrte in življenjske stile. Percepcija tveganj in nevarnosti pa se je preselila že med najstnike in njihov strah pred negotovo prihodnostjo ni zamen.

Možnosti socialne integracije in uspešnost mladih sta čedalje bolj odvisni od individualnih sposobnosti in zmožnosti uvidenja eksternih tveganj in upravljanja z njimi. Mladi se morajo naučiti preračunljivosti in hitrih presoj o odprtih možnostih in tveganjih.

Lahko bi rekli, da del populacije mladih uspešno izrablja diferenciacijo življenjskih svetov, uporablja nove možnosti participacije in se uspešno identificira s kulturno hegenomnimi družbenimi skupinami, del populacije pa je dezorientirane, trpi zaradi strukturne neskladnosti in pritiskov po samorefleksivnosti, ki jih ne vzdržijo in so tako individualni zlomi pogosti.

Vprašanje, ki se pri tem zastavlja je, kolikšnemu delu mladih to uspe in kaj se zgodi z ostalimi, ki temu niso kos?

Slednji se najverjetneje zatečejo k izbiri alternativ, ki pa je lahko večkrat deviantna in kriminogena pot v odraslost.

Brezposelnost mladih je večkrat ključen problem in razlog pri zatekanju k deviantnosti. Na to opozarjajo tudi številni strokovnjaki. Gmotno pomanjkanje naj bi bil najpogostejši razlog za prestopniško vedenje.

Mladi so namreč še vedno socializirani v delovno etiko in možnosti individualnih dosežkov, pri čemer naj bi trud in prizadevanja prinašala uspeh, a so hkrati vse bolj izključeni iz zaposlitve. Na eni strani torej pritisk k individualni odgovornosti, na drugi pa izkušnje dejanske nemoči.

Seveda pa na odraščajočega, čustveno nestabilnega, ranljivega in predvsem negotovega mladostnika, poleg omenjenih razmer, v veliki meri vpliva tudi okolje in družba v kateri živi.

Na prvem mestu je nedvomno družina in njena vloga pri oblikovanju otrokove osebnosti, razvijanju občutja lastne vrednosti, učenju socialnih spretnosti ter oblikovanju vrednostnega sistema, ki usmerja otrokove motive, vedenja in ravnanja.

Ne smemo zanemariti tudi pomena vrstniškega vpliva. Ravno v dobi pubertete so mladoletniki najbolj ranljivi, dovzetni za stvari, ki jih še ne poznajo. Tisti negotovi so lahko ranljivi in se prepustijo tistim, za katere menijo, da so pametnejši in bolj izkušeni od njih. To so ponavadi prijatelji, vrstniki, lahko tudi odrasle osebe, ki pa niso nujno nagnjene k toleriranju pravil v družbi. Druženje z vrstniki, ki so nagnjeni k tveganju, zna imeti za posledico, da bo mladoletnik zaradi dokazovanja pripravljen storiti karkoli, da bi ostal vključen v svojo družbo.

Pomembne so tudi subkulture, ki se med mladimi porodijo kot poskusi rešitve določenih problemov v družbeni strukturi. Subkulture so oblika »simboličnega« boja mladine proti lastni podrejenosti. Mladim omogoči izražanje identitete, ki naj bi bila osvobodjena vseh protislovij. Za mlade je to pomembno, saj jim pomaga na novo opredeliti pojmovanje jaza in problematično situacijo. Delikventna subkultura je tako primer subkulture, ki se je oblikovala okrog tistih vrednot, ki jih matična kultura šteje za negativne.

Številni psihologi opozarjajo, da je lahko nasilje med mladimi tudi izraz premagovanja strahu in obvladovanja občutka ogroženosti, način iskanja samopotrditve in priznanja, lahko pa je tudi prekrito samokaznovalno vedenje.

Lahko bi rekli, da je delikventnost mladoletnikov večinoma prehodne narave in nekakšen spremljevalni dejavnik njihovega duševnega in psihološkega dozorevanja, ki bo izginil, ko bo mladoletnik dozorel, se naučil na konstruktiven način uveljavljati v družbi in si bo oblikoval svojo identiteto in svojo življenjsko vlogo.

Ne smemo pa zanemariti dejstva, da so med njimi tudi tisti, ki ostajajo nevarni z vidika kriminalne kariere.

Statistika v Sloveniji kaže, da mladoletniki v Sloveniji storijo številna in različna deviantna dejanja, ki pa pogostokrat zaradi manjše škode in s tem nevarnosti, ne predstavljajo resnejše družbene nevarnosti. Večina mladoletnih prestopnikov stori (lažja) premoženjska kazniva dejanja, zato zoper njih državna tožilstva in sodišča praviloma ustavijo kazenski postopek ali jim izrečejo najmilejše vzgojne ukrepe. Podatki kažejo, da je mladoletno prestopništvo obvladljivo s sedanjimi preventivnimi in kazensko pravnimi ukrepi in ni potrebe po spreminjanju sedanje politike na tem področju.

Kljub temu, da statistika ne kaže, da je nasilja med mladoletniki čedalje več in da pridobiva na svoji teži, se to v družbi vedno bolj izraža. Razlogov za to je lahko več, npr. povečana občutljivost sodobne družbe za percepcijo nasilja, po drugi strani pa povzroča nasilje reakcijo strahu in negotovosti. Kriminološke raziskave kažejo, da na strah pred mladostniškim nasiljem vplivajo številni dejavniki, pri njegovem oblikovanju pa imajo odločilno vlogo mediji, vendar so tudi mediji odraz vzdušja v nekem okolju.

Pri obravnavi mladoletnikov zaradi kršenja kazenskega prava pred državnimi organi se, da bi se izognili stigmatizaciji, daje vedno večja prednost zunajsodnim postopkom. Tako se le manjši del mladoletnih storilcev obravnava strožje in na formalen način (manj kot tretjina).

Kot opozarja literatura in kar sem, z empiričnim delom svoje diplomske naloge, ugotovila tudi sama, se znotraj kazenskega postopka zoper mladoletnike pojavljajo določene težave in pomanjkljivosti, ki bi jih bilo potrebno odpraviti ali pa zakonsko dodelati. Pozornost je potrebno posvetiti predvsem izdelavi ustreznih programov organov socialnega varstva, saj jih sedanji, nepopolni kot so, omejujejo pri izvrševanju njihovih nalog. Več bi lahko bilo tudi medsebojnega sodelovanja med posameznimi institucijami in dostopnosti do potrebnih, ustreznih informacij o

razpoložljivi pomoči, tudi samim strokovnjakom. Razmisliti bi bilo potrebno o problematiki, ki se pojavlja po odpustu mladostnikov iz raznih zavodov. Ustanovitev neke vrste stanovanjske skupine po odpustu, s svetovalno-vzgojno udeležbo zavoda, po mojem mnenju ni slaba ideja.

Menim, da so za visoko stopnjo strokovnosti in profesionalnosti vseh prisotnih institucij, ki sodelujejo v postopku obravnave mladoletnih prestopnikov, potrebna konkretnjša navodila in pravila.

LITERATURA

Anžič, Andrej, Meško Gorazd, Plazar Jože (2004): *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.

Bašić Hrvatinić, Sandra (1995): *Otrok in nasilje v medijih*. Informacije ZPMS: organizacijski list društev in zvez prijateljev mladine 3, 37-42.

Bergant, Milica (1988): *Kam vodi storilnostno usmerjena šola*. Sodobna pedagogika 39 (1-2), 1-17.

Berkowitz, Leonard (1982): *Violence and rule- following behaviour*. V Peter Marsh in Anne Campbell (ur): *Aggression and violence*, 91-101. Oxford: Basil Blackwell.

Brake, Mike (1984): *Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur*. Republiška konferenca ZSMS. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.

Bubnov Škoberne, Anjuta, Čačinovič Vogrinčič Gabi, Dekleva Bojan, Filipič Katja, Friedl Jože, Grozdanič Alenka, Nastran Ule Mirjana, Skalar Vinko, Šelih Alenka, Tomori Martina, Zupančič Karel (2000): *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex.

Bučar Ručman, Aleš (2004): *Nasilje in mladi*. Novo Mesto: Klub mladinski kulturni center.

Čačinovič Vogrinčič, Gabi (1993): *Družina: pravica do lastne stvarnosti*. Socialno delo 32(1-2), 54-60.

Dekleva, Bojan (1981): *Pravilom nasprotujoče vedenje, ožigovanje odklonskosti in institucionalno okolje*: magistrska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Dekleva, Bojan (2000): *Šola, mladi in nasilje*. Prestopniško in odklonsko vedenje mladih, 137-149. Ljubljana: Bonex.

Dekleva, Bojan (2002): *Mladi in nasilje*. V Gorazd Meško (ur): *Izzivi slovenske kriminologije*, 19. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.

Dekleva, Bojan (2002): *Vrstniško nasilje in ustrahovanje- značilnosti storilcev in žrtev*. V Kanduč Zoran (ur): *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*, 44-59. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Erjavec, Karmen (1999): *Odraščanje z mediji: rezultati raziskave Mladi in mediji*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Gerbner, George (1977): *Mass media polices in changing cultures*. New York: John Wiley & Sons.

Geržina, Suzana (1996): *Mladina v devetdesetih: analiza stanja v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

Globočnik, Melita (1996): *Nasilniško obnašanje mladih*: magistrska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Horvat, Ludvig in Magajna Lidija (1999): *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Janković, Ivan in Pešić Vesna (1989): *Društvene deviacije: kritika socialne patologije*. Beograd: Viša škola za socialne radnike.

Kanduč, Zoran (2001): *Mladost in kriminaliteta- kritičen uvod*. Revija za kriminalistiko in kriminologijo 52(3), 257-261.

Karenini, Bojan (1996): *Posledice prikazovanja nasilja v tv fikciji*. Časopis za kritiko znanosti 23(179), 149-166.

Kastelic, Andrej in Mikulan Marija (2004): *Mladostnik in droga: priročnik za starše in učitelje*. Ljubljana: Prohealth.

Kazenski zakonik Republike Slovenije. Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije, št. 63/1994 (70/1994 - popr.), 23/1999, 60/1999 Odl. US: U-I-226/95, 40/2004, 37/2005 Odl. US: U-I-335/02-20, 17/2006 Odl. US: U-I-192/04-16.

Košir, Manca (1995): *Otrok in mediji: zbornik*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Krall, Hannes (2003): *Mladina in nasilje: teoretične koncepcije in perspektive pedagoškega ravnanja*. *Sodobna pedagogika* 54(2), 10-26.

Kuhar, Roman, Guzelj Peter, Drolc Aleš, Zabukovec Katja (1999): *O nasilju: priročnik za usposabljanje*. Ljubljana: Društvo za nenasilno komunikacijo.

Lamovec, Tanja (1978): *Agresivnost*. Ljubljana: Univerzum.

Meško, Gorazd (1998): *Uvod v kriminologijo*. Ljubljana: Visoka policijsko- varnostna šola.

Meško, Gorazd (2002). *Vizije slovenske kriminologije*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije: Visoka policijsko- varnostna šola.

Miheljak, Vlado (2002): *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*. Ministrstvo za šolstvo, varnost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino. Maribor: Aristotej.

Mušič, Tatjana (2004): *Mladoletniška kriminaliteta*. V Anžič Andrej, Meško Gorazd, Plazar Jože (ur.): *Mladoletniško nasilje: zbornik razprav*, 23-39. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.

Nastran Ule, Mirjana (1992): *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Nastran Ule, Mirjana (1993): *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Nastran Ule, Mirjana (2000): *Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti*. V Šelih Alenka (ur.): *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih- vzroki, pojavi, odzivanje*, 11-32. Ljubljana: Bonex.

Oven, Nataša (1995): *Kontinuiteta odklonskega vedenja otrok in mladoletnikov ter možnosti napovedovanja prihodnega vedenja*. Revija za kriminalistiko in kriminologijo 46(1), 38-48.

Pačnik, Tone (1979): *Značilnosti mladoletništva in mladih prestopnikov*. V Žagar Dušan (ur.): *Prestopništvo mladih*, 19-25. Ljubljana: Center za mentalno zdravje.

Pečjak, Vid (1994): *Psihologija množice*. Ljubljana: Samozaložba.

Poljšak Škraban, Olga (2004): *Obdobje adolescence in razvoj identitete: izbrane teme*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Pravilnik o policijskih pooblastilih. Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije, št. 51/200, 48/2003 Odl.US: U-I-272/ 98-26, 43/2004-ZKP-F, 40/2006.

Pušnik, Mojca (1999): *Vrstniško nasilje v šoli*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Rener, Tanja (2000): *Ranljivost, mladi in zasebno okolje*. V Ule Mirjana (ur.): *Socialna ranljivost mladih*, 145-171. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino. Šentilj: Aristej.

Singer, Mladen (1993): *Delikvencija mladih*. Zagreb: Globus.

Singer, Mladen (1994): *Kriminologija*. Zagreb: Ministrstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske: Fakultet za defektologijo sveučilstva u Zagrebu.

Singer, Mladen (1997): *Prestopništvo otrok in mladostnikov*. V Žagar Dušan (ur.): *Prestopništvo mladih*, 19-25. Ljubljana: Center za mentalno zdravje.

Statistične informacije: Kriminaliteta: rezultati raziskovanj 1996-2005. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Tivadar, Blanka (2000): *Mladost kot problem: dejavniki prestopniškega vedenja*. V Ule Mirjana (ur.): *Socialna ranljivost mladih*, 145-171. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino. Šentilj: Aristej.

Tomc, Gregor (1989): *Rdeča alternativa*. Nova revija, 8(81-82), 262-277.

Tomc, Gregor (1994): *Profano: kultura v modernem svetu*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.

Tomc, Gregor (1999): *Urbana plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. Ljubljana: Študentska založba.

Tomori, Martina (1985): *Vrstniki in njihov pomen za socializacijo mladostnika*. *Otrok in družina* 34(1), 37.

Tomori, Martina (1987): *Psihodinamika nasilnega vedenja v adolescenci*. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 38 (4), 305-311.

Tomori, Martina (1994): *Nasilno vedenje otrok in mladostnikov*. *Otrok in družina* 1, 6-7.

Tomori, Martina (1995): *Mladostnik-priča, žrtev in izvajalec nasilja*. V Pajk Milan (ur.): *O problemih uničevalnosti in samouničevalčnosti pri mladih na slovenskem: prepoznavanje, reševanje, rehabilitacija*, 75-103. Ljubljana: Meridiana.

Tomori, Martina (2000): *Psihosocialni dejavniki pri mladostniškem prestopništvu*. V Šelih Alenka (ur.): *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih*, 89-111. Ljubljana: Bonex.

Trbanc, Martina (2005): *Zaposlovanje in brezposelnost mladih*. V Črnak Meglič Andreja (ur.): *Otroci in mladina v prehodni družbi*, 161-186. Maribor: Aristej.

Ule, Mirjana (1988): *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Ule, Mirjana (1991): *Podoba sodobne mladine*. V Ule Mirjana (ur.): *Drugačni otroci in mladoletniki*, 6-61. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Ule, Mirjana (1992): *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, Mirjana in Miheljak Vlado (1993): *Mladina, družina, odklonsko vedenje*. Ljubljana: Center za socialno psihologijo, Inštitut za družbene vede – Fakulteta za družbene vede.

Ule, Mirjana in Miheljak Vlado (1995): *Prihodnost mladine*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ule, Mirjana (1999): *Mladina "98": kazalci socialne ranljivosti: raziskovalno poročilo*. Inštitut za družbene vede- Center za socialno psihologijo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ule, Mirjana (2000): *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino. Šentilj: Aristej.

Ule, Mirjana (2003): *Kakovost življenja otrok in mladostnikov v Sloveniji: projektna naloga: študija primera osipništva v Sloveniji: zaključno poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Vodopivec Glonar, Maja (1987): *Vpliv družine na nastanek vedenjskih težav*. V Bergant Milica (ur.): *Vedenjske motnje mladostnikov v sodobnem času*, 64-77. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Zakon o kazenskem postopku. Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije, št. 63/94, 70/94 - popr., 72/98, 6/99, 66/2000, 111/01, 110/02, 56/03, 116/03 - ur.p.b., 63/04, 96/04 - ur.p.b., 101/05.

Žagar, Dušan (1997): *Prestopništvo mladih. 8. seminar forenzične psihiatrije*. Ljubljana: Center za mentalno zdravje, Psihiatrična klinika.

Žužul, Miomir (1989): *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.

<http://www.policija.si/si/index.htm>

USTNI VIRI

Gradišnik Ivan, vodja oddelka za preiskovanje splošne kriminalitete, Sektor kriminalistične policije Policijske uprave Slovenj Gradec, osebni razgovor, 25. 7. 2006.

Močivnik Ladislav, direktor prevzgojnega doma Radeče, osebni razgovor, 26. 4. 2006.

Špeglič Marinella, socialna delavka Centra za socialno delo Ravne na Koroškem, osebni razgovor, 24.4.2006.

Tominc Gregor, policist kriminalist Policijske postaje Ravne na Koroškem, osebni razgovor, 12.5.2006.

III. PRILOGA

PRILOGA A

INTERVJU A: Tominc Gregor, policist kriminalist, Policijska postaja Ravne na Koroškem

A: Vsa kazniva dejanja najprej z uradnimi pooblastili obravnava in evidentira policija. Kakšne so vaše naloge ob prijetju mladoletnika, ki je storil kaznivo dejanje?

B: Mladoletnika najprej identificiramo, nato o zadevi obvestimo njegove starše oziroma Center za socialno delo. Po zakonu se razgovori z mladoletniki lahko opravljajo samo v spremstvu zakonitega zastopnika, še posebej to velja za mlajše mladoletnike. Če staršev ni na voljo, se obrnemo na Center za socialno delo. Izjemoma se lahko mladoletnika, ki je že dopolnil 16 let, obravnava kot odraslega vendar le v primeru, če ima lastna sredstva za preživljanje oziroma če je že zaposlen. Večinoma pa razgovore opravimo kar ob prisotnosti njihovih staršev.

A: In kakšna je reakcija staršev ob seznanitvi?

B: Reakcije so zelo različne. Nekateri so precej presenečeni; predvsem starši, ki družini posvečajo precej časa in skrbijo za urejene družinske razmere. Njihovi otroci ne veljajo za problematične. Kaznivo dejanje, ki ga izvršijo, je ponavadi njihovo prvo in čisto situacijsko pogojeno. Takšni starši so pripravljeni storiti vse, da se stvar izpelje kot se mora. So pa starši, ki odreagirajo precej burno z izgovori, da njih to ne zanima in da naj sami rešimo zadevo. Pogostokrat so to starši mladoletnih povratnikov in jih to ni doletelo prvič. Takšne primere najdemo predvsem v družinah, kjer družinske razmere niso najboljše urejene.

A: Kakšno je vedenje mladoletnikov, ko z njim opravljate razgovor oziroma koliko so pripravljeni govoriti resnico in priznati kaznivo dejanje?

B: Ob prvem prijetju in razgovoru so mladoletniki večinoma prestrašeni, govorijo resnico ter kaznivo dejanje večinoma tudi priznajo. Drugačne izkušnje pa imamo s povratniki, ki so veliko bolj molčeči in kar se tiče laganja ponavadi tudi zelo pogumni. Kot pa sem omenil, so pri zaslišanju prisotni starši in ti imajo pravico zastopati svojega otroka.

A: Kje se ponavadi zaslišanja opravljajo?

B: Včasih smo lahko zaslišanja opravljali kar na domu. Danes pa jih obvezno opravljamo na policijski postaji.

A: Kakšno vedenje z vaše strani se vam zdi najprimernejše ob prijetju oziroma zaslišanju mladoletnika?

B: Glede na to, da so mladoletniki večinoma prestrašeni je dobro, da vzpostaviš prijazen in umirjen odnos. Povzdigovanje glasu pri večini ne pomaga. V tem primeru se ali zaprejo vase ali pa si pričnejo na veliko izmišljati stvari. Njihova domišljija je brez meja.

A: Kaj sledi po končanem razgovoru oziroma zaslišanju?

B: Zapiše se zapisnik oziroma uradni zaznamek o izjavi osumljenca, ki ga podpišeta mladoletnik in njegovi starši oziroma njegov zastopnik. Zapisnik se nato odda na tožilstvo in z naše strani je zadeva končana. Tožilstvo se lahko kasneje še obrne na nas z zahtevo po kakšnem dodatnem zaslišanju prič. Takrat pač to storimo.

A: Kaj bi lahko rekli o mladoletnikih, ki jih obravnavate zaradi storitve kaznivega dejanja?

B: Kar se spola tiče prevladujejo fantje nekje med šestnajstimi in osemnajstimi leti. Res je, da se starostna doba niža in da določena kazniva dejanja opravljajo že otroci, vendar je starostno obdobje med šestnajstim in osemnajstim letom najbolj kritično. Predvsem gre za problem dokazljivosti med vrstniki. Najpogosteje se poslužujejo premoženjskih deliktov, veliko je vandalizma in kar nekaj lahkih telesnih poškodb. Le-te nastajajo predvsem v večjih prepirih med dvema skupinama mladostnikov. Pri vsem tem je alkohol skoraj vedno spremljevalni dejavnik. Dejstvo pa je, da je nasilja dosti več, kot pa ga sami obravnavamo.

A: Prestopništvo mladoletnikov postaja pereč družbeni problem. Kako pa je s preventivo na tem področju? Koliko ste na policiji dejavni?

B: Pri nas za preventivo večinoma skrbijo vodje policijskih okolišev. Oni organizirajo razna predavanja že v vrtcih, po osnovnih in tudi srednjih šolah. V vsaki šoli je urejen poseben kotiček na to temo in tam je možno dobiti razne brošure in informacije. Mogoče lokalna kriminalistična policija res premalo naredi na tem področju. Naša

primarna naloga je obravnavanje kaznivih dejanj in preventivno delo v veliki meri prepuščamo vodjem policijskih okolišev. To pa ne pomeni, da za preventivo ne storimo nič. Že s samim pojavljanjem v okolju in številnimi intervencijami delujemo preventivno.

A: Pa se vam zdi, da je vaša pojavnost v okolju zadostna?

B: Meni se zdi, da je zadovoljiva. Odkar imamo projekt Samostojne policijske postaje pa še posebej. Ta projekt vključuje načrt, kjer naj bi popolnoma vsi policaji navezali boljše stike z občani. Več se je potrebno pojavljati v samem kraju, tudi peš, in ljudi osveščati o varnostnih zadevah. Naše sprehajanje po mestu je še posebej učinkovito konec tedna v poznih večernih urah. Mladina se skriva po vseh možnih skritih krajih in le peš lahko pridemo do njih. Tako tudi sami ne vedo, kdaj se bo izza kakšnega vogala prikazal policaj in to se mi zdi res dobro in učinkovito.

A: Kakšno pa je vaše sodelovanje s Centrom za socialno delo?

B: Za vsako kaznivo dejanje, ki ga je storila mladoletna oseba oziroma otrok, smo dolžni obvestiti Center za socialno delo. To storimo pisno. Včasih smo poleg pisnega poročila tudi osebno kontaktirali s Centrom, danes pa jih obvestimo večinoma samo s pisnim poročilom. Problem se pojavlja v tem, ker smo mi v službi štiriindvajset ur, oni pa samo do petnajste ure. Večina kaznivih dejanj pa se zgodi ali pozno popoldan ali pa ponoči. Če neko kaznivo dejanje obravnavamo v petek zvečer moramo potem čakati do ponedeljka, da obvestimo Center. Nam pa je v interesu, da zadevo rešimo čimprej, da je ne puščamo stati. Ponedeljek je nov dan z novimi primeri in čas namenjamo tem. Mislim, da je to kar pereč problem, ki ga ne bo tako lahko odpraviti.

A: Kaj pa sodelovanje z drugimi službami?

B: Kar se tiče sodelovanja s kriminalisti, kriminalističnimi tehnikami in državnim tožilcem, nimamo nobenih težav. Na voljo so nam ob vsakem času. Državnega tožilca lahko pokličemo ob vsaki uri za kakšen nasvet o tem, kako naj se določen primer razreši brez večjih zapletov.

A: Omenili ste prvo težavo, ki se pojavlja tekom obravnave mladoletnih prestopnikov-sodelovanje s Centrom za socialne zadeve. Se težave pojavljajo še kje, morda glede na zakon?

B: Kar se tiče kazenskih sankcij zoper mladoletne osebe je zakon v vsakem pogledu mil. Veliko je mladoletnikov, povratnikov, ki od svojega petnajstega do osemnajstega leta storijo čez dvajset kaznivih dejanj. Ko doplonijo osemnajst let pa s kaznivimi dejanji enostavno prenehajo. Vzrok temu so ostrejšše kazenske sankcije, ki jih lahko doletijo ob storitvi kaznivega dejanja.

A: Če mladoletnik stori kaznivo dejanje in je zanj kaznovan, nato pa to ponovi še devetnajst krat, potem lahko sklepamo, da kazni niso dovolj učinkovite. Zakaj po vašem mnenju prihaja do tega?

B: Mladoletnik, ki mu je izrečena ena najstrožjih kazenskih sankcij npr. oddaja v Prevenzijni dom, lahko stori dodatna kazniva dejanja med izhodi ob vikendih. Da o milejših kazenskih sankcijah ne govorim. Očitno je, da kazenske sankcije za določene mladoletnike niso dovolj učinkovite. To nas najbolj jezi. Kazenske sankcije niso dovolj vzgojne in primerne. Zato pa imamo toliko povratnikov in to nam daje občutek, da delo, ki ga opravimo, ne doseže svojega namena. Včasih se mi zdi, da bi marsikateremu mladoletniku zalegla kakšna zaušnica veliko bolj od katerekoli druge kazenske sankcije. Pooblastila so pooblastila in mi se jih moramo držati. Žal sta pisalo in papir naše glavno orožje.

PRILOGA B

INTERVJU B: Gradišnik Ivan, vodja oddelka za preiskovanje splošne kriminalitete,
Sektor kriminalistične policije Policijske uprave Slovenj Gradec

A: Kakšna je vloga kriminalistov pri odkrivanju mladoletniške kriminalitete?

B: V okviru policije imamo razdeljeno, katera kazniva dejanja obravnavajo policisti na policijskih postajah in katera obravnavamo kriminalisti na policijskih upravah. To je razdeljeno z določenim aktom. Po tem aktu kriminalisti vseh kaznivih dejanj mladoletnikov ne obravnavamo. To pa zato, ker nas je številčno premalo.

Ko dobimo informacijo, da je mladoletnik storil kaznivo dejanje, najprej preverimo, za kakšno kaznivo dejanje gre. Če gre za hujše kaznivo dejanje (npr. umor), ga takoj prevzamemo in ga tudi obravnavamo. Na kakšen način se lotimo zadeve pa je odvisno od načina zaznave tega kaznivega dejanja. Lahko, da je mladoletnik neposredno zasačen pri samem kaznivem dejanju, lahko pa, da se pri zbiranju obvestil zoper neznanega storilca pride do obvestil, da je storilec mladoletnik.

V veliko primerih, ko kaznivega dejanja ne obravnavamo, nudimo policistom strokovno pomoč tako da prevzamemo določeno opravilo, ponavadi zaslišanje. Kolikor smo kadrovsko sposobni, toliko pač poskušamo pomagati. Zavedamo se, da so v postopku zoper mladoletnika potrebna specifična znanja. Na Sektorju kriminalistične policije v Slovenj Gradcu imamo enega kriminalista, ki je zadolžen za mladoletniško kriminaliteto. Določenih izobraževanj na to temo pa se vedno udeleži več kriminalistov, kjer pridobivajo specifična znanja glede postopkov z otroki in mladoletniki. Zavedamo se, da je vsak mladoletni storilec lahko potencialno tudi žrtev nekega kaznivega dejanja. Zelo pogosto je mladoletnik, kot storilec nekega kaznivega dejanja, tudi žrtev zanemarjanja s strani staršev. Pri odkrivanju kaznivega dejanja pa je to potrebno ugotoviti. In to zmoreš le, če si zelo dosleden pri postopku in zbereš čim več obvestil. Če se to ugotovi, je potrebno ukrepati ne samo v smeri, da se mu izreče neka sankcija kot storilcu, temveč da odgovarjajo tudi tisti, ki so povzročili, da je mladoletnik obenem tudi žrtev. Pri nas se posebej poudarja specializacija, toda zaenkrat še vse ostaja na deklaratorni ravni. Tisti, ki se s tem ukvarjajo so specializirani za to delo in ostalim policistom posredujejo določena znanja. Vsako leto se trudimo organizirati enodnevna izobraževanja in kakšne delavnice, na katerih posebej opozarjamo policiste, na kakšen način naj bodo

pozorni, kateri elementi so pomembni za kaznivo dejanje, kako ugotoviti znake kaznivega dejanja, kako zavarovati dokaze ...

A: Kaj sledi po prijetju mladoletnega osumljenca?

B: Če je storilec kaznivega dejanja mladoletnik, se zbiranje obvestil oz. pridobivanje izjav oz. zaslišanje opravlja v prisotnosti staršev. Do sedaj večjih težav s starši nismo imeli, še posebej, če so storilci kaznivih dejanj mladoletniki. Starši včasih poskušajo biti malo pokroviteljski in večinoma minimalizirajo vlogo otroka npr. z izjavami, da je kriva družba, da je bil zaveden, da je njegova vloga pri kaznivem dejanju manjša od prikazane in podobno. Pred začetkom zaslišanja ali pridobivanja izjav vsakič predočimo kakšen je postopek, na kakšen način se izvaja in poudarimo, da je njihova vloga, da so prisotni, ne pa da odgovarjajo namesto osumljenca. Starši ponavadi želijo biti seznanjeni s primerom in so pripravljeni sodelovati. Tako v večini primerov težav z njimi nimamo. V zelo redkih primerih starši ne želijo sodelovati v postopku, to pa je odvisno od njih samih, od tega, koliko se zavedajo, da so za kaznivo dejanje deloma krivi tudi sami. Včasih se izkaže, da starši potrebujejo pomoč pri vzgoji otroka ali mladoletnika, ker ga enostavno ne morejo več obvladovati. Problem je še posebej v primerih, ko le-ti staršev ne upoštevajo.

V redkih primerih povabimo k sodelovanju Center za socialno delo. Ta se bolj vabi v primerih, ko se izkaže, da so otroci ali mladoletniki žrtve nekega kaznivega dejanja.

A: Kdaj nastopi odvetnik?

B: V vsakem primeru, ko se opravlja razgovor z osumljencem ima le-ta pravico do odvetnika. Ponavadi odvetnika priskrbijo starši sami. Če odvetnik nastopi, govorimo o zaslišanju, v nasprotnem primeru pa o pridobivanju izjav. V primeru, da gre za zaslišanje, lahko sodnik upre sodbo na zapisnik o zaslišanju, kadar gre za pridobivanje izjav pa sodišče ne more na informacije, pridobljene z izjavo, neposredno opreti sodbe. Ta sprememba je nastala pred kratkim. Pogosto so bili na podlagi izjave osumljenca naknadno pridobljeni določeni dokazi. Na podlagi teh dokazov smo lahko potem storilcu dokazali, da je storil neko kaznivo dejanje. Ko pa je primer prišel na sodišče, so bili ti dokazi označeni kot »plodovi okuženega drevesa« in so jih odvetniki poskušali izločiti, češ da osumljencu ni bil dan popoln pravni pouk. Zdaj se mu da popoln pravni pouk in se ga seznani s tem, da bo

izjavljeno mogoče uporabiti zoper njega in da se zaradi tega dokazi kasneje ne morejo izločati.

Vendar odvetniki pri mladoletnikih zelo redko nastopajo, ker starši ponavadi menijo, da so sami dovolj kvalificirani, da so lahko prisotni.

A: Kakšno pa je vedenje mladoletnikov ob prvem stiku z vami?

B: Naša dolžnost je, da pred pridobivanjem izjav ali zaslišanjem predočimo, katere dokaze imamo zoper mladoletnega osumljenca in na podlagi česa sumimo, da je storilec dejanja. Istočasno mu damo pravni pouk, da se ni dolžan izpovedati zoper sebe. Posebej ga vprašamo, če je razumel pravni pouk. Kadar mladoletnik želi sodelovati, pove svojo zgodbo. Ponavadi poskušajo minimalizirati svojo vlogo. Mladoletnika pač poskušamo motivirati, da čim več pove. Pogosto so izjave bolj kratke. Če pa ga zastopa odvetnik, potem se ponavadi brani z molkom.

Tisti, ki se prvič srečajo v postopku s policijo so bolj pripravljeni sodelovati. Seveda je za to potreben čas, vztrajnost, znanje in primerna taktika s strani policista ali kriminalista. Na postopek se lahko gleda tudi čisto formalno; takrat se le-ta kar hitro konča. Vendar to ni prav. Potrebno si je vzeti čas in biti vztrajen.

Res pa je, da povratniki ponavadi nočejo sodelovati. Siliti jih ne smemo in tudi nerealnih obljub jim ne smemo dajati. Poskušamo jih pač čimbolj verbalno motivirati.

A: Se vam zdi, da je mladoletnega prestopništva čedalje več in da smo lahko zaradi tega zaskrbljeni?

B: Tako na državni ravni kot na Koroškem se kaže upad mladoletniške kriminalitete. Mislim, da so zadeve skrite med nepreiskanimi kaznivimi dejanji. Najbolj tipična kazniva dejanja mladoletnikov – premoženjski delikti so namreč najslabše preiskana. Pri preiskovanju kaznivih dejanj se ponavadi prednosti dajejo težjim kaznivim dejanjem in tako se lažja kazniva dejanja dajejo na stran in ostajajo nepreiskana. Deliktov s strani mladoletnikov je sigurno več kot pa jih raziščemo, vendar se mi zdi, da splošno gledano ni tako hudo. Kot sem rekel gre v večini primerov za premoženjske delikte. Res pa je, da nas tu pa tam preseneti kakšen mladoletnik s precej hudim kaznivim dejanjem, če ne z najhujšim in kar presenečeni smo nad njihovim odnosom do storjenega. Dejanje večkrat jemljejo kot samo po sebi umevno in nič ne kažejo, da bi jim bilo žal.

A: Kako pa je po vašem mnenju s kaznimi zoper mladoletnike?

B: Po mojem mnenju bi kazen bila najbolj učinkovita, če bi temeljila oziroma imela povezavo z deliktom, ki ga je mladoletnik storil. Če se mladoletnika kaznuje z denarno kaznijo in le-to potem plačajo starši, kazen najbrž ne bo imela učinka na mladoletnika. Oseba mora začutiti posledice svojega kaznivega dejanja, mogoče s fizičnim delom. V mislih imam različna javno koristna dela, ki bi jih opravljali mladoletniki, vendar bi se pri tem obvezno moral izvajati nenehen nadzor nad njimi.

Glede oddaje mladoletnikov v razne vzgojne ustanove pa moje mnenje ni najbolj pozitivno. Res gre za skrajne ukrepe, ki so bolj redko izrečeni, vendar se mi zdi, da ne prinašajo pozitivnih učinkov. Prej nasprotno. Tam se srečajo podobni med seboj, si izmenjujejo razne izkušnje in posredujejo znanja. Naše izkušnje so pač takšne, da večina le-teh ob izhodih čez vikende in pa tudi kasneje, ko sankcija preteče, nadaljujejo s tovrstnimi dejanji.

A: Kje se vam zdi, da tiči glavni problem pri mladoletnih delikventih?

B: Vzroki, ki privedejo do nekega kaznivega dejanja so po mojem mnenju najpomembnejši in potrebno se je osredotočati predvsem nanje in jih preprečevati. Delovati torej preventivno. Pa ne samo s strani policije. Celotna družba bi moral biti tako naravnana, pa žal ni. Problematika ponavadi izvira iz družine in tem je potrebno pomagati oziroma pravočasno posegati vanje. Vzroki so seveda lahko različni in medsebojno povezani in ravno tako posledice. Če bi se jih pravočasno odkrilo, bi se lahko marsikaj drugače končalo.

PRILOGA C

INTERVJU C: Špeglič Marinella, socialna delavka, Center za socialno delo Ravne na Koroškem

A: Center za socialno delo je ustanova, ki se ukvarja s številnimi dejavnostmi. Zanima me vaša vloga v primeru, ko se mladoletnik znajde v kazenskem postopku. Kolikor mi je znano, je socialna služba vključena v kazenski postopek zoper mladoletnika tako v fazi predkazenskega kot v fazi kazenskega postopka, nato pa še v fazi izvrševanja vzgojnega ukrepa.

Če greva lepo po vrst, kako to v praksi izgleda?

B: Res je, da Center za socialno delo sodeluje v vseh treh fazah. Tožilec ima možnost, da na stopnji, ko pride prijava s policije na tožilstvo, sam odloči ali postopek nadaljuje ali pa ga na tej stopnji ustavi. Tožilstvo sodeluje z nami na ta način, da nas na tej stopnji zaprosi za poročilo o mladoletniku. Zanima jih predvsem razvoj mladoletnika, v kakšnem okolju mladoletnik živi, iz kakšne družine izhaja, kaj se z njim dogaja; skratka poudarek je na življenju mladostnika. Zanima jih tudi njegova preteklost, ali gre za mladostnika, ki je bil pri nas že kot otrok obravnavan, zakaj je bil obravnavan ... Vse to je v poročilu zapisano.

A: Kako to poročilo nastaja? Se pojavljajo težave pri pisanju poročila?

B: Gre za anamnezo. To pomeni poseganje v mladostnikovo preteklost. Opisane so tako razmere iz preteklosti, kot tudi sedanja situacija. Meni osebno se ne zdi dobro, da se toliko osredotoča na preteklost. Nekdo lahko kot otrok nekaj naredi, pa je bilo to čisto situacijsko pogojeno in nima zveze s sedanjostjo.

A: Na podlagi česa nastaja poročilo? Od kod informacije o življenju mladoletnika?

B: Razgovori se opravljajo s starši, z mladoletnikom, po potrebi se obrnemo na šolo.

A: Pa so vsi ti pripravljeni sodelovati ali se pri tem pojavljajo težave?

B: Seveda težave nastopajo, še posebej, kadar gre za družine, ki so nam že poznane. To so predvsem družine v katerih se pojavlja alkohol, zanemarjanje oziroma trpinčenje otrok. Ko poskušamo v teh primerih vzpostaviti kontakt, pogosto naletimo na negativen odziv s strani staršev. Ljudje neradi govorijo o svojih problemih in se tovrstnim pogovorom očitno izogibajo

A: So potemtakem poročila večkrat tudi nepopolna?

B: Ne bi rekla, da so nepopolna. Prej suhoparna. V vsakem primeru se nekaj mora napisati. Stranko je potrebno vabiti na razgovore. Če prvič ne pride, jo povabimo še enkrat; če se še vedno ne odzove jo, po zakonu o upravnem postopku, vabimo s povratnico. Če po dveh vabilih še vedno ni odziva sama poizkušam vzpostaviti kontakt preko telefona. Potem se nekako že dogovorimo za prvo srečanje. V primeru, da pa sodelovanje resnično odklanjajo potem ta poročila temeljijo na podatkih, ki so Centru za socialno delo dostopni preko šol in pa na ugotovitvah, ki jih je socialni delavec zaznal ob proučevanju okolja, v katerem se mladoletnik giblje in živi.

A: Če se osredotočima na mladoletnike. Koliko pa so oni pripravljeni sodelovati oz. kakšno je njihovo vedenje ob vašem prvem stiku?

B: Kar se tiče samega sodelovanja z mladostniki, ni toliko problemov. Ko jih enkrat povabimo na razgovor, večinoma tudi pridejo. Problem odklanjanja, dajanja podatkov se čuti predvsem pri starših.

A: Ko je poročilo dokončano ga oddate tožilstvu. Kako zadeve potekajo naprej?

B: Tožilec se na podlagi našega poročila odloči ali bo postopek predal preiskovalnemu sodniku ali ne. Če se odloči, da postopek nadaljuje, nas sodnik za mladoletnike zopet pozove, da podamo svoje mnenje o tem, kakšen vzgojni ukrep naj bi se mladoletniku izrekel. V tem primeru sodišču konkretno predlagamo ukrep. Treba je vedeti, da imamo na Centru za socialno delo večji vpogled v življenje mladostnika in njegovo družino kot pa sodnik sam. Sodnik ponavadi nima kontakta z okoljem, kjer družina živi.

A: Se sodnik za mladoletnike v večini primerov strinja z vašim predlogom?

B: Ja, v večini primerov se strinja. Opažamo pa, da je pri izrekanju vzgojnih ukrepov tožilec tisti, ki vztraja na nekem ukrepu. Zlasti je vprašljiv ukrep izrekanja nadzora socialnega varstva, kjer mi že vnaprej vemo, da je odklonilnost neke družine do obravnave na Centru tako velika, da tega ukrepa ne bo mogoče uspešno izvajati.

A: Kako pa izgleda nadzor socialnega varstva?

B: Z mladostnikom se naredi individualni načrt, v katerem se določi, čemu naj bi v razgovorih, ki jih bodo z mladostnikom opravljali, dajali poudarek. Strožji nadzor je

mogoče seveda učinkovito izvajati, kadar so starši in mladoletniki pripravljeni sodelovati. Kadar pa te pripravljenosti ni, in v večini primerov je ni, pa tu nastanejo problemi. Socialni delavci strožji nadzor ponavadi predlagamo v primerih, kjer vidimo, da so družine že same po sebi problematične in mogoče tudi niso več kos mladostniku v obdobju pubertetniškega razvoja.

A: Nadzor socialnega varstva torej temelji na razgovorih, ki jih opravite z mladostnikom in njegovo družino?

B: Spremlja se celotno mladostnikovo življenje, njegova uspešnost v šoli, kaj se z njim dogaja zunaj šolskega okolja, njegov odnos do staršev ... Skratka, kadar se za izvajanje strožjega nadzora dela individualni načrt mora biti v ospredju celotna slika življenja mladostnika. Praviloma se ta strožji nadzor opravlja enkrat na mesec. Če pa je problematika pri posamezniku večja, se dogovorimo za pogostejša srečanja, mogoče na štirinajst dni.

A: Koliko časa traja ta vzgojni ukrep?

B: Zakonsko traja od najmanj pol leta do treh let. Na pol leta smo dolžni sodišču poročati kako nadzor poteka, kaj se z mladostnikom in njegovo družino dogaja. Po enem ali dveh letih imamo možnost podati predlog o ustavitvi tega vzgojnega ukrepa in sodišče ponavadi kar sledi našemu predlogu. Problemi pa seveda nastanejo pri mladostnikih, kjer ne opazimo nobenega pozitivnega premika. V tem primeru se s sodnikom odločimo oziroma posvetujemo o kakšnem ostrejšem vzgojnem ukrepu. Naslednji vzgojni ukrep je potem lahko nameščanje v kakšno stanovanjsko skupino, vzgojni dom ali celo Prevzgojni dom v Radečah.

A: Kako pa je z drugimi predlogi vzgojnih ukrepov?

B: Center za socialno delo posebej pripravlja in vodi tri izmed navodil in prepovedi. To so: poravnavanje z oškodovancem, opravljati delo v korist humanitarnih organizacij in udeležiti se programov socialnega treninga. Soočenje mladoletnika z žrtvijo lahko ima zanj terapevtski pomen, saj ga napravi občutljivega za težave svoje žrtve. Velikokrat mu ni vseeno kaj si žrtev o njem misli, zato se mu s temi ukrepi ponudi priložnost razložiti svoja dejanja in popraviti storjeno škodo.

Vzgojni ukrep oddaje v Prevzgojni dom je čisto poseben ukrep. Za razliko od vzgojnih domov, stanovanjskih skupnosti, ki so zelo odprte ustanove in vse temelji na

pogovorih in sporazumih z vzgojitelji, je Prevezgojni dom Radeče dom zaprtega tipa. Ukrep oddaje v Prevezgojni dom je možno predlagati samo v primerih, kjer gre za težja kazniva dejanja starejših mladoletnikov in kjer je vedenjska problematika posameznika zelo velika. Mlajšim mladoletnikom se ta ukrep ne izreka.

A: Na kakšen način sodelujete z zavodi, ko je enkrat ukrep oddaje v zavod izrečen?

B: Ko je sklep sodišča pravnomočen, je Center za socialno delo ta sklep dolžan realizirati. Center je tisti, ki mladoletnika v zavod odpelje in se z njim dogovori, na kakšen način se bo namestitev izvedla. Če se pojavijo težave, se poslužimo asistencije policije, vendar težimo k temu, da je teh primerov čim manj. Konkretno za Prevezgojni dom velja, da se nekje po mesecu dni bivanja mladoletnika v domu razpiše timska obravnava na katero je vabljen tudi Center za socialno delo. Tam se pripravi individualni načrt za mladoletnika in mi lahko kot zunanji sodelavci tega tima na nek način pripomoremo k oblikovanju načrta, ker nenazadnje mladoletniki svoje izhode izkoristijo v ta namen, da prihajajo domov, da ohranjajo stike s starši. Z ustanovo potem tudi po potrebi sodelujemo.

A: Do sedaj sva opisali sodelovanje Centra in vaše naloge v fazi obravnave mladoletnika. Pa se dotakniva še malo bolj splošnih vprašanj.

Kdo so ti mladoletniki, s katerimi prihajate v stik?

B: Konkretno se z mladoletniki ukvarjam petindvajset let. Opažam, da večinoma obravnavamo fante. Ne morem reči, da obstaja neko pravilo, kdo ti fantje so, iz kakšnih družin izhajajo. Nenazadnje smo imeli že dosti primerov mladoletnikov, ki so prihajali iz dobro situiranih, urejenih družin, odličnjaki. Ni nekega pravila zakaj se nekdo znajde v obravnavi. Pri teh mladoletnikih opazimo, da je večinoma šlo samo za enkratno dejanje, za mladoletniško nepremišljenost. Več poudarka pa damo tistim mladoletnikom, pri katerih opazimo, da so problemi v njihovih družinah. Tem posvetimo več pozornosti, več sodelujemo tudi z drugimi institucijami, kot npr. s psihohigienskim dispanzerjem, kjer delujejo psihologi. Tudi na Centru imamo zaposleno psihologinjo, vendar se ljudje, že zaradi obremenjenosti s tem, da morajo hoditi na Center, v praksi veliko raje odločajo za psihološko pomoč izven Centra.

A: Pri obravnavi mladostnika je sodelovanje z drugimi institucijami torej zelo široko zastavljeno. S kom še sodelujete?

B: Sodelujemo tudi s šolami, njihovimi svetovalnimi službami, psihologi. Zadnja leta je zelo pereč problem zasvojenosti z drogo, tako da sodelujemo tudi z zdravstvom, z osebnimi zdravniki teh odvisnikov, s centri za preprečevanje odvisnosti ... Mreža sodelovanja je zelo razpredena, odvisna je od mladostnika, ki ga obravnavamo, od pomoči, ki jo potrebuje.

A: Zaradi katerih dejanj so ti mladostniki večinoma obravnavani?

B: Če se omejim na zadnja leta, na poročila, ki jih pripravljamo za občino in tudi za ministrstvo, je večina kaznivih dejanj zaradi katerih mladostniki pridejo na obravnavo na Center npr. tatvin, poškodovanj tuje lastnine, tudi pretepov. Tu gre predvsem za agresijo pri vrstnikih. Pri tej agresiji opazamo, da je vedno povezana z uživanjem nekih substanc ali alkohola ali mamil. V zadnjih letih je to zelo pereč problem in mislim, da kar po celi Sloveniji. Spodnja starostna meja uživanja alkohola ali drog se niža. Včasih je bil ta problem pereč pri petnajstletnikih in šestnajstletnikih, medtem ko danes primere najdemo že pri desetletnikih.

A: Kako ocenjujete uspešnost svojega dela?

B: Na začetku svoje kariere, takoj po končani fakulteti, meniš, da si uspešen samo takrat, kadar nekaj stoprocentno spremeniš. Sčasoma pa v praksi spoznaš, da je to iluzorno in da večinoma ni odvisno samo od tebe. Mladostniku in družini, v kateri mladostnik živi, lahko damo neke usmeritve, koliko in kaj bodo zase napravili pa je odvisno od njih samih. Sama sem zelo vesela, če problematičen mladostnik, ki živi v zelo neugodnih družinskih razmerah, z našo pomočjo, ob naših spodbudah uspe dokončati šolo, pride do poklica. Pri zasvojencih je uspeh že to, če ga uspeš pritegniti v neko dodatno obravnavo, usmeriš v Center za preprečevanje odvisnosti ali pa ga pripraviš do tega, da bo napoten v komuno. Iluzije, ki se pojavijo na začetku, z leti izginejo in občutek uspeha se pojavlja že ob manjših rezultatih.

A: Omenila ste, da je prestopništva med mladoletniki vedno več in da se starostna doba mladoletnih prestopnikov niža. Prestopništvo mladoletnikov postaja torej pereč družbeni problem. Kako pa je s preventivo na tem področju? Koliko je Center za socialno delo dejaven na tem področju?

B: Pri nas na Centru smo na tem področju kar aktivni. V zadnjih letih smo ponudili veliko tem osnovnim šolam, srednjim šolam, tudi vrtcem, ampak nekega posebnega odziva z njihove strani ne opažamo. Sama v okviru naravoslovnih dni pripravljam teme za mladostnike in predavanja za starše šestošolcev in sedmošolcev, čeprav se mi zdi, da bi ta predavanja bilo potrebno prenesti že na nižjo stopnjo in starše na »vzgojne pasti« opozarjati že v nižjih razredih osnovne šole ali pa celo že v vrtcu. Opažam namreč, da se večina problemov v puberteti še dodatno zakomplicira zaradi vzgoje, ki je starši niso vešč. Mladostnik v tem obdobju išče identiteto, se želi dokazovati, enačiti se z odraslimi; vendar ta njegova socialna in psihična zrelost še zdaleč ni takšna, da bi se lahko samostojno odločal. To pa je težnja teh problematičnih mladostnikov. Že pri trinajstih, štirinajstih, petnajstih letih želijo biti neodvisni, želijo samostojno odločati o sebi, o tem kako bodo živel. Če so starši pri tem nedosledni in mladostniku posvetijo premalo časa, je neizbežno, da pride do problemov in do večje vedenjske problematike pri otroku, ki odrašča.

A: Vloga Centra za socialno delo v postopku za mladoletnike je kar precejšnja. Ste organ, ki ugotavlja dejstva, predlaga ukrepe in sodeluje pri njihovem izvajanju. Ste pri vsem tem, po vašem mnenju, preveč obremenjeni?

B: Pred leti je predlaganje ukrepov in izvajanje le-teh v postopku obravnave mladoletnika ležalo na ramenih enega strokovnega delavca. Na našem Centru, in mislim, da tudi na drugih centrih po Sloveniji, že prakticiramo ločevanje teh zadev. Nekdo, ki se z mladostnikom ukvarja v pripravljalnem postopku, potem ne izvaja tudi vzgojnih ukrepov. V redkih primerih ta oseba ostaja ista, npr. če vzpostavi zelo dober odnos z mladostnikom ali pa če mladostnik sam želi, da se izvajanje vzgojnega ukrepa opravlja z isto osebo. Praviloma pa strokovni delavec v pripravljalnem postopku ne izvaja kasnejših vzgojnih ukrepov. Zdi se mi, da z delom nismo preobramenjeni. Seveda pa prihaja včasih do težav. Vsakič ti ne uspe navezati pravega stika z drugo osebo. Pri izvajanju ukrepov zoper mladoletnika je pomembno, da je oseba (strokovni delavec) odprta, empatična, da lahko vzpostavi zaupljiv odnos do mladostnika. Pri mladostnikih je pomembno to, da te začutijo in ti začutiš njih, v nasprotnem primeru ni pravega sodelovanja.

A: Kaj pa zakonska ureditev. Imate kakšne komentarje na zakonska določila?

B: Pri izvajanju vzgojnega ukrepa navodila in prepovedi, kjer se lahko mladostniku naloži kakšno družbeno koristno delo, lahko v praksi nastopajo velike težave. Ta vzgojni ukrep je v zakonu zelo lepo napisan, vendar ga je v praksi zelo težko izvajati. Prepričati nekoga v lokalni skupnosti, da za določen čas sprejme mladostnika, ki ga ne pozna in kateri velja za vedenjsko problematičnega, ni lahko. Problem je tudi zavarovanje v primeru, da se mladostniku med delom kaj zgodi. Je cel kup nedorečenih stvari, ki nas omejujejo, da bi to v praksi izvajali.

Pri izvajanju vzgojnega ukrepa strožjega nadzora se tudi pojavlja velik problem. Če mladostnik noče sodelovati in problematika ni taka, da bi lahko predlagali ostrejši vzgojni ukrep, ne moremo narediti ničesar. Je veliko primerov, ko je na papirju ta ukrep bil izrečen, izvajati ga pa nismo mogli. Ni učinkovitega sredstva oziroma zakonske podlage s katerim bi takšnega mladostnika prepričali v nujnost sodelovanja s Centrom za socialno delo. Povratniki se tega zelo dobro zavedajo in to izkoriščajo. Zato sem tudi na začetku omenila, da je včasih problem, ko tožilstvo vztraja pri tem ukrepu, mi pa že v naprej vemo, da ukrepa ne bo možno izvajati.

A: Kaj pa sodelovanje s policijo?

B: Zadnja leta so vsi zakoni naravnani tako, da je pri obravnavi mladoletnikov sodelovanja med Centrom in policijo zelo malo. To je seveda odvisno tudi od ljudi, ki delajo na policiji, ali se za konkreten primer znajo oziroma želijo obrnit na Center ali ne. Težko bi rekla, da se pogosto obračajo na Center za socialno delo. Delavci policije bi lahko že na samem terenu delovali dosti preventivno in jaz to pri njih pogrešam. Pred mnogimi leti je bilo sodelovanja med delavci policije in Centra za socialno delo veliko več. Res pa je, da se ta problem pojavlja predvsem na področju obravnave mladostnikov kot storilcev kaznivih dejanj. Mogoče malo več sodelujemo s kriminalisti, kadar gre za področje mamil. Pogrešam torej malo več sodelovanja s policijo, ko gre za področje obravnave mladostnikov zaradi suma storitve kaznivega dejanja.

PRILOGA D

INTERVJU D: Močivnik Ladislav, direktor Prevzgojnega doma Radeče

A: V Prevzgojni dom so nameščeni tisti mladoletniki, ki jim je sodišče za mladoletnike izreklo najtežji vzgojni ukrep. Kako izgleda celoten postopek od izreka tega vzgojnega ukrepa naprej?

B: Ko sodišče izreče ukrep oddaje v Prevzgojni dom, je organ socialnega varstva dolžan poskrbeti za to, da se mladoletnik namesti v ustrezen zavod. Pri nas gre za namestitev izključno po odločitvi sodišča. V kolikor organ socialnega varstva tega ne more izvesti, zaprosi za pomoč policijo. Dogaja se tudi, da se ta ukrep ne izvede, ker mladoletnika ne najdejo. V tem primeru sodišče po enem letu zopet odloča ali je izrek vzgojnega ukrepa še smiseln ali ne. Večkrat mladoletnika pripeljejo starši, zgodi pa se tudi, da pridejo kar sami.

Mladoletnika ob prihodu najprej identificiramo. Ob tem potrebujemo tudi pravnomočno odločitev sodišča. Brez pravnomočnosti sodišča mladoletnika praviloma ne sprejmemo. Dogaja pa se, da želi sodišče namestiti mladoletnika v naš dom že pred pravnomočnostjo, pri čemer se sklicujejo na možnost pobega mladoletnika, na njegovo nevarnost, na nevarnost ponavljanja storitve kaznivega dejanja ... Vendar za te primere obstajajo drugačni mehanizmi. Zakonsko je določeno, da se mladoletnika namesti v ustrezen center ali drugo podobno ustanovo. Eksplicitno so navedeni vzgojni zavodi, mladinski domovi in drugo. Prevzgojni dom posebej ni omenjen in tako se temu ukrepu izogibamo. Možnost, da se zadeve kasneje zaradi tega ukrepa zapletejo, je zelo velika. Obstajajo pa seveda posamezni primeri, ko sodišče, kljub našemu neodobravanju, mladoletnika namesti v dom. Ponavadi se za to odloči takrat, ko je mladoletnik priprt in mu poteče čas za pripor.

Po ugotovljeni identiteti se z mladoletnikom opravi uvodni intervju za pridobitev osnovnih podatkov, nato se opravi priročni vprašalnik o ugotavljanju samomorilnosti, kjer se ugotovi njegovo psihično stanje. Potem se ga namesti v sprejemni oddelek kjer je fizično ločen od ostalih matičnih skupin. Prve dni so z njimi pogosto pazniki in dežurni uslužbenci. Nato se začne proces spoznavanja, ki ga opravlja za to zadolžena psihologinja in socialna delavka. Mladoletnika se seznani z njegovimi pravicami in dolžnostmi, seznani se ga z namenom bivanja in se mu podrobneje predstavi hišni red. Počasi se ga začne vključevati v posamezno vzgojno skupino. Tu se ugotavlja v kakšni meri se ujame s posameznimi fanti iz te skupine. Praviloma

mladoletnik že pozna katerega od fantov. V času sprejemne faze, ki traja tri tedne, ga peljemo na ogled delavnic, seznanimo ga z možnostmi šolanja, ki jih ima na razpolago, z različnimi oblikami udejstvovanja v prostem času. Ugotovi se tudi ali ima mladoletnik kakršnekoli težave z alkoholom in drogo.

A: In če jih ima?

B: 2x tedensko prihaja k nam splošni zdravnik, 2x mesečno pa specialist psihiater za področje odvisnosti od drog. Poleg tega v zavodu dela tudi terapevtka za obravnavo odvisnosti. V okviru tega pa je oblikovan tudi poseben oddelek brez drog, na katerem se skuša vzdrževati stanje abstinence in spreminjati način vedenja oziroma življenjskih vzorcev.

Skratka, po končani sprejemni fazi, torej po treh tednih, se oblikuje strokovna skupina sestavljena iz učiteljev, vzgojiteljev, socialne delavke, psihologa, paznikov. Na t.i. diagnostični konferenci sprejmejo oceno in pripravijo mladoletnikov individualni vzgojni načrt. Upoštevajo tudi mladoletnikove želje. V tem načrtu določijo matično skupino v katero bo uvrščen, šolanje, ki mu ustreza, prostočasno dejavnost, s katero se bo ukvarjal (šport, risanje, terapevtska delavnica, vrt), način vključevanja v domače okolje- izhode in še določene posebnosti pri vsakemu posamezniku.

A: Mladoletnik je torej nameščen v svojo matično skupino. Kakšno je njegovo vedenje ob vključitvi v to skupino?

B: Sprva se poskuša upirati v smislu nesodelovanja, nasprotovanja, ne upoštevanja pravil. Vendar kar hitro spozna, da je sodelovanje in delo v smislu pričakovanj tisto, ki je za »kvalitetno« preživljanje časa v domu, nujno potrebno. Če ni sodelovanja, ni napredovanja in ni ugodnosti. Kar se tega tiče z mladoletniki nimamo velikih težav. V letošnjem letu, do meseca maja, smo imeli samo en primer prinosa marihuane v dom, vendar smo fanta takoj odkrili in tega tudi ni več ponovil. Tudi glede izhodov nimamo velikih težav. Vsak vikend ima izhode deset do dvanajst mladoletnikov in v letošnjem letu so se še vsi vrnil.

A: Kako so urejeni izhodi mladoletnikov?

B: Vrh motivacijske piramide predstavlja možnost preživljanja vikendov oz. letnega dopusta izven zavoda, doma pri starših ali pri drugemu sorodniku ali skrbniku, kjer lahko rečemo, da je izhod koristen in da so povratne informacije dokaj zanesljive. Ta

zanesljivost pa je precej relativna. Fantje imajo nad starši veliko moč, starši pa se pogosto obnašajo zaščitniško in marsikaj zamlčijo. Vsakič, ob povratku, mladostnika testiramo, da ugotovimo, če se je na izhodu vzdržal droge, alkohola. Sodelujemo tudi s policijo. Ta nam posreduje informacije o kakršnemkoli kaznivem dejanju, prekršku v katerega je bil mladoletnik v času izhoda vpleten. Naša prisotnost pri pridobivanju povratnih informacij je zelo pomembna, kajti tako testiramo mladoletnikovo pripravljenost na ponovno vključitev v okolje izven zavoda.

A: Če se vrneva nazaj na bivanje mladoletnikov v domu. Koliko časa pa ostajajo v dodeljeni matični skupini oziroma, kdaj napredujejo na višji nivo programa?

B: Čas bivanja v matični skupini je odvisen od pripravljenosti mladoletnikov za uresničevanje zastavljenih ciljev. V kolikor ne prihaja do kršitev hišnega reda, v kolikor tudi redno in urejeno preživljajo izhode v domačem okolju, dosegajo cilje individualnega programa, je možnost premestitve na oddelek brez drog (to je višji nivo) po najmanj dveh mesecih urejenega vedenja in izpolnjevanja programa. Program dela na oddelku brez drog je integriran v celovit vzgojni program zavoda in predstavlja drugi nivo v obravnavi odvisnosti, ki je vezan na motivacijski cilj izvedbe spremembe po predhodnem prvem nivoju v matični vzgojni skupini s prepoznavo motnje in odločitve za spremembo. Uspešnost na teh dveh nivojih pa vodi na odprti oddelek z motivacijskim ciljem vzdrževanja spremembe in pripravo na integracijo v domače okolje.

A: Kakšen je odnos med fanti oziroma njihov odnos do zaposlenih?

B: Odnosi med njimi so lahko problematični. Mislim, da drugačni sistemski ukrepi, kot jih imamo, pri tem ne bi pomagali. Edina možnost ohranjanja dobrih odnosov in izogibanja težavam je dobro opravljanje dela vsakega zaposlenega. Pomembno je, da so vzgojitelji ves čas z mladostniki, da so pazniki ves čas na preži in ukrepajo ob vsaki sumljivi situaciji. Konflikti seveda nastajajo, a so, glede na ustanovo kakršna smo, zelo redki. Lansko leto smo uporabili samo dva prisilna sredstva (pazniki reagirajo z uporabo strokovnih prijemov) in šest izločitev v poseben prostor (ko je posameznik v kakšnem posebnem čustvenem, afektivnem stanju bodisi do sebe bodisi do drugega). Pred dvema letoma se je zgodil napad na učitelja praktičnega pouka. Napadla sta ga dva fanta. Učitelj je preživel, vendar se je moral invalidsko upokojiti. To je bil recimo eden najhujših incidentov v domu.

A: Kdo so mladoletniki, ki prihajajo k vam?

B: Mladostnike v Prevzgojnim domu večinoma lahko uvrstimo v navedeni »okvir«, saj gre za osebnostno huje motene mladostnike v starosti od 14 do 23 let, so storilci težjih kaznivih dejanj, kjer prevladujejo premoženjski delikti, v večjem številu tudi nasilništvo, v posamičnih primerih pa tudi druga kazniva dejanja kot so spolno nasilje, proizvodnja in razpečevanje prepovedanih drog, umor ... Večina jih je bila že v različnih vzgojnih zavodih. Skupna značilnost je tudi neuspešnost in opustitev šolanja ter neurejenost družin, iz katerih izhajajo.

A: V Prevzgojnim domu ostane mladoletnik najmanj eno leto in največ tri leta. Ko sodišče izreče ta ukrep, ne določi, koliko časa naj traja, temveč se odloči o njegovem prenehanju kasneje! Koliko časa traja vzgojni ukrep v praksi?

B: Pri večini mladostnikov vzgojni ukrep traja manj kot tri leta. Glede na dosežene rezultate mladoletnika oziroma glede na uspeh vzgoje, prevzgoje ali usposabljanja lahko sodišče po izteku enega leta ustavi izvrševanje ukrepa ali pa ga nadomesti z drugim ukrepom (običajno z nadzorstvom organa socialnega varstva) ali pa mladoletnika pogojno odpusti. V kolikor ni razlogov oziroma dosežkov za omenjene odločitve, ostane mladoletnik v zavodu vsa tri leta v celoti.

A: Kako je z odpustom mladoletnika iz Prevzgojnega doma? Se ga veselijo, se ga bojijo?

B: Veliko mladoletnikov se boji odpusta iz Prevzgojnega doma, ker ne vedo kaj jih čaka na prostosti. Večina jih ne pozna urejenega družinskega življenja, nekateri sploh nimajo družine, kamor bi se lahko vrnili. Ostajajo sami, brez finančne podpore in brez možnosti zaposlitve.

A: In kako je potem s povratništvom?

B: Veliko se jih, iz navedenih razlogov, vrne na stara pota. To je zelo velik problem. Povratek v prejšnje, pogostokrat nič spremenjeno, okolje (družina, družba, zaposlitev ...) je največji rizični dejavnik povratništva, na kar pa v zavodu večinoma ne moremo vplivati. Naš cilj je pripraviti mladoletnika na samostojno življenje po odpustu iz zavoda in če nam to uspe, nastane problem kasneje, ko mladostnik tega v »starem« okolju nima možnosti dokazati.

A: Kaj bi bilo po vašem mnenju potrebno storiti?

B: Veliko smo razmišljali o tem. Menim, da bi lahko poskusili rešiti to problematiko tako, da bi ustanovili neke vrste stanovanjske skupine po odpustu, seveda s svetovalno-vzgojno udeležbo zavoda.

A: Namen Prevzgojnega doma je prevzgoja in resocializacija mladoletnikov. Se pri uresničevanju tega namena pojavljajo težave?

B: Težava je v tem, da so mladostniki ob prihodu v Prevzgojni dom prestari in jim je zelo težko »vcepiti« moralno vedenje. Poleg tega pa je čas, ki nam je pri tem na voljo, prekratek. Poskušati v manj kot treh letih spremeniti moralne vrednote mladostnika, je pravi uspeh.

A: Kakšna je po vašem mnenju učinkovitost oziroma uspešnost izvajanja ukrepa oddaje v Prevzgojni dom? V družbi se namreč pogosto postavlja vprašanje učinkovitosti kazni za mladoletnike!

B: Če bi pri delu z mladoletniki izhajali iz dejstva, da ga z oddajo v Prevzgojni dom umaknemo iz družbe in tako rešimo pereč problem (kriminaliteto), se bi krepko zmotili. Tudi misel, da bomo slehernega mladostnika z oddajo v Prevzgojni dom prevzgojili, je napačna. Dejstvo, ki se mu ne moremo izogniti je, da mladostnika ne moremo obravnavati enako kot polnoletnega storilca kaznivih dejanj. Tako narekujejo številne pedagoške, psihološke in socialne študije kot tudi mednarodne konvencije, ki urejajo položaj in obravnavo mladoletnega delikventa.

Pravo pozna le pojem učinkovitosti vzgojnega ukrepa ali kazni in se meri s kriterijem povratništva. Tudi splošna javnost sprejema ta pojem in še bolj sam kriterij. Za vzgojno delo pa je pomembnejši pojem uspešnosti, recimo pozitiven rezultat kakšnega dela, prizadevanja ali dosežek učenca s svojim delom, prizadevanjem v šoli itd., in ga običajno merimo skozi dosežene cilje, ki se postavijo. Menim, da je predvsem uspešnost v izvrševanju ukrepa oddaje v Prevzgojni dom tista, ki daje zaposlenim v Prevzgojnem domu smiselnost tega dela, saj na učinkovitost (povratništvo) vplivajo še številni drugi, predvsem okoljski, dejavniki, na katere uspešnost nima zadostnega vpliva. Nedvomno pa lahko sklepamo, da uspešnost vodi tudi k učinkovitosti izrečenega vzgojnega ukrepa.

Uspešnost dela z mladoletniki se kaže predvsem na ravni celote; tudi skozi kazalnike, ki kažejo trend padanja izrednih dogodkov v samem domu. V mislih imam

dogodke povezane z represivnimi ukrepi in tudi tiste skozi katere se manifestira agresivnost do drugih ali do sebe.